ఆంధ్రసాహిత్య

పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలలకొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౧. { ఆంగీరసనామసంవత్సరము జ్యేష్ఠాషాఢమాసములు. } సంచిక ౨.

ఆంగీరసగౌతమీపుష్కరము.

(1-7-1932)

—వడ్డాది సుబ్బారాయఁడుగారు, రాజమహేంద్రవరము.—

మ. భువనక్షేమవిధాయి! పుష్కరజనంబుల్ వేనవేల్ గౌతమీ
నవనం బాడిగ రాజ్మహేంద్రనగరిన్ సర్వాశలందుండి తీ
ర్థవిధుల్ సల్పికొనంగ మూఁగెదరు; చోరవ్యాధిబాధాదివి
ప్లవ మాంగీరస నొందనీకు ప్రజ; దేవా! భక్తచింతామణీ. 1

శా. ఓయాంగీరస! యర్వదేండ్ల కొహొహో యుష్మత్సనర్దర్శనం
బాయెన్ రాజమహేంద్రమందు, వ-సు- రాయస్వాగతం బందుకో;
నాయుం దాజరమార్పు నీయెడలఁ గానన్, గౌతమీపుష్కర
శ్రీయుక్తాబ్దమ! పౌరతైర్థికసుఖక్షేమార్థ మగ్గింతు నిన్. 2

తే. అరుదు, క్రిందటి యాంగీరసాబ్దమందు, వాడపల్లి గోదావరివారినుండి
పుష్కరదినంబులను ధూమపుంజము సుర,గాలి కైవడి మింటికెగయుట గంటి.

తే. పుష్కరాద్యదినము ప్రొద్దుట నాంగీర,సాబ్దమునను బుష్కరాధిపతిని
బుష్కరంబునుండి బుధు లభిషిక్తుఁ గా,వించి రనఁగఁ గుంభవృష్టి గురిసె. 4

(జ్యేష్ఠ బ ౧౩ శుక్రవారము.)

ఉ. వేగురు తోటివాండ్రఁ బురవీథుల నూడిచి పుష్కరంబునం
బా గొనరింపఁ గూరిచిరి పాలకవర్గము వారు; వారిచే
సాగనిశుద్ధికార్య మొకజామునఁ జక్కగ నెగ్గ, హోరునన్
వాఁగులు వాఱఁగాఁ గురియు వారిధరంబులనీరధారలన్. 5

ఉ. తెల్లనివాఁడు నల్లనయి, త్రిప్రభ లొక్కటఁ దోఁప గట్లతే
నల్లుఁడు చీఁకటిం దెఱచి యతులు పుష్కరశోభ గన్గొనన్,
జల్లనిదాన జల్లును, బ్రచండములన్ బిడుగుల్ మెఱుంగులుం
బెల్లుగ నుప్పతిల్లెఁ బ్రజ భీతిల రెండవనాఁటి రేయిటన్. 6

చ. శివునకు మాత్రమే నుదుటఁ జిచ్చుఱకన్నొకఁ డుగ్రముండు న
న్ను వినుదుఁ గాని, యిప్పుడు గనుంగొనుదున్, బహుళాశనిస్ఫులిం
గవిసరవిద్యుదక్షితతి కాయమునంతటఁ గల్గి నేటి రే
భువనము లెల్ల రౌద్రరసపూరితముం బొనరించునిన్ ఘనా ? 7

చ. అమరులు తెప్పవాల్పెఱుఁగ రందురు; మేఘుఁడ! నీవు వారివ
ర్గమునకుఁ జెందినట్టిఁడవె గా; యమృతంబును గ్రోలి వ్యోమమా
ర్గమునను సంచరించెదవు, గావున నీబహుళత్రియామ బ
త్తిమిరమునందుఁ గన్ను చికిలించునినుం గనుదున్ వెఱుంగునన్. 8

చ. దినమును వేనవేల్ ప్రజలు దేవకుఁ బాపముఁ బాపికో, జలా
వనిఁగగనత్రియానముల వచ్చుట, హెచ్చుగ రాణ్మహేంద్రప
త్తనమునఁ బుష్కరాన బహుధా ఘటియిల్లెడు మైల సర్వమున్
మనుజులు మాప నోప రని నాక మహర్నిశ మూనె నాపనిన్. 9

మ. అరుదారం జదలన్ విమానములు పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణంబులం
దిరుగుం బుష్కరమధ్యమందు; బురినల్దిక్కుల్ ద్రుటిన్ వేడుకన్
దరిసింపన్ దరిసించి మైదులు వదల్ దార్కొక్కె, పైనుండి ని
ర్జరులుం బోలెను డిగ్గిద ర్జనులు రాజద్రాణ్మహేంద్రమ్మునన్. 10

మ. ఒకకాల్ బ్రేలఁగ మోదువ్వఁగా లడుగుపై, నుయ్యాలఁ గూర్చుండి, పు
త్రకుఁ డంకంబునఁ గూర్చ నూఁచును యశోదాదేవి తన్ట్రోల; యా
త్రికు లాయుం త్రపుఁ బుత్రికం బణమునన్ దేశీయవస్తుప్రద
ర్శకశాలం గని కాఁతు రెంతయు భ్రమాశ్చర్యాదు లాంగీరసన్. 11

ఉ. ఆరసి *కీలకం జరిపినట్లుగలె పాలకు లేరు పాటు లాం
గీరస పుష్కరాన జరిగించిరి వీటను దైర్ఘికాళికిన్;
బాలురు నాల్గువందలకు బ్రత్యహ మిష్టము దుర్భసత్రమం
దారఁగ నారగింపు లిడి రంద్రవది స్వామిప్రసాద మిష్టతన్. 12

మ. అరయం గీలక †బ్రాకెటుంబలె ఘనం డాంగీరసన్ సబ్ కలె
క్టరు కృష్ణయ్యరు పుష్కరప్రజకు సౌకర్యంబులున్ రక్షయున్
జరిగెన్, దత్పటుశాసనంబునను రాజద్రాణ్మహేంద్రాఖ్యపుం
బురి, నష్టాదశ వారముల్ సుమహితామోదంబు సంధిల్లఁగన్. 13

క. పూరుషయత్నమునకు సహా,కారిగ దైవంబు తలఁపు గలుగుట నీయాం
గీరసపుష్కరమున ము,య్యారు దినంబులును గడచె ననపాయముగన్. 14

చ. పితరుల విందు, వైదికపు విపులవిత్తపుఁబంటచేను, దే
వతలయు సర్వతీర్థముల వాసము, భిక్షుకధర్మసత్రమున్
వితరణు లీవు లాటుపడి విత్తెడు కాస్త్రె, యలంకరించె న
ద్భుతమహిమన్ సగౌతమిని బుష్కరపర్వము రాణ్మహేంద్రమున్. 15

మ. “నరు లా ముప్పదిమూఁడుకోట్లసురలున్, సార్ధత్రికోటుల్ మహా
త్తరతీర్థంబులుఁ, దీర్థరాజు, నిట సిద్ధశ్రేణితో నిల్చి యుం
దురు పండ్రెండుదినాలు, పుణ్య”మని వత్తుర్ దూరమందుండి పు
ష్కరపర్వాన నఖండగౌతమిని దోఁగన్ రాణ్మహేంద్రావనిన్. 16

తే. అమరరాజమహేంద్రపురాధిపత్య,మునకు నుచితంబుగా వేయికనులతోడ
సబుకలెక్టరు బాలకృష్ణయ్య రాత్మ,శాసనంబునఁ బుష్కరజనులసాఁకె. 17

ఉ. పట్టెను నాగవల్లికళ పౌరగృహాళికి; రాజవీథిఁ జా
పట్టెను జక్రయానములు; బాడిగ తగ్గెను బండ్ల కిండ్లకున్;
ఘట్టములందు నొత్తడి బికారులగోల యడంగె; నంగడుల్
గట్టిరి వర్తకుల్ రకరకాలవి; పుష్కర మేగె బాగుగన్. 18

---

* కీలక పుష్కరసన్నాహాదిప్రశంస మదీయ మముద్రితచాటుప్రబంధమునఁ జూడఁ దగ్గది. ఇటఁ దద్వర్ణనము చర్వితచర్వణమని తలంచితిని.

† కీలక పుష్కరమున బ్రాకెటుద్యోగ సబుకలెక్టరు.

ఊజడింపు.

— తి. వ. నారాయణస్వామిగారు-రుపింగి అగ్రహారము. —

ఉ. తమ్ములతేని వంగడపుఁ దమ్ములసూడయి వేర్చ నజ్జహా
స్తమ్ములప్రాపుఁజేరు మెయితాల్పుల నేదెసు రాముఁ డెంతో నే
మమ్మునఁ దండ్రియానతిని మానక సోఁదలఁ దాల్చి కానకుం
దమ్ముఁడుఁ గూర్మితోయ్యాలియుఁ దన్వనుకోఁ జని యుందు నిల్వఁగన్. ౧

ఉ. నాఁగలిచాల్పు పేరి మొలనాఁగ కడానిమొడ ల్వ్రాలుంగ వం
దేగెడు జింకఁ గన్గొనుచు నేకట నస్త్రకము న్గడింపఁగా
నేగు మటంచు రాముఁ గడు నెచ్చరియించి తలంచె నిట్లు లో
నేఁగయి క్రచ్చుఁదెమ్మెరలు వేమఱు దా దంపుఁదీవ నూపఁగన్. ౨

క. గొంగబలుమత్తుగారుల, సింగంబయి యులవు నాదు చెలువుఁ డెలమితో
బంగరురంగున నెంతో హొంరంగగు జింక న్గడించిరా; నటుపిదపన్. 3

శా. మాపీట న్ననదోఁట వాటమగు రేమస్నీనితామేడ కా
క్రీవన్ జాదికురాళపున్దైవలకున్ గ్రిందై చోకాటంపు నె
త్తావుల్ జిమ్మెడి తమ్మిపూడిగియచెంత న్జింకఁ గట్టించి యొం
తో వేర్చ న్గమికాఁడు చూడ మనిశింతు న్గచ్చు ద్రై వాలఁగన్. ౪

ఉ. ఆమని రేల వెన్నెలల నాడటఁ జెల్వవిఁ గూడి చల్వకుం
గీమగు నాటతోఁటఁ దమిగ్రోల దాఁగురుమూఁత లాడు నో
బూమెకుఁ బూవుటీరములఁ బొంచిన న్గనిపించు నెంతయున్
దీమస మొప్ప బంగరుపు తెమ్మెరతేజి మొడంద జేనికిన్. ౫

క. రాచ తెలివా మెకం బగు, నా చెలువుఁడు కూర్మి మీఱ ననుఁ గూడి రహిన్
బాచికల నాడ మెకమెద, నేఁచిన తమి నత్తమిల్లు నెకిమీనికదన్. ౬

చ. అని తలపోయుచున్నతఱి నా పెనుఁగానలనుండి "లక్ష్మణా
ననుఁ గను" మన్న నవ్వడి వినంబడఁగాఁ గడ గానరాని జం
కెనకడలి న్మనింగి తన క్రేవలఁ దోడుగ నున్న లక్ష్మణుం
గని యిటులాడె నెమ్మదిని గల్గిన యుంజిక చిమ్మిరేఁగఁగన్. ౭

క. బేరజపుటిత్తిఁ జేకొనఁ, గోరి యనిపి బెడఁదఁ దెచ్చికొంటిని చాల్పుం
దేరులదొరకూరిమికొడు, కారాటంపడెడు నెట్టి యుంగద గనెనో?" ౮

ఉ. ఊరుపుబోనపుష్పులువ లీపెనుఁగానల నుండ్రు; వారితో
వేరమిఁ గొన్న జోదనుచు విన్రతనంపుకొలంపువింకుసిం
గారపురేవెలుంగుఁ గని కచ్చకుఁ బిల్చిన నోహటించి యా
తీరున విన్నుఁ బేరుకొని తేఁకువ నేడెనొ చూకు లక్ష్మణా. ౯

క. అగిపెననచెర్చు నన్నడి, సాఁగనగు మేనొడ నెంత సాక్కైనో? కానక
దగఁ గొననో ధగఁగొని వచ్చుగరాసులపాలఁ బహుచు స్రుక్కైనో? మఱఁడీ.

క. అని వల్లుచు వాలాయం గనుఁగొనలం జిలుపచిలువ గ్రమ్మెడు తడినొ
త్తి నెగులుఁ గొనెకు మనుమా,లిని గని లక్ష్మణుఁకువల్లు లేనవ్వొలయఁ.

చ. అడలకుమన్న యింత దనయల్లెఁ గదల్ప జగమ్మునెల్లఁ దుం
దుడుకు పడంగఁ జేయఁగల తోరఁపుబీరమువం జెలంగు నీ
యొడయని కించుకంతయిన నోటమి గల్గిన గుండు లుర్లవే!
కడలియు నెండదే! యశలి గాములుఁ దొల్లిఁటిజాడ వీడవే. ౧౨

ఉ. తాలిమి యిక్కనై యలరు తల్లికిఁ బట్టివి గాఁగఁ బుట్టి పే
రాలములందుఁ గీర్వడని యయ్యయుఁ బెన్పఁగఁ బెద్దవోచు మా
స్త్రీలకు మేలుబంతియగు చెల్వునిఁ జేకొని మించునీకు నే
డేల వితాకునంది వగనీగఁగఁ; జాగురె వింత యయ్యెడిఁ. ౧౩

క. కొలఁది యిడరాని మగఁటిమిఁ, జెలువారెడు రాముఁగలనఁ జెకిలువఁగాఁ
గలజెట్టి బిరుదు పుడమిని, గలనే గ్గలఁడనుట వెఱ్ఱి కాదె వెలందీ! ౧౪

సీ. చెలువంపుజిగిచూఁకటులనాడెతులువచూపోలది-దిశాగనుబిలుకుమారెఁ
నలవోక జైః లేఁత నెలతాల్పు లలిఁదాల్పు బలువిల్లుతునియలై వెలయఁజేస్సి
బలుగాకిరేద్రి స్మరులమొత్తములఁ దమ్మిచెలి చీఁకటులతేవఁ దలఁగనేసెఁ
బలువరక్కసితెన్మరలదిండులకుఁ గ్రీడిచెలితేరివగ నెంతో యుశుకు గూర్చెఁ

తే.గీ. గలనఁ గలితన మొలయఁగ నలఁతి నగవు
చెలువమున మోము వెలయఁగ ములుచగముల
నలఁగఁ జేయుచు వలఁతియై యలరునతని
నులుకఁజేయఁగఁ దలకొను ములుచ గలఁడె? ౧౫

క. విల్లెక్కిడ జగమంతయు, నల్లాడెడి కడిమిగల్గు నాతనిఁ జెనకఁ
మల్లచలుచు పోటరి యిం,దెల్లెడ వెదకినను గలఁడె యింతీ చెప్పుమా? ౧౬

ఆ.వె. అగ్గిత త్తడి కడు నడరి కలనఁ గట్టుఁ, జెనకి దొరయ లేక చనినమాత్రి
రాముఁ గలనఁ బొమువు రక్కసిమొనలెల్ల, జమునయన్నవీటి జాడఁ గనవె ?

చ. చలిపగవాఁడు గ్రుంకుముల చాయలఁదోఁచిన జంటదోయి క
న్నులదొర వేఁడిమి న్విడచి నూర్కొను నే నివమట్లు బాతితే
రులమొకిమీని పున్నెములప్రో వగురాముని కెందునైన సి
ల్గు లగునటన్న వెఱ్ఱిపలుకుల్ విని నవ్వకు మమ్మ నెమ్మదిన్. 18

ఉ. దుంతపుమావజీరు గుదెతో నెవయాచను మిత్తికోలకొ
క్కింతయు లోచ్చుఁగానకను గ్రిత్తిపికం గనుమీటి యెంతయున్
వింతలఁ గూర్చెదుర్ రసుల సేంబుపుఁజెట్టుగు రాముఁ డెంతయున్
బంతమెసంగఁగా విడుచు వాఁడిజిరానెఱపోరితమ్ములన్. 19

చ. కడిమి నొకింతయు న్గొఱల గాసని గామిడులెల్లఁ దీసిమె
క్కిడఁగఁ దలంకు మిన్వఱలకీల్జెవానికడిందివిల్లు లే
నడి యగునించుపుం గొనుచు వంచెకు మత్తిలు హత్తిజేనికై
వడి వడి వంచి పేర్వడిన వాఁడిమగం డతఁ డొడ్ల కల్గునే. 20

మ. కనలేదే మును? కూళరక్కసులు పెక్కండ్రొక్కఁడై రేసి యే
చినకిక్క స్గడున్నల్లి డాయునెడ నొచ్చెం బింతయున్లేని తెం
పునఁ దానొక్కటి దూచు లేటిబలుగుంపు న్గిడ్డిదిండీనిచా
క్కునఁ జక్కాడుచు సంగవించుటలు వేల్పు ల్చూచి మేల్మేలనన్. 21

మ పొలదిండుల్ బలుగుండులం గొనుచుఁ బెంపున్దింపును న్జాపుచుం
గలనన్దాయ విలాకుఁ జెందక తల కంబోక నెమ్మోముపై
నెలనవ్వొప్పఁగ రాముఁ డాపలుపల న్నిల్గించుకయ్యంబు క
న్నులఁగన్గొన్న వలంతి నై పిఱికితెన్ను ల్పూనడ వింతమ్యేడ్లన్. 22

చ. తలఁకఁగఁబోకు మమ్మ యెడఁదన్ విను మన్నమెలుంగులో మముం
దలఁకఁగఁజేయ నిట్లన కతంబగు నెవ్వరో? కాక యాతనిన్
దలకడవంగఁబూను నెఱదంట జగమ్ముల లేకయుండ ని
ట్లలుకఁగ నేల? రాముని కె యంజిక ? నమ్మఁగఁబోకు నెమ్మదిన్. 23

సీ. గాలిబోవపుమేటి మేలిపానుపుపయిం బండువాఁ డసురులఁ జెండువాఁడు
నొడికారపుఁగటారి రొమ్ముడయుల మెడఁదలు నెలవువాఁడు కడానినలువవాఁడు

తొలికారుమబ్బుల చెలువెన్నఁదగువన్నె మేనివాఁ డెద నింతి నూనువాఁడు
గుడుసువా ల్వాలకేల వెడఁదజాల్వాలకాలఁదనరువాఁడును నెనరెనయువాఁడు
తే.గీ. నయిన వెన్నుఁడు పుడమి వ్రేఁగడఁచుకొంటె
వేడబము నూని మానిసి విలము దోఁపఁ
బుడమిఁ బొడమినవాఁ డౌటఁ బోలఁతి యతని
కంగద మొనంగ దొఁక యిసుకుంతయైన. 24
చ. అదియునుగాక కాన నిను నాద వడంకగ డించి యన్నకై
కదలినఁ గూళరక్కసులు కంటున నెంతయు మచ్చరించి నీ
బొదివిన బాసకై నిలుచు పోటరిఁ గానకఁ గాసిఁజెందె దో
వదినియ! యన్నకుం సిలుగు వచ్చుట దబ్బఱ యంచు నమ్ముమా. 25
చ. అని యిటు వల్కి యుల్కి కడు నాఁగక నెమ్మది నుమ్మలించు న
మ్మనువిరిబోఁడికూఁతుఁ గని మచ్చెపుడా ల్గలయట్టిచెట్టిత
ల్లిని బురుడించి మించఁగల లేమరో! తెల్పితి నింతవట్టు నీ
బనిగొను మెట్లొ లెంక" నని పల్కి యడంకువదోఁప నిల్చినన్. 26

ఆంధ్రధ్వని.

— కనకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు, పర్ణశాల —

ఇప్పటిదినములలో భాషాంతరీకరణములు చాలఁ బ్రబలముగ నున్నవి. కొంచెము ప్రసిద్ధిఁజెందిన ప్రతిసంస్కృతగ్రంథమున కథమ మైదాఱు భాషాంతరీకరణము లున్నవి. బాగుగఁ బ్రసిద్ధిఁజెందిన గ్రంథములకు (శాకుంతలము మొదలగునవి) ముప్పది నలువది భాషాంతరీకరణము లున్నటుల మన మెఱుఁగుదుము. భాషాంతరీకరణ మన్న మూలగ్రంథము ననుసరించి వ్రాయుటయే గాన నెంతమంది భాషాంతరీకరించినను విశేషము లంతగ నుండవు, కనుక, నొక పుస్తకమునకు నిన్ని భాషాంతరీకరణము లనవసరములు. ఇంతమంది వ్యర్థముగ నిన్ని గ్రంథముల భాషాంతరీకరించుటకన్నఁ దమపాండిత్య ముపయోగించి యంతగ్రంథము వ్రాయలేకపోయినను జిన్నదియగు నొక కావ్యమునో నాటకమునో వ్రాసికొనిన నెంతయొ బాగుగ నుండెడిది.

మఱియొకవిషయము. ఈ భాషాంతరీకరణమునకుఁ బ్రతివారు సిద్ధపడుట యుచితము గాదు. అట్లయినచో లోకమున కాభాషాంతరీకరణము వలన నెక్కువ యుపకారము లభింపదు. సమర్థు లయినవారు మూలమునకు సరిగ భాషాంతరీకరించి పండితులకుఁ గూడఁ జూపి ముద్రింపించినచో దేశమునకుఁ గొంత యుపకారము గలుగును.

ఇప్పుడు మనకు దొరకుచున్న భాషాంతరీకరణము లన్నిటినిఁ దిరుగ వైచినచో నెన్నియైనను దప్పులతడికలు దొరకుచున్నవి. ఇటువంటి భాషాంతరీకరణములు చక్కని గ్లేజు కాగితములమీఁద నచ్చొత్తించి కాలికో బైండు చేయించి ప్రకటించుట తా మానందించుటకో, దేశమున కుపకరించుటకో తెలియకున్నది.

ఓ భాషాంతరీకరణముచేయు భాషాభిమానులారా! వినయపూర్వకముగ నమస్సరించి చేసికొనుమనవి. మీ భాషాంతరీకరణములు లోకమున కుపయోగించి చిరకాలము వర్ధిల్లుట కిదివఱకు భాషాంతరీకరింపఁబడని గ్రంథముల భాషాంతరీకరించుటకుఁ బ్రయత్నింపుఁడు. మీరు వ్రాసినది కూడఁ బండితులకుఁ జూపి యచ్చొత్తింపించినచో మిక్కిలి లోకోపకారముగ నుండును.

నేను నాంధ్రధ్వని యను నొకభాషాంతరీకరణ మీమధ్యఁ జూచితిని. అది బ్రహ్మశ్రీ అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిది. లఘువివరణముతోఁ గలిపి యేఁబదిరెండు పేజీల గ్రంథము. తప్పొప్పులపట్టిక గూడఁ జివర సమృద్ధిగనే కూర్పఁబడినది. అయినను నక్షరముల తప్పులు మిగిలియే యున్నవి. అచ్చు పరిచూచువారి యజ్ఞతచేఁ గలిగె ననుకొందము. విషయములలోఁ గూడఁ జాల చోట్లఁ బొరపాట్లు గనఁబడుచున్నవి. ఇటువంటి గ్రంథమును దొందరగా నచ్చొత్తించి యాంధ్రలోకమున కేవిధముగ మేలుచేయుదమనుకొనిరో తెలియకున్నది. మచ్చునకు రెండుమూఁడువిషయముల నీక్రిందనుదాహరించుచున్నాఁడను.

(1) "కావ్యస్యాత్మా సఏవార్థ స్తథాచాదికవేః పురా
క్రౌంచద్వంద్వవియోగోత్థః శోకఃశ్లోకత్వమాగతః" 1. ఉ. 5. శ్లో.

దీనికి వారియాంధ్రీకరణము.

"అర్థమదియ కావ్యంబున కాత్మయగును
అట్లగుటఁ బూర్వకాలమం దాదికవికిఁ
గ్రౌంచవిహగయుగళవియోగమున నాత్మ
లోజనించినశోకంబు శ్లోకమయ్యె." 10

ఇచ్చట-క్రౌంచవిహగయుగళవియోగమువలన నాదికవికి నాత్మలో జనించిన శోకము శ్లోకమయిన దని శ్రీ శాస్త్రిగారియభిప్రాయమైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కాని యది యుచితముగఁ దోఁపదు. ఆదికవియాత్మలోఁ బుట్టిన శోక మనినచో విరోధమున్నట్లు లోచనకారుఁ డభిప్రాయపడియున్నాఁడు. అతని మాటల నీక్రింద నుదాహరింతును.

"నతు మునే శ్శోక ఇతి మన్తవ్యమ్. ఏవం హి సతి తద్దుఃఖేన సోఽపి దుఃఖిత ఇతి కృత్వా రసస్యాత్మతేతి నిరవకాశం భవేత్. నతు దుఃఖసంతప్తస్యైషా దశా." ... ... 27-పుట.

(2). "శషౌ సరేఫసంయుక్తౌ ఢకారశ్చాపి భూయసా
విరోధినస్స్యుశ్శృంగారే తేన వర్ణా రసచ్యుతః" 3. ఉ. 3 శ్లో.

దీనికి శ్రీ శాస్త్రిగారి యాంధ్రీకరణము:—

"శషలు రేఫసంయుక్తముల్ చాలఁ గలిగి
బహుళముగ ఢకారంబులు వాడఁబడియు
వైరము వహించుచుండు శృంగారమందు
నట్లగుట వర్ణములు రసవ్యంజకములు." 3. 3

ఇచ్చట "తేన వర్ణా రసచ్యుతః" అను పాదమునకు "న ట్లగుట వర్ణములు రసవ్యంజకములు" అని యాంధ్రీకరించిరి. కాని లోచనకారుఁడ ట్లభిప్రాయపడుటలేదని యీ క్రింది యాతనివాక్యములఁ జూడ స్పష్టమగుచున్నది.

"యతః తేవర్ణా భూయసా ప్రయుజ్యమానా న రసం శ్చ్యోతయంతి స్రవంతి యది వా తేన శృంగారవిరోధిత్వేన హేతునా వర్ణాశ్శపాదయో రసాత్ శృంగారాత్ చ్యవంతే తం న వ్యంజయంతీతి వ్యతిరేక ఉక్తః" 130పు.

వృత్తికారుఁడు గూడ లోచనకారుని యభిప్రాయమునే బలపఱుచుచున్న ట్లాతనివాక్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

"శ్లోకద్వయే నాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం వర్ణానాం ద్యోతకత్వం దర్శితం భవతి." ... ... 130 పు.

కనుక న ట్లగుట వర్ణములు రసవ్యంజకములు కావని యుండుట యుచితము.

(౩) "అర్థాంతరగతిః కాక్వా యా చైషా పరిదృశ్యతే
సా వ్యంగ్యస్య గుణీభావే ప్రకార మిమ మాశ్రితా." 3. ఉ. 39శ్లో.

దీనికాంధ్రీకరణము:—

"కాకువున నితరార్థావగమన మెద్ది, కలుగుచుండెడినో మంచికావ్యమందు
అయ్యదియునీప్రకారంబునందుఁజేరు, వ్యంగ్య మప్రధానీకృతమగునుగాన.

"ఇచటఁ గాకువుచే నర్థాంతరావగమన మయినపు డాయర్థాంతర మప్రధాన మగును గాన గుణీభూతవ్యంగ్య మగును" అని యభిప్రాయమును సూచించిరి. కాని యీయభిప్రాయము సరి గాదు. కాకువుచేత నర్థాంతరావగమన మయినపు డాయర్థాంతర మప్రధాన మయిన యెడల గుణీభూతవ్యంగ్యమగును. అని గ్రంథకారుని యాశయము. ప్రధాన మైనచో వ్యంగ్యమే యగును. వృత్తిలోఁ గూడ నీవిషయము స్పష్టపఱుపఁబడినది.

"యా చైషా కాక్వాక్వచి దర్థాంతరప్రతీతి ర్దృశ్యతే సా వ్యంగ్యస్యార్థస్య గుణీభావే సతి గుణీభూతవ్యంగ్యలక్షణం కావ్యభేద మాశ్రయతే" ౨౧౨ పు.

కనుక "వ్యంగ్య మప్రధానీకృత మయిన యెడల" అని సవరించిన బాగుగ నుండును.

ఇంకను నిటువంటి చిన్నతప్పు లచ్చటచ్చటఁ గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీమూఁటినే యుదాహరించితిని. పండితు లగు శ్రీశాస్త్రిగారికిఁ దిరస్కరించుట నాయాశయము గా దని వినయపూర్వకముగ మనవి చేసికొనుచున్నాఁడను. తప్పులు క్షమింతురుగాక.

ఆంధ్రవ్యాకరణములధోరణి విమర్శనా పరిశీలనము.

—। ఎండమూరి వేంకటరమణగారు, బి. ఏ. ।—

శ్రీప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము మాఘఫాల్గునమాసములందున వెలువడిన "ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక" యందు మ॥ రా॥ శ్రీ, ముక్కు సర్వేశ్వరరావుగారు, "ఆంధ్రవ్యాకరణములధోరణి విమర్శన" మనుపేరిట మదుక్తవ్యాసమునందలి కొన్ని యభిప్రాయభేదములు వెలిపుచ్చుటం జేసి వానికి నాశక్తికొలఁది సదుత్తరముల నొసఁగుటకై యీవ్యాసరచనకుఁ గడంగితిని. ఇందలి యాథార్థ్యన్యాయ్యములు సరసులును గుణగ్రహణపారీణులు నగుపత్రికాపాఠకులే గుర్తింతురుగాత

ఇట్టివిమర్శనలకుఁ బూనుట కిట్టివా దగ్గులో యనువిషయమున విమర్శకులు సూచించినవిధమున మాకిరువురకు నేకాభిప్రాయంబులే యుండుటచే మరల వ్రాయుట నిరర్థక మని విడుచుచున్నాను.

శ్రీవిమర్శకుల విమర్శన మెంతసహేతుకమో విచారించి, తద్గతాభిప్రాయభేదము లెంతసప్రమాణంబులో విమర్శించి యందలిసత్యము వివరించుటయే యీవ్యాసస్వరూపము.

౧. వారివ్యాసమున విమర్శకులు ప్రథమమున విమర్శించిన దొక లేఖనస్ఖాలిత్యమై యున్నది. అందు నాయుద్దేశముదు మ॥ చిన సీతారామశాస్త్రిగారి వ్రాఁతయు "ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలో లేని విశేషము" లని కాని "ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలోని" యని కాదు. ఈవిషయము సత్యసముద్యోతక మగు విమర్శనము వ్రాయఁగడంగిన శ్రీరావుగారు- ఇట లే యను వర్ణము లేకుండుట ప్రమాద మని గ్రహింపఁగల్గియు "నాంధ్రశబ్దచింతామణిలోని" యన్నపాఠము వారి కెచట లభించినదో యని దీర్ఘసందేహార్థక చిహ్నముతోఁ బ్రశ్నించుట వారితత్త్వజిజ్ఞాస చెప్పక చెప్పుచున్నది. అది యటు లుండనిండు. "ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలో లేని లక్షణవిశేషములు మాత్ర మథర్వణకారికలలో నగపడుచున్న వనుశాస్త్రిగారి వ్రాఁత ప్రమాద మగుటసత్యము. దీని నిదివఱ సోదాహరణముగా వివరించితిని. కావలయు నేని మఱి కొన్నియుదాహరణము లిచ్చుచున్నాను.

ఆం. శ. చింతామణి—తిర్యగ్జడేషు కర్తృషు బహువచనం త్వేకవచనమేవస్యా
ద్భూతేతర్థ్యేచ.

అ. కారికావళి—తుదీతిర్యగ్జడస్త్రీషు తేష్వర్థేష్వేకతాంగతా.

అ. శ. చి—ఘుఙితౌతునప్లుతస్స్యాత్సంబుద్ధా విత్యేకాం విదుః కేచిత్.

అ. కా—సంబోధనేప్లుతః ప్రాహుః కేచిత్.

ఆ. శ. చి—నచదేశ్యపదే నచైకవర్ణేఽపి.

అ. కా—నైకవర్ణేనదేశ్యేఽపిహ్రస్వః.

ఇట్టి వింక ననేకములు గలవు. విస్తరభీతిచే విడిచితిని, కావున, రావుగారు శాస్త్రిగారి వ్రాఁత ప్రమాదయుతము కా దని ఋజువు చేయుట న్యాయ్యము గాని, ముద్రణలోపము లెన్నుట విమర్శన మనిపించుకొనునా ?

౨. విశ్వకర్మఁడను రూపము నీతఁడే (విన్నకోట పెద్దన్న) స్పష్టపఱిచి యుండలేదు...... ఈవిషయ మపూర్వము కానేర" దని విమర్శకులు వ్రాసిరి.

ఈవిషయ మపూర్వ మని కాని, వి. పెద్దన్న సృష్టించినాఁ డని కాని నేను వ్రాయను లేదు, నాభావమును గాదు, నాయభిప్రాయము నేఁటివఱకు వివాదాంశ మైన విషయము స్పష్టపఱిచినాఁ డనియే. ఈవిషయ మింతవఱకు వివాదాంశ మైనటుల ముందు వాక్యములే తెలుపును.

వైయాకరణ సమ్మత మైనవిశ్వకర్మఁ డనుశబ్దము నసాధువుగా నెంచి సవరించిన గుప్తార్థప్రకాశికాకారులమత మేవిధముగా ననూహ్యమో పరిశీలింత మని ప్రారంభించిన విమర్శకులు "నేఁటివఱకీప్రయోగంబు నెడ నున్న వివాదంబును గోచరింపకున్న" దని ముగించిరి. వేఱొకచో శ్రీ రావుగారు "ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యధర్వణకారికలచే నీరూపము సాధు వగుచునేయున్న" దని యంగీకరించిరి. ఇందు వీరి యభిప్రాయ మిదమిత్థ మని నిర్ణయించుటయే కష్టము. ఈరూపము సాధు వగుచున్న దని యొప్పికొనుచు నీరూప మసాధువుగా నెంచి సవరింపఁ గడఁగిన మత మనూహ్యము కా దని సమర్థింపఁబూనుట యెంత సందర్భమో సహృదయు లగుపాఠకు లూహింతురుగాక. గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు బాలవ్యాకరణమతానుసారముగ దానిని సవరింపఁ గడఁగిరని వారు వ్రాసిరి. బాలవ్యాకరణమునకు లొంగనిమాత్రమున నెల్లపద్యములందలి విశేషరూపములను సవరింపవలసినదేనా? ఒకవేళ లొంగకపోయినను బాలవ్యాకరణమునకు విశేషవిపులవ్యాఖ్య వ్రాయుచు విశ్వకర్మఁ డను రూ

నము కూడ సాధువే యని యన్యమతముగ నైనఁ జెప్పవలదా? ద్వంద్వంబున ఋకారమునకు రవర్ణం బగు నను సూత్రమునొద్ద నీ రుభయపక్షములనుఁ జెప్పవలేదా? ఇట్టుల గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు నవరింపఁ గడఁగుట కేవల మనూహ్యము గాక, సాహసము కూడను. విశ్వకర్మఁ డనుమాటను సాధు వనుటకు నభినవదండినుండి రెండుపద్యము లిచ్చెదను.

క. తుదియుకారమ్ము లుడిపిన, గదిసినఋణాంతపద మొకండును వెలిగా
మొదమున నులుతల మోముచు, విదితపుఁ బురుషాఖ్యయందు వివరింపంగన్.

గీ. హోత జాత యనఁగ నేత దాత యనంగ
బ్రహ్మ వేత్త యనఁగఁ బరఁగుచుండుఁ
బూరితాత్మఁ డనఁగఁ బుణ్యకర్మఁ డనంగఁ
బుష్పధన్వుఁ డనఁగఁ బొలుచు జగతి.

... ...

శర్మవర్మనాఁగ శర్మఁడనఁగ, వర్మఁడనఁగఁజెల్లు ...

3. "రామమాంధాతృరఘుక్షితీశులు" అను ద్వంద్వసమాసమునందలి ఋకారంబునకు రేఫము రా"దని విమర్శకులు వ్రాయుచు నీవిషయమున గుప్తార్థప్రకాశికయందు సమాసపరిచ్ఛేదమునందు విమర్శించినవిషయము లెల్ల వివరించియున్నారు. కాని, అహోబలపతి తరువాతివాఁ డగు ద్వితింత్రిణీ సీతారామకవి "అనజపాన్యస్త్రుతో ద్వంద్వే రేఫ శ్చారిక వేర్తతః" యను నథర్వణ కారికకుఁ డీక వ్రాయుచు "నేత్రోద్గాత" లని యుదాహరణ మిచ్చి తత్సూత్రమును సమర్థించినాఁడు.

ఈవిషయమున, అడిదము సూరకవి-

గీ. ధరఋకారాంతశబ్దంబు ద్వంద్వమైన
రేఫయగుచుఁ బ్రవర్తిల్లు ధృవముగాను
వహ్నివరహాయవాగ్వధూనేత్రముఖను
రాభివందితపాదాబ్జ యన్నయట్లు.

అని వ్రాసి "క్షత్రియవంశ్యులై" యనుపద్యము నుదాహరణముగా నిచ్చి రామమాంధాతృరఘుక్షితీశు లన్నద్వంద్వసమాసము సరేఫ యనియే వెల్లడించినాఁడు. ఈవిషయ మంతయు గుప్తార్థప్రకాశికయందే గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదమునందు వ్రాయుచు వారి పూర్వాభిప్రాయము

మార్చికొని "ఈపద్యము రేఫశ్లిష్టమునొద్ద నుదాహరించుట కేవలము ప్రమాదాయత్త" మనియు, నచటనే "కావునఁ మాంధాత్రరఘుక్షితీశులు ముదంబునఁగాచిరె యేయుగంబునన్' అను రేఫయుక్తమే పద్యలక్షణానుకూలంబుగాన ప్రశస్తం"బనియు (పుటలు-498-499) నంగీకరించిరి.

విమర్శకు లిది పూర్తిగ గమనింపకయే యప్పకవిది ప్రమాదము కాదని వ్రాయుట నప్రమాణికముగాక సాభిమానమగును. "హరికారికావళీ కర్తృత్వ నిర్ణయము సూరిచౌర్యముం దొలఁగించుట" కని విమర్శకులు భావించి, దానికిదియె మార్గముగాఁ దలంచుట న్యాయ్యముకాదు. హరికారికావళీకర్తృత్వ నిర్ణయమున సూరిచౌర్యప్రతీతి తొలఁగుటయును దొలఁగకుండుటయుఁ గాక తాళీయన్యాయమే. ఇఁక హరికారికలు హరికృతములు గావనుటకు వీరిఖండనోక్తులను బరిశీలింతము.

"హరికారికామతమును దెల్పె నని వ్యవహరించిన కారికల కర్థము తుల్యము కా" దని విమర్శకు లాక్షేపించిరి. "ద్వంద్వే పదోపస్థితానాం పరుషాణాం భవం త్యమీ" అను హరికారికకును "స్యుర్భిన్నాదేవ తస్మాత్తే వినా ద్వంద్వే పరే క్షపే" యను కారికకును భేద మేమి? అప్రయుక్తదోషము హరిమతమున విరుద్ధము కా దని యథర్వణుఁడు "శాస్త్రప్రయుక్తవచసో శాస్త్రం బలవ దుచ్యతే, అనిష్పన్నే పదే తేన ప్రయోగాశ్రయణాం హితమ్" అను తనమతము నిలువఁబెట్టుటకుఁ బెద్దల ప్రయోగప్రాధాన్యమును దెల్పుటచేఁ "బెద్దలు వ్యవహరించిన మాట గ్రామ్యం బైనను గ్రహింపఁదగు" నను హరికారికయొక్క భావము నొక్కటే. కావున నీయుక్తి పొసఁగ దనుట సరియైన విమర్శనము కానేరదు.

అథర్వణుఁడు హరిమతమును దెలియఁజేయఁ దలఁచినచో నేవ్యాకరణమునందును లేని లక్షణవిశేషము లీహరికారికలయం దుండఁగా వానిని విడిచియుండె నని, విమర్శనకారుల యభిప్రాయము. విమర్శనకారు లుదాహరించిన చేయక మొదలగు వ్యతిరేకక్త్వార్థకరూపము, నథర్వణుఁడే సాధించియుండుటచే వేఱే హరిమతము నుదాహరింపలేదు. ఉ. చేయక యనురూపమునకు—

"భవేత్ క్త్వా స్త్రీపమా న్నామ్న ఉత్వం తస్మి న్నరేఫవేత్ ।
క్త్వార్థేచ వ్యతిరేకార్థే థాతో స్తత్రైవ మిర్భ వేత్ ॥

మఱియు, "నిల్లు లేని పోసి నామములు దమసూత్రములందు నేదియో ఘనతకై పేర్కొనుట మనవారి యాచారము. బృహస్పతి, కణ్వుఁడు,

శౌరి మున్నగువార లాంధ్రమునకు లక్షణగ్రంథములు వ్రాసిన లాక్షణికులు లేరా? వారు వ్రాసినగ్రంథములు లభించునా?" యని శ్రీ రావుగారు వ్రాసిరి. అట్టిలాక్షణికులును గలరు. అందుఁ జేర్కొనిన కొన్నిగ్రంథములు లభించినవి. కొన్ని లభింపవచ్చును. కాని, తెలియకయె యిట్టినామములు ఘనతకుఁ జేర్కొందు రనుకొనుట భ్రమయే. వ్యాపకర్తగారి దృష్టిలో లేనంతమాత్రమున బృహస్పతి రచించిన సూత్రగ్రంథము లేదా? ఈబార్హస్పత్యసూత్రములను గ్రంథరూపమున నేను గనులారఁ జూచితిని. వానిని బరిశీలింపఁగా నవి కేవల మాంధ్రభాషాశబ్దవిషయములఁ గూర్చి ప్రస్తావించుచున్న వని తోఁచినది. మఱియు నవి కేవల ప్రాథమికవిషయములనే తెల్పుచున్నవి. సాధారణముగా మనము వాడుకయందుఁ గాంచు నట్టియు గ్రంథములందుఁ (దఱచు) గన్పట్టనట్టియు "అమ్మణ్ని" మొదలగు రూపముల కిందు సూత్రములు గలవు. మచ్చున కొకటి యుదాహరించెదను.

"దయావాచకార్థే అమ్మ మామాదిశబ్దేభ్యః పరతః అణ్ని అల్లాద్యాస్యుః। అమ్మణ్ని, అమ్మల్ల, మామణ్ని, మామల్ల, ఇత్యాది"- బార్హస్పత్యసూత్రాణి. ఇటులనే కణ్వాదుల వ్యాకరణములంగూడ లభ్యము కానగును. లేక యేతాళపత్రగ్రంథములందో జీర్ణించుచుండవచ్చును. కావున మనకుఁ దెలియనంతమాత్రమున నాగ్రంథములు లేవనుకొనుట పొరపాటు. వ్యాకరణవిషయమున, నేకృషియు నొనర్పని వానికి బాలవ్యాకరణము గూడ నలభ్యమే కావచ్చును. అంతమాత్రమున గ్రంథము లేదనుట తగవా?

అదియుంగాక కీ. శే. కం. వీరేశలింగకవిగారు నయుక్తికముగా హరికారికలు నన్న్యఁడు వ్రాసిన వని నుడివిన మాత్రమున నది వేదముగా గ్రహింపవలసినదేనా? వీరేశలింగకవిగారు నిర్ధారించిన విషయము లెన్ని, నవీన పరిశోధనములందు మార్పుఁజెంది వేఱువిధమున ఋజువు కాలేదు. సమంజసములు, సహేతుకములు నగు ప్రమాణములను రావుగారు చూపి యీ విషయనిర్ధారణ మొనర్పఁగలిగినచో వారియెడ నెంతయుఁ గృతజ్ఞులము.

"వృత్తిం నాన్నప సూత్రాణాం కృష్ణమూర్తి రిహా కుర్వే" యనుశ్లోక భాగము నుదాహరించి "కృష్ణమూర్తి రిహ కుర్వే" యని వ్రాసినతర్వాత నెవ్వరైన నాతఁడు వ్రాయలేదందురా?" యని విమర్శకుల యాక్షేపణము. పైశ్లోకము కృష్ణమూర్తికవియే రచించినచో నాతఁడు వ్రాయలేదని యెవ్వరు ననలేరని

నాసమాధానము. కాని తద్గ్రంథప్రకాశకులు, "నాన్నవ" యను పదముఁ జొ నుపుటకుఁ బైశ్లోకము సృష్టించి,

శ్లో॥ శ్రీకృష్ణమూర్తిరచితా వృత్తి ర్హరికారికావళీ రేషా
నికటేనివస త్వవనా వాచంద్రార్కం కవీంద్రరింఘోళేః॥

అను కృష్ణమూర్తికవిగారి శ్లోకమును—

శ్లో॥ శ్రీకృష్ణమూర్తిరచితా వృత్తిరియం నన్నవార్యసూత్రాణామ్।
జ్యోత్స్నా సతతం వసతా దాచంద్రార్కం కవీంద్రరసనాసు॥

అని మార్చి ప్రకటించిరి. ఇట్టి మార్పు గల్పింపఁగలిగిన ధీశక్తి ప్రభావ మెంత యాశ్చర్యకరమో, యెంత సాహసయుక్తమో, యంతహేయ మను టకు, లేఖిని వెనుదీయుచున్నది. నేను జూచిన హరికారికావళి వ్రాతప్రతి యందు "వృత్తిం నాన్నవసూత్రాణాం" అను శ్లోకము గన్పింపకపోవుటయే కాక యీ చిత్రసంఘటనము కూడఁ గన్పట్టినపుడు కలిగిన యాశ్చర్యమునకు మేరలేదు. ఆవ్రాతప్రతి నాయొద్ద లేకున్నను మీరు కోరినపుడు చూపఁగలను. ఇట్టి యభూతకల్పనలతో విమర్శనములకుఁ గడంగి వారి వాదములను నిలువఁ బెట్టుకొను నాంధ్రభాషాతోపాసుతులంగూర్చిసంతసింపవలెను. ఇందలిసత్యా సత్యముల నిపుడు నిష్పక్షపాతహృదయులును బండితశేఖరులు నగు పాఠకులే యె ఱుంగుదురుగాక.

౫. వాక్యపదీయకారుఁడును, అథర్వణునిచేఁ బేర్కొనఁబడిన హరియు, న్యోక్తఁడు గాఁ డనుటకు సంస్కృతమున లేని గసడదవాదేశమును జెప్పినవాఁడు గనుక నాభర్తృహరి కానేరఁ డనుయుక్తి సరిపడునా ?.........సంస్కృత ప్రాకృతములయందు వైదుష్యము కలవారికిఁ దెలుఁగున నుండఁగూడదా ?" అని వ్యాసకర్తలు వ్రాసిరి.

ఇచ్చటి వీరి విమర్శనము పూర్వాపరసందర్భరహితమై పొంతనలేని ముతో నొప్పుచున్నది. వీరిట హరికారికావళి కృష్ణమూర్తిప్రణీత మని తెల్పు టకుఁ బూని పరస్పరసంబంధము గలయుక్తులను విడిగా సందర్భరహితముగా విమర్శించిరి. వారి యభిప్రాయము ప్రకారము కారికలు హరిరచితములు కా వేని హరియే లేఁడు. అట్టియెడ నీహరి భర్తృహరియా వేఱొక హరియా యను ప్రసక్తి లేనేలేదు. అటుగాకుండ నీతఁడు భర్తృహరియా వేఱొకహరియా యని విమర్శించు నపుడు తెనుఁగు వ్యాకృతి వ్రాసిన హరి యొకఁ డున్నాఁ డని వీ

రంగీకరింపవలసివచ్చును. వీ రటు లంగీకరింతురా? ఐనను హరికారికావళీ కారుఁ డగుహరి భర్తృహరి యెటుల కానేరఁడో విమర్శింతము.

1. హరివ్రాసినది తెలుఁగునకు వ్యాకరణము. భర్తృహరి కాంధ్రమున (వ్యాకరణము వ్రాయఁగల) వైదుష్యము లేదు. ఏలయన:- నాంధ్రభాషకుఁ బ్రథమవైయాకరణుఁడు నన్నయభట్టు. నన్నయభట్టు పదియవ శతాబ్దములోని వాఁడు. భర్తృహరి యేడవశతాబ్దమువాఁ డని చరిత్రకారులునిశ్చయించినారు. అదియుఁ గాక నన్నయకుఁ బూర్వము వ్యాకరణమే లే దని లోకప్రసిద్ధి. ఇట్టి సందర్భములో నాంధ్రభాషకు సరియైన స్వరూపమే యేర్పడని దినములలో భర్తృహరి తెనుఁగునకు వ్యాకరణము వ్రాసె ననుట యపూర్వము.

2. సంస్కృతప్రాకృతములందు వైదుష్యము కలవారికిఁ దెలుఁగున నుండఁ గూడదా? సంస్కృతప్రాకృతములందు వైదుష్య మున్నంత మాత్రమునఁ దెలుఁగున నుండవలె నని నియమమా? అటులేని సంస్కృతభాషలో మహాకవి యగు కాళిదాసు తెలుఁగునఁగూడ నొక మహాకవి యై యుండఁగూడదా యని వాదించిన నింకను బాగుగ నుండెడిది.

వెండియు విమర్శకులు "కావున వ్యాసకర్తగారు నా కాదేశముగా నన్ను రాలేదు. నన్నులోనిది విభక్తి యుకారమే కాని వేఱు కాదని నిరూపించుట యుక్త" మని వ్రాసిరి. ఇచ్చట నన్ను శబ్దమునందలి యుత్వసమేతద్రుతము ద్వితీయావిభక్తిప్రత్యయము కావునఁ బూర్వ ముదాహరించిన సూత్రము లిచట వర్తించును. కూర్చి, కంటె నితరము లగుద్వితీయావిభక్తిపత్యయములు ద్రుతప్రకృతికము లగుటంజేసి ద్రుతము కలుగును. కావున, "నన్ను + ఏలు=నన్నేలు, నన్నునేలు" అని రెండురూపములు దాల్చును. దీనికిఁ జింతామణి సూత్రము "అనాదిషువిభక్తిషూతోవా" అని. దీనిపై బాలసరస్వతి టీక "అనాదిషు=ప్రథమావ్యతిరిక్తమైన, విభక్తిషు=విభక్తులయందు, ఉతః=ఉకారమునకు, వా=వికల్పమున, సంధికలదు. మమ్మునేలు, మాకొలకునిచ్చు, నీకు నారోగ్యము.

.........ద్రుతప్రకృతులు గనుక నకారము నిలిచినది. మమ్మేలు నిత్యాది. కేతనయు నిటులే వ్రాసినాఁడు.

క. నన్నును నిన్నునుఁ దన్నును, నన్నందుల కునులకినులయందును మునుపై
నున్ననకారపుఁబొల్లులు, వన్నిగఁ బోఁజూపు నచ్చుపై నున్నయెడన్.

క. నన్నెఱుఁగు నన్ను నెఱుఁగుర్, దన్నెఱుఁగును దన్ను నెఱుఁగుఁదత్వజ్ఞుఁడిలన్
నిన్నెఱుఁగు నిన్ను నెఱుఁగును, నన్నం బడువడిగ నివియుదాహరణంబుల్."

ఆంధ్రభాషాభూషణము.

'వృద్ధిఁ బొందిననాఁడు భాషకు వర్ణములఁ జేర్చుట వెనుకటి భాషకు న్యూనత్వాపాదకము కానేర' దని వ్యాసకర్తగారి యభిప్రాయము. భాషాభివృద్ధిని సూచించునది వర్ణములసంఖ్య గాదు. భాషాభివృద్ధి సూచించునది నవవిద్వత్కవిశ్రేష్ఠుల యుద్గ్రంథములందు వెలుఁగు సారస్వతజ్యోతి. ఉత్తమమగుబుద్ధివికాస మెక్కుడగు కొలఁది ప్రతిమానవునకు నాలుగుచేతులు, నాలుగుకాళ్లు నావశ్యకమా? ఇట్లు వృద్ధిఁబొందుట జీవభాషకు సహజ మని వ్రాసిన నేజీవభాషయం దిది గన్పట్టుచున్నది.

ప్రస్తుతవ్యాస మితరుల వ్రాఁతలను ఖండించుటకుఁ గాక విమర్శకులు వెలిపుచ్చిన యభిప్రాయభేదములకు నాకుఁ దెలిసినంతవఱకు సదుత్తరముల నొసఁగుటయే యని మరల మనవిచేయుచున్నాఁడను. ఇందలి నా ప్రమాదములను మన్నించి గుణలేశములను గ్రహించి సత్యాసత్యము లెఱుంగుదురు గాత మని సరసు లగువిద్వజ్జనులను బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

అనర్ఘరాఘవము.

— చేబోలు సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు, కావ్యతీర్థ. —

(వెనుకటి సంచిక తరువాయి)

లక్ష్మణుఁడు—వీనియసహనము.

తృ. అం. 38 శ్లో. క్రిందున "ల-(సామర్షం జనాన్తికం) ఆర్య కథ మసౌ సహస్రార్జునవాలిభ్యా మవలీఢశౌర్యసారో దురాత్మా రావణః ప్రస్తూయతే" రావణుని గుణములను సహింపనివాఁ డని తెలియుచున్నది.

సోదరభక్తి.

చతు. అ. 47 శ్లో. క్రిందున "రా- సరోషం నేపథ్యాభిముఖం ఆః వత్స కోయ మద్యతనస్తే దుర్వినయప్రరోహో యద్గురూనపి క్షేత్రీకరోషి." అని రాముఁ డనినపిమ్మట- లక్ష్మ- (నేపథ్యే) ఆర్య తూష్ణీ మయుష్మి క్షమస్వ జామదగ్న్య నియన్త్రితోహ మార్యేణ'' అని లక్ష్మణుఁడు పల్కుటవలన సోదరభక్తి వ్యక్తము.

సౌందర్యాదికము.

పం. అ. 39. శ్లో.

"ఏకో వేషపరిగ్రహః పరికరః సాధారణః కర్మణా
మాకృత్యో ర్మధురత్వ మేవ సదృశం తుల్యైవ గంభీరతా
తం ద్రష్టుం చిర ముత్సుకోస్మి కతరో వాం రామభద్రః పునః
సర్వక్షత్రవధవ్రతీ భృగుపతి ర్యేనావకీర్ణీకృతః."

రాముఁడు సర్వలోకైకసౌందర్యుఁ డనియు సర్వలోకైకవీరుఁ డనియు నింతకుఁ బూర్వము వర్ణింపఁబడియెను. అట్టిరాముఁడు లక్ష్మణుఁడు నొక్కచో నిలిచియున్న రాముఁ డెవరో లక్ష్మణుఁ డెవరో తెలియుట లే దని చెప్పుటవలన నీలక్ష్మణుఁడును రామున కుంకుసౌందర్యాదికములను గలిగియున్నాఁ డని తెలియనగును.

దశరథుఁడు—వీనిగురుభక్తి.

"తస్యాజ్ఞయైవ పరిపాలయతః ప్రజాం మే, "అహో బహుధా శ్రుత మపి భగవతో వసిష్ఠస్యానుశాసనం నవం నవ మివ ప్రమోదయతి మాం"

"వామదేవ మమహి గురువచనశ్రవణతృష్ణా మంకుశీకరోతి శ్రోత్ర వృత్తి రింద్రియాన్తరానుసారిణో హృదయమహాగజస్య త న్నకించి దపర మవ శిష్యతే" "సహార్ఘం సుష్ఠుశిరసికృతం ఆచార్యవచనం" ఈవాక్యములవలన దశరథునికి గురువగు నవ్వసిష్ఠునియందుండు భక్తివ్యక్తము.

పరాక్రమము.

ప్ర. అం. 2౩ "జనయతి త్వయి వీర దిశాంపతీ నపి గృహాంగనమాత్ర కుటుంబినః। రిపు రితి శ్రుతిరేవ వనాస్తపీ ప్రతిభయోన్నతి రస్తు కుతస్తు నః"

అపిచ. ప్ర. అం. 27 శ్లో. "దత్తేంద్రాభయదక్షిణాద్భుతభుజాసంభార గంభీరయా। త్వద్వృత్యాశిథిలీకృతస్త్రిభువనత్రాణాయ నారాయణః। అ స్తస్తోమ తుషారసారభమయశ్వాసానిలాపూరణ। ప్రాణోత్తుంగభుజంగతల్ప మధునా భ ద్రేణ నిద్రాయతే" దిక్పతులు త్వదాయత్తు లనుటచేతను నింద్రాదులకు నభ యమిచ్చువాఁడ వనుటవలనను నీభుజపరాక్రమమువలన రక్షావ్యాకులరహి తుఁడై నారాయణుఁడు నిద్రించుచున్నాఁ డనుటవలనను దశరథునిపరాక్ర మ మనిర్వర్ణనీయము.

అవికత్థనత్వము.

ప్ర. అం. 26, 27 శ్లో. లను విశ్వామిత్రుఁడు చదివినపిమ్మట-

"దశరథః-నవైలక్షస్మితం భగవన్ విశ్వామిత్ర అభ్యమిత్రీణస్య తత్ర భవతః సునాసీరస్య నాసీరపూరకేణ పదాతిపరమాణునా మయాపి కదాచి దుద్ధృతం ధనుః యస్మాలోయ మలీకలోకప్రవాదో భవన్త మప్యాప్యాయయతి" అని దశరథుఁ డనుటవలన నాత్మశ్లాఘాపరాయణత్వమందు విముఖుఁ డని తెలి యుచున్నది.

పుత్రవాత్సల్యము.

"దశ-భగవన్ పర మనుగృహీతా వయ మేవం తత్రభవతా సంభా వ్యమానాః కింపున రగృహీతాస్త్రః క్షీరకంఠో వత్సోఽయ మితి ప్రముగ్ధోస్మి"

"దశ-సవిపాద మాత్మగతం-కథ మిద మస్మాకం సకలలోకశోకశంకా ధరణశీలశీతలేభ్యః కౌశిక ప్రసాదేభ్యో రామభద్రప్రవాసవైమనస్య ముత్పద్యత్స్య తే" "దశ-తా నస్నేహ మాదాయ భగవన్ కౌశిక ఇత్యర్ధోక్తే మన్యూత్పీడ నిగృహ్యమాణకంఠో వామదేవస్య ముఖమీక్షతే" ఈమూఁడువాక్యములవల నను దశరథుని పుత్రవాత్సల్యము తెలియుచున్నది.

ధర్మతత్పరత.

"దృష్టం వా నిఃశేషానన్దనిఃష్యన్దినీనా మహీన్ద్రకరకన్దలీనాం కమలవనీమీలనం కలంకస్థానం (విహస్య) కాగతిః-

ప్ర. అం. 39 శ్లో. "కూర్మరాజభుజగాధిపగోత్ర గ్రావదిక్కరిభి రేకధురీణః। మాం ప్రసూయ కథమస్తు విగీతో హాఃపరార్థవిముఖో రఘువంశః" రఘువంశము పరోపకారవిషయమై విముఖమైనది కాఁగూడదని యెంచి పిన్నవయస్సుగలవాఁడైనప్పటికిని రాముని యాగరక్షణార్థము పంపుటయే యుక్త మని తలంచుట ధర్మతత్పరతను సూచించుచున్నది.

చ. అం. 35 శ్లో. క్రిందున, దశ-నిర్వర్ణ్య సస్నేహం సఖే సీరధ్వజ రఘురాజధర్మాధికారపర్వనుకీనః శిశురపి వత్సోఽయం తదస్మిన్దరసా దుర్వహం వర్ణాశ్రమ భార మారోప్య వయమపి క్వాపి తపోవనే దిలీపకులోచితేన విధినా శేషమాయు రుకబుభుకామహే" గృహస్థాశ్రమమును విడనాడి తనపూర్వులవలెనే వానప్రస్థము మొదలగు ధర్మమార్గముల ననుసరించుటయందు కుతూహలము కప్పట్టుటచే ధర్మతత్పరత తెలియుచున్నది.

జనకుఁడు—అవికత్థనత్వము.

తృ. అం. 15 శ్లో. విశ్వా-భోమహాయోగిన్ "కిం యాజ్ఞవల్క్యో జనకః కిమేవం నవః స్వరూపం శవమోపి విద్యః। ప్రవాహనిత్యా నధికృత్య యుష్మాన్ సహ సశాఖాః శ్రుతయః ప్రథన్తే" అని జనకుని స్తోత్రముచేసిన వెంటనే-శతానన్దః-భగవన్ కౌశిక ఏవమీదృశాః ఖల్వమీ త్రిభువనమహనీయమహిమానో మనీషిణః" అని శతానన్దుఁ డనును. తరువాత జనకః-సవైలక్ష్యస్మితం. తృ. అం. 16 శ్లో.

నిర్మాయ కార్మణమృచామనుమన్థనీనా। మున్మార్జనీర్జగదఘానితవాద్య వాచః
శ్రోతుం చిరప్రణయికౌతుకమస్తిచేతో। మఃఖాకరోతిపున రేషమమార్థవాదః"

త ద్విరమ, ఇతి శిర స్యంజలిం ఘటయతి,-ఇట్లనుటచే నవికత్థనత్వము స్పష్టము.

జ్ఞానవైభవము. తృ అం. 13 శ్లో.

"యజూంషి తైత్తిరీయాణి మూర్తాని వమతిస్మయః
సయోగీ యాజ్ఞవల్క్య స్త్వాం వేదాన్తానధ్యజీగపత్"

తృ. అం. 12 శ్లో. "యత్ర త్వం బ్రహ్మమీమాంసాతత్త్వజ్ఞో దండధా

రకః" పైదానివలన వేదాన్తము బ్రహ్మమీమాంసాశాస్త్రము మున్నగుశాస్త్రములయందును గొప్పవాఁడని తెలియుచున్నది.

వసిష్ఠుఁడు. సప్త. అం. 136 శ్లో.

"రఘుబ్రహ్మక్రియాచార్యం పురాణబ్రహ్మవాదినం
బ్రహ్మర్షిం బ్రహ్మజన్మాన మేవ రామోభివాదయే"

దీనివలన వసిష్ఠుఁడు పురాతనుఁ డనియు వేదవక్త యనియు బ్రహ్మర్షియనియు బ్రహ్మనుండి పుట్టినవాఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది. వీనిని శ్రీమహావిష్ణువగురాముఁడు నమస్కరించుచున్నాఁ డనిన వీనిమహత్త్వ విష్ణునిమహత్త్వకంటె గొప్ప దని తెలియుచున్నది.

రావణుఁడు, వీనిభక్తి.

"సంతుష్టే త్రిస్సృణాం పురామపి రిపౌ కండూలదోర్మండలీ। క్రీడాకృత్తపునః ప్రరూఢశిరసో వీరస్యలిప్సోర్వరం। యాచ్ఞాదైన్యపరాంచి యస్య కలహాయన్తే మిథస్త్వంవృణు।త్వం వృణీష్వేత్యభితో ముఖాని స దశగ్రీవః కథంకథ్యతాం." ఇందు రావణుఁడు విలాసగాఁ దనశిరస్సులఁద్రుంచి యీశ్వరునికి హోమముచేసిన మహాదేవుఁడు వరమును గోరుకొమ్మనిన వీనికి మరల మొలచినశిరస్సులు యాచించుటకు సిగ్గును బొందుచున్న వని చెప్పుటచే నీశ్వరసేవాతత్పరుఁ డనియు భక్తులలో నగ్రగణ్యుఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది.

వీనిపరాక్రమము. తృ. అం. ౪8 శ్లో.

"యచ్చేష్టా స్సమనీకసీమని చరిత్రస్తః పరాంచన్నపి।
ప్రత్యక్షీకురుతే సహస్రనయనః పృష్ఠోద్భవై రక్షిభిః।
చక్రే వక్త్రచనాగలోకజయినీం యాత్రామివ ప్రస్తువన్।
యః కైలాసముదస్య కీదృశ మపాదానంతు తస్యాపదాం" ॥

దీనివలన వీనిపరాక్రమము వ్యక్తము.

మహాకులీనత. పం. అం. 9 శ్లో.

"కులే యేషాం కింతు త్వమసి గణితాస్తేపి గురవో
న సప్తబ్రహ్మాణః కతమివ పులస్త్యప్రభృతయః"

పం. అం. 14 శ్లో.

సిద్ధశ్రోత్రపరంపరాపరిగతై రేభిః ప్రపౌత్రస్య తే
వృత్తైరద్య పులస్త్యవర్గ మభితః స్మేరేషు దేవర్షిషు.

ఈ రెండు చరణములవలనను వీనియొక్క సద్వంశము తెలియుచున్నది.

వాలి—ఆత్మశ్లాఘ. ౪ం. అం. 50 శ్లో.

"అస్మద్దోర్మూలకూలంకష విషమభుజగ్రన్థిభంగ ప్రసంగ
క్రోశల్లంకేశదత్తత్రిభువన విజయఖ్యాతిసర్వస్వదాయః.

దీనివలన వాలియొక్కయాత్మ శ్లాఘ యున్నట్లు తెలియుచున్నది.

వాలిపరాక్రమము.

"పౌలస్త్యావయవౌఘసంకటభుజామూలక్షణోన్మీలిత
త్రైస్వరాజ్యామమరావతీం కృతవతే పీరాయయస్మైహరిః".

వీని భుజామూలమందు త్రిలోకైకవీరుఁడును దశకంధరుఁడును, ఇరువ దిచేతులు గలవాఁడును, నగురావణుఁ డమరె ననిన వాలిపరాక్రమము చెప్ప నలవిగాదు.

పరశురాముఁడు—వికత్థనుఁడు.

చ. అం. 25 శ్లో.

"రే కాకుత్థాః కథం వః శ్రుతివిషయమయం నాగ మద్భార్గవీయో
దుఃసామన్తాపచారప్రచితపితృవధామర్షనిస్తారబంధుః
వారా నాసన్నబింశా న్నిశితవిషమక్షత్రజాతిప్రరోహాః
క్రోధాదుత్కృత్తగర్భానిమరుధిరవసాపిస్రగన్ధిఃకుఠారః".

ఓరోరీ కకుత్స్థవంశజులారా! నాతండ్రిని జంపినకోపమువలనఁ గార్తవీర్యార్జునిగర్వమును, బోఁగొట్టినట్టియు గర్భవతు లగుక్షత్రియస్త్రీలనుబలవంతముగఁ గోసినట్టియుఁ బుట్టినరాజశిశువుల నందఱను జంపినట్టియు నాపరశును మీరు వినియుండలేదు. అనిచెప్పుటవలన నాత్మశ్లాఘ గలవాఁడని తెలియుచున్నది.

అరణ్యమందు నివసించువాఁడును, శస్త్రసన్న్యాసము చేసినవాఁడును, సత్వగుణప్రధానుఁడును నైయున్న పరశురాముఁడు పరనిందాపరాయణుఁడును, ఆత్మశ్లాఘాపరాయణుఁడును, కోపిష్ఠియును నైయుండుట భావ్యమైనది కాదని యనవచ్చును గాని యిన్నిమంచిగుణము లున్నవాఁడు మరల నిన్నిచెడ్డగుణములలోనికి దిగుటకుఁ గారణము కేవలము మహత్తరం బగు గురుభక్తియే గాన నాయాత్మశ్లాఘాపరాయణత్వము, కోపము మున్నగుదుర్గుణములు దుర్గుణములుగ నెంచఁదగినవి కావని చెప్పవచ్చును.

మాల్యవంతుఁడు—శత్రుగుణగ్రాహి.

"సార-తతశ్చ రాఘవేణ నిజసచివనిర్విశేషముపగృహ్య పురస్కృత్య చ ప్రహితోస్మి" అని సారణుఁడు మాల్యవంతునితోఁ జెప్పినతరువాత—

"మాల్య-సహర్షం కిముచ్యతే యావద్ద్వివ్యభావీ గుణోహి విజగీషూణా ముదాత్తతా విశేషేణపున రయం రామభద్రః" ఇట్లనుటవలన శత్రుగుణగ్రహణము గలదు మాల్యవంతున కని తెలియుచున్నది.

కవి.

చ. అం. 43 శ్లో. క్రిందున-

"నేవత్యే అః పాపక్షత్రియాయాః పుత్ర! క్షత్రియభ్రూణహత్యాపాతకిన్" అని పరశురాముని శతానందుఁడు తిట్టెను. జామ-సరోషహాసం- అరే బ్రహ్మబంధో! బాంధకినేయ, గౌతమగోత్రపాంసన" అని శతానందుని జామదగ్న్యుఁడు తిట్టెను.

తత్త్వతపోవేదియు, సత్వగుణప్రధానుఁడు నగుపరశురాముని చేతనుయాజ్ఞవల్క్యునితో సమానుఁ డగుజనకుని పురోహితుఁడైన శతానందునిచేతను నిట్టి మాటలాడించుటచేఁ గవి బ్రాహ్మణులయందు హీనత్వమును జూపె నని తెలియుచున్నది. ఇట్లు బ్రాహ్మణులయందు హీనత్వమును జూపుటచేతను, ఈకవికి భట్టమురారి యనుపేరును తండ్రికిభట్టవర్ధనుఁ డనుపేరును నుండుటచేతను నితని భట్టశబ్దము భట్టరాజులను శాఖను సూచించును గాన నితడు బ్రాహ్మణేతరుఁడని చెప్పవచ్చు నని తోఁచుచున్నది. చదువరులు క్షీరోదన్యాయముగా గుణము లుండిన గ్రహింపుఁ డనివేడుక.

తారకాపచయవిమర్శనము.

—దువ్వూరి సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, కొవ్వూరు—

శ్రీమంత మైనమనయాంధ్రదేశమునఁ బెక్కుభాషలు వాడఁబడుచుండుట సర్వవిదితము. అట్టిభాషలలోఁ బలువురచే వాడఁబడుచు జీవద్భాషయని పేరందినది యాంధ్రభాష. ఇయ్యది యించుమించు, ఎ. డి. 11 వ శతాబ్దము కంటెఁ బూర్వమందు లేదనియు నీవలనే భారతాదిగ్రంథము లుత్పన్నము లై తెనుఁగునకు మెఱుఁగు వెట్టె ననియు విమర్శకుల యాశయము. నాఁటినుండియు ననేకశాఖలతోఁ బెంపొందుచున్న యీవాఙ్మయమునఁ బ్రబంధములు, గద్యకావ్యములు, నాటకములు మొదలగు వివిధగ్రంథము లుద్భవించుచునేయున్నవి. ఇందు, ప్రాచీనములగుకొన్నిగ్రంథరాజములు ముద్రణాదిసదుపాయములు లేక నశించుచున్నవి. ఆధునికకృతులలోఁ గూడ ననేకప్రబంధము లుదయించుచున్నవి. వీనిలో "తారకాపచయ" మనునది యొక ప్రబంధము. తారకాసురనాశనమే ముఖ్యోద్దేశ మగు నియమమున నిద్దాని కీనామ మంకించియుండును. ఇయ్యది రాజవోలుతాలూకా కొత్తపేటవాస్తవ్యుఁడగు ఇవటూరి సూర్యప్రకాశకవిమణిచే రచింపఁబడినది. ఈకవికులతిలకుఁడు సంవత్సరము క్రిందటనే దివంగతుఁ డయ్యెను, గావ్యశరీరావశిష్టుఁడై యచ్చటచ్చట దాఁగియేయుండెననఁదగును. మఱియు దీన నితివృత్తము కృత్తికలార్వురకుఁ, బార్వతీపరమేశ్వరులకు, నగ్నికి, గంగకు నిందఱ కెట్లుగా స్కందుఁ డొక్కరుఁడు పుత్త్రుఁ డయ్యెనో యావిషయమును దెలుపుచుఁ దారకహననము గూడఁజెప్పఁబడినది. ప్రకృతమున నీప్రబంధవిషయమున గుణాగుణములఁ గొంచెము విచారింతము.

ప్రథమమున నీతనికవిత్వశైలి యతిగంభీరమై యుండును. కొన్నిచోటుల నోజోగుణయుతముగను, గొన్నిపట్టుల జాను తెనుఁగుపదములలోను, గొన్నిపట్టుల శబ్దాలంకారభూయిష్ఠముగను, రసోచితపదరచనగలిగియుండును. అల్లికయందలి జిగిబిగి యతిస్తుత్యము కాని యచ్చటచ్చట ఝడితార్థస్ఫూర్తిలేని పదముల విస్తారముగాఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు. వర్ణనలవిషయమున నలంకారములతో, నతిహృద్య మగును త్ప్రేక్షాతిశయోక్తులతో వర్ణించియున్నాఁడు.

"ఓజ స్సమాసభూయస్త్వమ్" అనునట్లు క్రిందిపద్యములలో దీర్ఘసమాసము లుండియున్నవి.

"నిశ్శేషమానుష్యకాంతరంగికవ్యథావకరాతుల్లకప్రవర్తమానసమ్మార్జనీభవన్మలయమారుత"

"అంచితసౌందర్యవిశేషసంహననరోచిస్మేతోద్యత్స్వాంశతి ... ..."

"తామరసజన్మశచీదయితాదినిర్జరేశ్వరమకుటోపలద్యుతిపిశంగితమంగళపాదపీఠుఁడు"

"ప్రసూతితనూజసభాస్థితాహిభుగ్ధోరణవాసవాద్యమరకూటము ... ..."

"సురసారంగవిలోచనానుతతనూశోభ, స్మదభ్యస్తభాసురసాహిత్యరుగీతికాదికకళాసూద్దామ నభ్యంచితాసురసామ్రాజ్యరమావతారన్ ... ..."

ఇట్టివనేకము లీప్రబంధమునఁగలవు. దీనివలన నీతనిపాండిత్యము స్పష్టపడుచున్నది. ఈ క్రిందిపద్యములలో జానుతెనుఁగుపదములే తప్ప సంస్కృతపదము వెతకుటకుఁ గూడఁ గానరాదు. చూడుఁడు-

"మొగములతిగ యగపడకుం,డఁగఁబుడమికి దిగినపల్లునవలారొండయుం
డగుతబిసిచేఁజదువులె,ల్లఁగఱచినవలంతి పీవలఁతివె తలఁకన్."

"ప్రాచియర్జ సీమాటి పడమటినేస్తకత్తియకుఁ బంపినకెంపుతెలె యనంగ
హదనుపొన్నారిరేయతినసొమ్ములకుఁ గాఁ గరఁగిన యపరంజికరుడనంగ

... ...

తమ్మితీవియబోఁడికి నెమ్మెకాఁడు, నిగ్గపుంజీఁకటికిఁ దీరనిపగవాఁడు
తొవలయుల్లాన మడఁగించుదుండగీఁడు ... ... పవలుతేఁడు."

ఇత్యాదిపద్యములు కేవలము నచ్చతెనుఁగుపదములతో వ్రాసియున్నాఁడు. ఇంక నిట్టి వనేకము లున్నవి. విస్తరభీతినుదాహరింపమానితి. ఈ క్రింది పద్యములలో శ్రుతికటు వగుశబ్దాలంకారములు రసహీనము లై వ్యర్థపదయుతము లై యున్నవి, చూడుఁడు-

"మట్టుమీరినట్టి యిట్టలంపువిరాళి పుట్టునట్టికొట్ట కొట్టువెట్టి
గట్టినట్టిట్టఁజెట్టవట్టుటకట్టు గట్టిపట్టుపట్టి గట్టుపట్టి"

పైపద్యమున ద్విత్వటకారములు ప్రోగుగాఁ జేసినట్టు లగపడుచుఁ జదువుట కెంతయో యసహ్యము కలిగించుచున్నవి. మఱియొక చిన్నపద్యమున "సాటి, యేటి, జోటి, నిశాటి, తాటి, మీటి, మాటి, మాటి, చేటి" యని వర్ణావృత్తిం జేసి ప్రాణము పిసుకునట్లు చెప్పియున్నాఁడు. మఱియొకచోట,

"వాహాయవాహాయమాననాగాహితాయ
వృజినకలంకాయ లంకాయతాక్షీ........."

ఇట్లే నాలుగుసీసపాదములందు నావృత్తియగు పదమే మరల నావృత్తిఁ జేయుచు యమకములఁ జెప్పినాఁడు.

"లోకనాయక............లోచనాయ
లోచనాయతినికృత............నలినాయ"

అనుచు ముక్తపదగ్రస్తముగా వ్రాసియున్నాఁడు. ఇట్టి వింకను గలవు-కొన్నిటినే చూపినాను.

ఇంక ఝషికేత్వర్థసూత్రశేని పదము లీతనికృతియందు కుప్పతిప్పలుగ నున్నవి. అవి వ్యాకరణము చదువుకొనిన వారికిని రెండుమూఁడు నిఘంటువులు కంఠాగ్రమం దున్నవారికేగాని యితరుల కర్థమగుట దుస్సాధ్యము, చూడుఁడు.

"వాచంయమ, వైరకాలికైకత్రవాస, ఓతువాఖువు, క్షేపిష్ఠపాతఁబు, దర్యాతిగప్రవేశుఁడు, వికుర్వాణ, నైఘృణ్యా, ప్రాఘుణిక, సంస్ఫోట, ప్రత్యాలీఢ, ఖామరాఘన, జఘ్ను, క్ష్వేళ..........."

ఇత్యాదులు పద్యమున కథమము రెండు మూఁడుండును. కాని యిట్టి పదములు కవికున్న జ్ఞానమునే తెలుపును గాని రసమును బాడుచేయుటయే గాక సర్వజనసాధారణముగా నుండవు. కావ్యము రచించుట ముఖ్యముగాఁ బరుల నానందమునందించుటకుఁ గదా ?

"కావ్యం యశసేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే సద్యః
పరనిర్వృతయే.........."

అని యలంకారజ్ఞుల యాశయము. పైపదప్రయోగముల సద్యఃపర నిర్వృతి కలుగ దని యనుకొనుట కర్హము కాని కవి తనశక్తిఁ జూపుట కట్టివి ప్రయోగించె ననుకొన్నఁ బ్రకృతమున కంతగా నాక్షేపణ కలుగదు......

మఱియు నీతని కవిత్వమందు జాతీయతగూడ నచ్చటచ్చట నున్నది...
"పాలన్ముంచిన నీటముంచినను" "దేశముగానిదేశముల" "ముక్కులపచ్చలె యారకుండినన్" "శ్రీతాన వేతేర మోఁకాలడ్డంబిడి" "గోచిపాతరాయఁడయిన వృద్ధతాపసుఁడు"

మొదలగు సామెతలు ప్రయోగింపఁబడి ప్రకృతార్థమున కెంతయో సహాయములై యుత్కటప్రేమను నీతిని నైరస్యమును దెలుపుచుఁ గవియొక్క

హృదయవైశాల్యమును దెలుపుచున్నవి. మఱియు వర్ణనలవిషయమున మంచి మంచి యలంకారములతో హృదయంగమము లైన భావరాసుల గ్రుమ్మరించి నాఁడు. సూర్యాస్తమయవర్ణనావసరమున—

"పతివచ్చు నని నిశావాసకసజ్జిక కట్ట పిప్పిన కావిపుట్టమేమొ?
ప్రొద్దుతో నైనపోరున నింగిఁబాఱు మందేహదేహాస్సృక్ప్రవాహ మేమొ?
సవితతో దినలక్ష్మి సహగమించుటకుఁ బేర్చిజ్వలింపఁజేసిన చిత్యయేమొ?"

ఈసమయమునసే చీఁకటిని హృదయాహ్లాదముగఁ బొగడినాఁడు.

"అనదృశమున్ స్థిరంబు నగునంబరరత్నమువో ఫుటన్ బిత్ప
ప్రసువను కింతివంతగదురన్ విలపించుటయున్ దదీయశో
కసమయమందు జొబ్బిలునకజ్జలరోదనవర్షమో యనన్
విస్ఫురమయ్యె నెల్లెడల వెగ్గలమై తిమిరమ్ము రోదసిన్.

ఇట్టివర్ణనము లిఁక రెంటి నుదాహరింతును. అట్లే నక్షత్రములతోఁ గూడిన యాకసమును గూడఁ జక్కగ వర్ణించియున్నాఁడు.

"......రాజువచ్చునని......నింగి చం, దువకల దిష్టముండనుఁడు తోల్తగఁ
గట్టిన ముత్తియంపు చేఁ, రువ లన నొప్పె బుక్షనికురుంబము లాకసమందు"

మఱియుఁ జంద్రోదయమును వర్ణించుచు—

"మిత్రుని జాడలేమికిఁ బొక్కుచుఁదలెత్తి వెనుకుచుండిన తూర్పు నెలఁతయేమొ?
హేలకై శచిబిడ్డఁ డెగురవైచుచుఁ బూర్వగిరిపైఁ బడిన బంతివిరులచెండొ
సమయమాంత్రికుఁడు ధ్వాంతముమాపమంత్రవిభూతికై తెచ్చినబూదిపండొ?"

అని యచుంబితార్థసంపత్తిగాఁ జనువరులహృదయకమల వికసనశీలముగ వర్ణించియున్నాఁడు. ఇంక ననేక స్థలముల నీతని గభీరభావతరంగ లానంద సముద్రమున నోలలాడింపఁగలవు.

ఇంకొక విషయము-ఈకవితల్లజుని గ్రంథమం దచ్చటచ్చటఁ గొన్ని భావ చౌర్యములు గనవచ్చెడి-స్వల్పముగా ననుకరించినవి వీడిచి యనుగతములగు వాని నుదాహరింతును. సురస యనురాక్షసకాంత చేయఁబోవు బుషిసేవను వర్ణింపుచు-

"కడువాఁడియైనట్టి కార్తికేయకము వాయి నాల్కయంతయుఁ జాచినాకినట్లు,
త్యక్తనిర్మోకంబు దారుణంబును నైన కోడెచిల్వను ముద్దుగొనినయట్లు,
గళముదాఁక శిరంబు ఘాతుకంబైన శార్దూలంబునోటి లోఁ దూర్చినట్లు"

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈపాదత్రయము కువలయానందమున నిదర్శనాలంకారమునకు గ్రంథాంతరమునుండి లక్ష్యముగా నుదాహరించిన శ్లోకమునకు సరిపడు తెనుఁగుపద్యము లాగున్నది.

"రాజసేవా మనుష్యాణా మసిధారావలేహనం
పంచాననపరిష్వంగో వ్యాలీవదనచుంబనమ్"

ఈశ్లోకమును జూచిన చదువరులు తప్పక నిద్దానిని తెనుఁగున మార్చి రేమో యని యనుకొనక మానరు. మఱియొక స్థలమున నడవిని వర్ణింపుచు నిట్లు వాక్రుచ్చియున్నాఁడు-

"క్రాలు గాలవశాండిల్యకౌశికాదు, లైన ఘనతరుల్ గలిగి యక్కాననంబు
క్రాలు గాలవశాండిల్యకౌశికాదు, లైన ఘనతరుల్ గలిగి యక్కాననంబు"

ఈపైపద్యము చక్కనిశ్లేషతో నిమిడియున్నది. ఒకపక్షమున మునీశ్వరపరముగను మఱియొకపక్షమున వృక్షపరముగను నర్థము చెప్పుకొనవలెను. ఇట్టిశ్లేషయే గలిగి రెంటను సమానమగు నర్థము నిచ్చుపద్య మొకటి రామరాజభూషణుని హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన మనుద్వ్యర్థికావ్యమున నున్నది. అచ్చటప్రకృతవర్ణనావిషయములు- నడియు నెలయేఱును.

"గాలవశాండిల్యకౌశికాదిపరార్థ్యతరులక్షపటయుక్తి దరులనెసఁగ"

ఇచ్చటఁగూడ నొకపక్షమున నాయాపేరులు గలఋషులును రెండవపక్షమున వృక్షములును వాచ్యార్థములు. ఇట్టి సంపూర్ణమైన పోలిక గలపద్యములఁ జూచిన భావచౌర్యమే గాక పద్యచౌర్య మని కూడఁ జదువరు లనక మానరు-మఱికొన్ని పట్టుల,

"నెమ్మొగమువర్ణనముసేయ నెలయగుంగృ, శావలగ్నముపొగడఘనాయనమగు
తత్ప్రివేణినుతింపనబ్జంబగు పద,ములను శ్లాఘింప దొరకొనఁబుష్కరమగు."

తత్తన్నాయికాంగముల వర్ణింప దీర్ఘకాల మగు ననియు నుపమానభూతచంద్రపద్మాదుల శ్లేషచేఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఇంకను బ్రాచీనతమములయి యిక్కాలమున నామమాత్రావశిష్టములు గానున్న భద్రక మదన తరలి శుద్ధవరాటి మొదలగు బహువిధవృత్తములు చాల వాడినాఁడు. ఛందఃకర్త లెట్టిప్రాసల దుష్కరప్రాస లని చెప్పిరో యట్టిప్రాసల ననఁగా ష్ట, స్త్రీ, న్ద్ర, శ్చ- మొదలగు రెండుమూఁడు హల్ సముదాయములు గలవాని వాడి నిరాటంకముగాఁ బద్యముల వ్రాసినాఁడు. దీనినిబట్టి చూడ నీకవియకలంకకవితాప్రవాహమున కడ్డు

లేదని తేలుచున్నది. ఈతఁడు తఱచుగా శత్రర్థచువర్ణమందలి యుకారమున కు సంధిచేయుచు గొన్నిరూపముల వాడినాఁడు. ఇది వ్యాకరణసమ్మత మైనను శ్రుతికటు వగుస్థలముల నిట్టిసంధి చేయరా దని నాయభిప్రాయము-ఉ:—"అను చతఁడు, అంచభయంబొనంగి, ఒనర్చుచచ్చుటిదానిన్"అని ప్రయోగములున్న వి. వీనిలో మూఁడవదానియందలి మొదటి మూఁడక్షరములు తీసివైచిన నెం తయపార్థ మిచ్చుచున్నదో! కాన నిట్టివి జాగ్రత్తగా వాడిన బాగుండును. మఱి యు, అట్టి యిట్టిశబ్దములపైఁ దచ్ఛబ్దవకారలోపరూపముల "అట్టిఁడు, ఎట్టిఁడు" ప్రయోగించినాఁడు. ఇట్టివి సర్వజనగోచరములు గాక బంధపారుష్యమును గలిగించుచుండును. తదజ్ఞానసూచకముగా కవివాడినాఁడు, కానిచో-

"కలరె యిట్టిరు సౌందర్యఖనులు మహిని"

అనెడి గీతపాదమును,

"కలరె ? యిటువంటిసౌందర్యఖనులు మహిని"

అని ప్రయోగించుకొన్నఁ బైపాదసారస్యము రాదా ? తప్పక కవితన పాండిత్యము చూపుటకే యట్టిపదముల వాడినాఁడు-

ఇఁక రసవిషయమును విచారింతము. ఈవిషయమున విపులముగ రసని ష్పత్తిని జూపిన నధమ మిరువదిపేజీలవఱకు గ్రంథ మధిక మగును గానఁ గొ న్నిపట్టుల వాని నెత్తి స్పృశింతును—

ఇందుఁ బ్రథమద్వితీయాశ్వాసములలో సురసను ఋషిసేవనిమిత్తము పంపునపుడు శోకము స్థాయిగాఁ గలకరుణరసము నాటఁబడినది-

"విద్యకై యాచార్యునొద్ద కేగినయప్డె చాలసేపుంటకు జలదరింతు,
బోటికత్తియలతో నాటలకై పోవ తడవుగాన్పడమికిఁ దల్లడిలుదు,
ఎటకైన పయనమేగుట లటస్థాబైన నిను బాసి చనుటకు నెగులుపడుదు,
... .
మామకతపఃఫలమ! నీవు మగిడి వచ్చి,కంటఁబడుదాఁకనీప్రతీక్షణమహోయు
గంబులెటువలె యాపింపఁగలుగు వాఁడ,నక్కటా! యెంతనిర్దయుఁడ య్యెనియతి"
"నీవు లేనన్నినాళ్లను నావసథము, గహనభూప్రాయమై యుండుఁగద వెతల్లి"
"గోచిపాతరాయఁడయినవృద్ధతాపసునకక్కటయీావలసె ద్వితీయగాఁ"
"ఎదలోని బెంగ నెవ్వతె మఱపించునింక, ముద్దు పలుకుల నెవ్వతె తెలు పునింక, విస్మయంబెవతె గావించు నింక."

ఇత్యాదివాక్యములచేతను, "హార్ద్రమున నశ్రువులొల్కైడితండ్రింజూచి" అనెడి సురసవాక్యముచేతను గరుణకు స్థాయియైన శోకమును కవినిబద్ధించెను. కాన, కరుణమనవచ్చును—

అచ్చటచ్చట శృంగారరసస్పర్శలు గూడ నున్నవి. సురసకుమారులం జూచుటకు వచ్చెడినగరకాంతలం గొందఱినివర్ణించినాఁడు. ఇచ్చట శృంగారోద్దీపనవిభావనాదులు లేశములు గా నున్నను వర్ణనమాత్రము పూర్వకవుల ననుసరించుచున్నది.

ఇఁక వీరరసమును గుఱించి వేఱ చెప్పనక్కఱలేదు. చాలచోటుల యుద్ధారంభము లుండుటచే రౌద్రరసము ముఖ్యముగా దీని నంగిరస మనవచ్చును. ఈరౌద్రరసమందు మహాస్రగ్ధరాదివృత్తములచేఁ బ్రకృతిపాత్రమేతానో తానేప్రకృతపాత్రమో? యనునటుల వర్ణించినాఁడు. ఇతరము లగు రసము లచ్చటచ్చట నుండి యంగిని బోషించుటచే నియ్యది నవరసభరిత మగుకావ్యమనఁదగును, గ్రంథవిస్తరభీతిని రౌద్రాదిరసముల కుదాహరణముల నీయనైతి.

మఱియొక సర్వకవివిలక్షణ మగుసుగుణ మీతనియొద్ద నున్నది. ఏమన పూర్వకవిశ్రేష్ఠులు తామేదియో కలలోఁ దమతమతాతతండ్రులు గాని భగవంతుఁడుగాని ప్రబంధరచన చేయు మని చెప్ప మొదలుపెట్టితి ననునాచారము వారివారిప్రబంధములఁ గనఁబడుచున్నది. ఈయాచారము నీతఁ డనుసరించియు నిట్టిమహాప్రబంధమున నస్మృత ముండరా దని మరలదానిని తగ్గించినట్లు తన పీఠికలో వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఇదియే యీతని యందలి స్తోత్రార్హమైన గుణము. మనపూర్వులు శతాంధన్యాయమునఁ దమతమగ్రంథముల వ్రాసిరి గాని యిట్టిస్వతంత్రబుద్ధిని వినియోగింపరైరి. ఇన్నిసుగుణములు గలిగి సాహిత్యజ్ఞానమునకుఁ గేలూఁతయొసఁగు నీప్రబంధము ప్రపంచాకాశమున నక్షత్రమువలెనున్నది. ఇట్టిగ్రంథము నుచ్చదశలోనికిఁ దెచ్చిన మనయాంధ్రభాషామతల్లికిఁ గోటియలంకారమఁలొసఁగుటయేయని యింతటితో ముగింపుచుఁ బైనావ్రాసిన విషయము లన్నియు నీయుద్గ్రంథమునఁ గల్గు గుణములలో కణము లని తెలుపుచు నింతటితో విరమించుచున్నాను.

గ్రంథస్వీకారము.

(1) ఓడబేరము—ఇది విద్వాన్ నారాయణవనము కూరత్తాళ్వారు అయ్యంగారు రచించినది. 36 పుటల చిన్నవచనము. అక్బరురాజ్యము, అక్బరు ద్రవ్యాదాయము, నౌకాయుద్ధములు, ఓడనిర్మాణము, ఓడదండు, ఔరంగజేబు, ఐదవ జార్జిసార్వభౌముఁడు నను విషయములు గలవు. పూర్వకాలమునందలి యోడలవిషయమిందుఁ దెల్పఁబడినది-విషయముకొంతమచ్చుచూడుఁడు-

"ఇఁక అక్బరుకాలపు నౌకాయుద్ధములను గుఱించి కొంత విచారింతము 1580 న రాజాతోడర్ మాలుని అగ్రాలో 1000 దోనెలను ఘ్రాబ్‌ను సిద్ధము చేసికొని ఘూర్జరదేశపు పన్నులను కుదుర్చుటకై అక్బర్ చక్రవర్తి పంపెను. 1590 న అక్బర్ చక్రవర్తి తాత్తానాయకుఁడగు మీర్జాజానీబేగునకు స్వాతంత్ర్యము ప్రకటింప వలయు నను తలఁపు కలిగినందున నతని మీఁదికి ఖానికాననునతనిని బంపెను. అందునకై మీర్జా 120 శస్త్రాస్త్ర సంభరితమైన ఘ్రాబ్‌లను 200 దోనెలను ఖానిమీఁదికి వదలెను. వానిలో నొక్కొక్క ఘ్రాబ్‌లోను దారుశిల్పులు, తక్షకులు, కట్టెపనివారు, తమకొఱముట్లతో సిద్ధముగానుందురు. ......"అక్బర్ నౌకానిర్మాణస్థానములను స్థాపించిన సమయమున మూఁడు వేల యానపాత్రములుండెను. పిమ్మట 768 యుద్ధపుటోడలుగా నేర్పడెను. ఇవిగాక జమీన్దార్లు జాగీర్ దార్లు తాము సర్వమాన్యముగా ననుభవించుచుండు భూములకై చాక్రవర్తికి పెక్కుఓడలు దోనెలు సిద్ధము చేయుచుండిరి."

దీని వెల రు 0-4-0 లు. చెన్నపురి, కోమలేశ్వరన్ పేట, నారాయణవనము వకుళాభరణముగారియొద్ద దొరకును.

(2) వ్యాసావళి:—కాకినాడ, నాట్యకళావిజ్ఞానమండలిలోని, మాధ్వశ్రీ దొల్తాబాదు గోపాలకృష్ణారావుపంతులు, బి. ఏ., గారు రచించినది. వచనగ్రంథము. 1923 సం॥ మొదలు నేఁటివఱకు నప్పుడప్పుడు రచించిన అపేక్ష, సగుణనిర్గుణమూర్తి, సచ్చిదానందుఁడు, అజ్ఞానము, సప్తసోపానములు, చక్రములు, యోగాభ్యాసము, పునర్జన్మ, లోకములు, బ్రహ్మాండములు, విజ్ఞానము నను పదివ్యాసములు గలవు. చక్రము లనువ్యాసములోఁ జక్రాకృతి, మూలాధారచక్రము, స్వాధిష్ఠానచక్రము మొదలగు చక్రములు పటములతో సోదాహరణముగఁ జూపఁబడినవి. డెమ్మీ సైజులో 123 పుటల గ్రంథము.

ఈకవిగారు "విశ్వమంతయు నసత్య మని కొంతకాలము నమ్మియుంటిని. ఈయభిప్రాయము మాఱినది. విశ్వము భగవంతునికంటె వేఱుకా దని తోఁచినది. భగవంతుఁడు విశ్వరూపమున నావిర్భవించుటకుఁ గారణ మేమని పరిశోధించితిని నూతనభావము లుద్భవించినవి. స్థిరపడినవికావు. ఇట్టి యాందోళనసమయమున దైవికముగా శ్రీయరవింద ఘోషుగారి యోగసంకలనము (The Syntheses of Yoga) దివ్యజీవితము (The Life of Devine) గీతావ్యాసములు (Essays on Gita) చదువుటచే ననుమానము తీఱినది. మఱియు రుండగు శ్రీప్రయాగ పురుషోత్తంగారి ప్రసాదమున స్వకీయానుభవమునందుఁ గొన్ని యధ్యాత్మిక విషయములు గోచరించినవి. అంత నూతనభావములు స్థిరపడినవి." —అని యుపోద్ఘాతములో లిఖించియున్నారు. వీరికి బాల్యమిత్రులగు వారణాసి సీతారామయ్యగారు జ్ఞానాభివృద్ధి విషయములో వారి వాగ్దానప్రకారము పరస్పరము తోడ్పాటుగలిగి యుండినందున—నింతమంది యూహాలతో నిండియుండిన యీ గ్రంథము జిజ్ఞాసువులకు సాయపడకమాన దని తలంతుము. వీరిశైలిని జూపుటకై కొన్నిబంతులు—

"మిత్రోత్తమా ? అజ్ఞానమహాత్మ్యమెరుంగఁ బ్రయత్నించుట వ్యర్థమా? దానికి హద్దులెచ్చట? ఎంతవరకు వ్యాపించినది. పరిశీలింతము. విచారింతము. మనుజునిఁ బరిశోధింతము. మానవుఁడనగా నెట్టివాఁడు ? వానియందే తత్వములు కలవని వాడుచున్నారు. స్థూలప్రాణ మనోచిత్తబుద్ధి సమ్మేళనమేకదా మానవుఁడు. అట్టితత్వములలో నన్నిటికన్న శ్రేష్ఠమైనది వ్యక్తికదా ? ఆవ్యక్తినే వస్తుపరిజ్ఞానమనుచున్నారు. (Consciousness) ఈవ్యక్తి జాగ్రత్తునందు స్థూలప్రాణములం దేకాగ్రతనొంది స్వల్పముగా బహిర్గత మగుచున్నది. ప్రస్తుత విషయమే గోచరించుచున్నది. కాని భూతభవిష్యత్తులు తెలియకున్నవి. వర్తమానము సహితము పూర్తిగా గోచరించుటలేదు."

దీని వెల 1-0-0. కాకినాడ సూర్యారావుపేటలో నాట్యకళావిజ్ఞాన గ్రంథమండలిలోఁ గవిగారియొద్దనే దొరకును.

(3) వామనచరిత్రము—సటీకము. రాజమహేంద్రవరము, ఆర్యపుస్తకాలయాధికారులచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. శ్రీమదాంధ్ర మహాభాగవతములోని పోతరాజానూత్యుని సహజపాండిత్యప్రకర్ష చూపించు పద్యములకే టీక, తాత్పర్యము మున్నగునవి వ్రాయఁబడినవి; ఉన్నతపాఠశాలల విద్యార్థుల కిది

యుద్దేశింపఁబడియుండును. వారికిఁ దగిన భాషాభివృద్ధికిఁగావలసిన పుస్తకమిది. బాలురజ్ఞానవిద్యాభివృద్ధులంగోరు విద్యాధికారులు తమతమ యధికారములలో నుండు పాఠశాలలలో దీనిని పాఠ్యగ్రంథముగా నొక్కొక్కసారి నిర్ణయించి, బాలురతోపాటు ప్రకాశకులకును లాభము గల్గింతురుగాక.

ఈయార్యపుస్తకాలయమువారిదివఱకనేకబాలకోపయోగపద్యగ్రంథములను, శతకములను టీకాతాత్పర్యములతోఁ జక్కగా నచ్చువేయించియున్నారు దీని వెల 1-0-0.

(4) తొలకరిచినుకులు — ఇది యనంతపురము రాయలసీమ కవికుమార సమితినుండి వెలువడినది. అనంతపురము కళాశాలలోని విద్యార్థులగు ఉ. మ, ఆచార్య, మూర్తి యను మువ్వురు రచయితలు. వీరి గురువర్యులగు ప్రయాగ వేంకటరామశాస్త్రులుగారు, పీఠికలోఁ దెల్పినట్లు వీరికవితావాహిని గంగా స్రవంతివలె ముత్త్రోవలంజనక చాలవరకేకముఖముగనే ప్రవహించుచున్నది." ఇందు ఆత్మగీతము, పుష్పము, ఆహ్వానము, ఆతిథ్యము, ఇత్యాదిగా నిరువది రెండు ఖండకావ్యములు గలవు. ముగ్గురివి మూఁడుపద్యములను మచ్చుచూపుచున్నారము.

చ. వగదితి రేయియంత బలవంతపువంత రవంత దాళకే
మొగిచితిఁ గన్నుల న్నిదురఁ బోవక తావక దివ్యరూపముఁ
దగస్మరియించుచుఁ విరహతాపమునోర్చితి నేడ్చి వల్లభా!
విగళిత మైనబాష్పములు వీని దుపారమటంద్రు చూడుమా. (మూర్తి)

చ. ఇఁక నొకసారి యగ్గిబడి యెల్లరకుఁ భవదీయపారిశు
ద్ధ్యకలన చాటఁగా వలయు నంట; భవాబ్ధవాదివార్తలే
యొకయవివేకి చాకికడ నుతవి యయ్యెను; దుర్మదాంధులా
క్షొకరనినప్పుడెల్ల నగునొక్కొ కృశానునికీలలంబడఁ. (ఉ. మ.)

చ. అమృతమునిత్తు వేడకమె ప్రాణవిభుండని యెంచి నిన్ను దే
హమున కలంద పుష్పాదిసహర్నిశముఁ ముదమూర నిత్తు, స్నే
హమున మెలంగ నెంచితి ననంగుని బాధల కోర్వఁజాల నో
భ్రమరకులేంద్ర! యిట్టినను వంతల ముష్టఁగఁ జేయఁ బాడియే. (ఆచార్య)

ఇందు మొదట కులపతితొలికులుకు"అని యొకపాట వంటిది ౬ పుటలు గలదు. అదియుఁ దక్కిన పద్యములవలె నిర్దుష్టముగా సలక్షణముగానే యుండిన

నీహస్తమునకెంతో తగియుండెను. దీనివెల రు 0-6-0 కావలసినవారికి అనంతపురములో సాధనపుస్తకాలయములో దొరకును.

(5) భక్తచింతామణి—కవిశేఖర వడ్డాది సుబ్బారాయ విరచితము. ఇంతవఱకు భక్తచింతామణి యిరువదిసారులు ముద్రింపఁబడినది. ఇది యిరువది యొకటవకూర్పు. ఇందు వెనుకటికూర్పులలోని పద్యములకంటె నెక్కుడు పద్యములు గలవు. వెనుకటి కూర్పులో 270 పద్యములు. ఈ 21వ కూర్పులో 352 పద్యములు. మనయాంధ్రదేశములో నేకవి పుస్తకముగాని యిన్నిసారులు ముద్రింపఁబడినది కనఁబడదు. ఇందలి పద్యములు భక్తిరసప్రధానములగుటయే యిట్లు ప్రకటింపఁబడుటకుఁ గారణము. హిందువులకేగాక యితరమతస్థులకును నిష్పాత్తము పఠనయోగ్యముగానుండుట మఱియొక విశేషకారణము. కవిగారే యిన్నిసారులును ముద్రించుభాగ్యము పట్టుటచే గ్రంథము వన్నెకెక్కుచున్నది.

మచ్చునకుఁ గ్రొత్తపద్యములు.

శా. బాలున్ జాలికిఁ దగ్గిగుండమున నిల్వంబెట్టి యాభీలత
జ్వాలాజాలములోన వానిఁ బదముల్ పాడించు, నాడించు; న
న్నాలీలన్ బహుశాపదాప్రదపు మర్త్యంబాదుఁ బుట్టించి క్రీ
డాలోలుం బొనరింతమే యమునకు మాయన్ భక్తచింతామణీ.　　౨౫౪

మ. మమతాశృంఖలయున్ దగిల్చి పటుకామక్రోధలోభాది వ
ర్గముఁ బైఁ గాపిడి బొందిబందియును నిర్బంధించి, జీవాత్మచే
శ్రమసంధాయక హేతుకార్యచయమున్ సల్పించె; దెందాఁక నీ
యమబాధల్? పరమాత్మ! నిత్యసుఖమిమ్మా! భక్తచింతామణీ.　　౩౩౯

ఇది రాజమహేంద్రవరములో గ్రంథకర్తగారియొద్ద దొరకును. క్రౌను సైజు పుస్తకము 5 అణాలు. జేబులో నిముడు చిన్నసైజు క్యాలికో బైండుది 9 అణాలు.

వర్షము.

విద్యాప్రవీణ-బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. (విజయనగరము)

సీ. జలపూరితంబులౌ సస్యంబు లెల్లెడ రతనతివాసీల రహిఁ జెలంగ
ఘనవితానము మింటఘనముగ వ్యాపించి ఘనవితానపుసొంపుఁగడలుకొల్ప
మేఘనిర్ఘోష మమోఘరీతిఁ జెలంగి దుందుభిధ్వానము పొందుఁగూర్ప
మబ్బుచాటున నుండి యుబ్బుచుండెడి నెలవిద్యుత్ప్రదీపంపు విభుతిఁగూర్ప
విశ్వసామ్రాజ్యధుర్యుఁడౌ శాశ్వతునకుఁ
బ్రకృతికల్యాణలక్ష్మితోఁ బరఁగుపెండ్లి
కొఱకునావస్తునిచయంపుఁగూరు పనఁగ
వర్షఋతుశోభ జగమున వ్యాప్తమయ్యె.

గీ. పిడుగుఁఫిరంగులధ్వనిఁగడలుకొల్పె
మెఱుపుపచ్చువతాబాలమెఱుఁగునించె
పొలిచె మిణ్గుఱుఁబురుగులు పొలుపుమీఱి
యామతాబాల తేజఃకణాళియనఁగ.

గీ. పారిజాతాదివృక్షముల్ భూరిపుష్ప,లాజలం జల్లె; కాష్ఠగా లలితవర్ష
బిందుముక్తాఫలంబులఁ బొందుపఱిచె, నావధూవరు లూరేగు నవసరమున.

* * * * *

గీ. స్వర్గలోకము నంటితిఁ జాలు నింక, నలరపాతాళలోకంపు విలువఁ జూడ
వలె ననుచు నద్రిక్రిందుగా వఱలె ననఁగఁ, బర్వతపునీడజలమునఁబరిఢవిల్లె.

ఉ. మక్షవ మాళిఁ దాల్చి బతిమాలిన నిర్ఝరిణీమతల్లి తా
నక్కడ నిల్వలేక వెస నబ్ధిని గూడఁగఁ బోయె నంచుఁ దాఁ
బొక్కుచు నద్రి లజ్జఁ దనమోము మొసుకంటఁ బసంగనీయకే
స్రుక్కి మసుంగు తాల్చె ననఁ జోద్యము గూర్చెఁ బయోద మద్రిపై.

ఉ. నీరము కల్గుచోటువలె నిర్జలభూమితలంబు లేమియున్
వారి నొసంగవంచు ననివార్యమహాక్రుధ కల్గ, మేఘముల్
ధారల జల్లువెట్టి భువి ధ్వంసముచేయఁగ నెంచి యేఱులం
బారఁగఁజేసె భూమిపయి వర్షబలంబులఁ జూపి యెంతయున్.

పాణిని-అలంకారశాస్త్రము

— సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ- బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు —

పాణినిమహర్షి గీర్వాణవాఙ్మయమునఁ బ్రసిద్ధవైయాకరణుఁడు. ఇతరము లగువ్యాకరణములు చాలగ నున్నను బాణినీయవ్యాకరణమే నాఁటినుండి నేఁటివఱకును సుస్థిరమై పఠనపాఠనములయందుఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. ఇతనియష్టాధ్యాయి సూత్రపాఠముపైనే పూజ్యుఁ డగుపతంజలిమహర్షి మహాభాష్యమును వ్రాసియున్నాఁడు.

వ్యాకరణమున నీతని యనుపముఁ డై యుండియు విషయాంతరములను గూడ బాగుగ గుర్తెఱుఁగు నని యతనిసూత్రముల వలననే తెలియుచున్నది. పాణినిముని కవిప్రవరుఁ డని ప్రసిద్ధి. ఇతనిశ్లోకములు కొన్ని సుభాషితావళి మొదలగుగ్రంథములయం దుదాహరింపఁబడి యున్నవి. ఆలంకారికు లుదాహరణముగఁ దీసికొనుచున్న "ఉపోఢరాగేణవిలోలతారకం" మొదలగుపద్యములు కొన్ని పాణినికర్తృకము లని ప్రసిద్ధి. పాణిని యుపజాతిచ్ఛందస్సున నేర్పరి యని క్షేమేంద్రుఁడు వ్రాయుచున్నాఁడు.

పైవిషయములఁబట్టి పాణినిమహర్షి గొప్ప వైయాకరణుఁడే గాక కవి యునని తేలుచున్నది. అతఁడు వాఙ్మయమును బాగుగ నవలోడనము నొనర్చి యుండుటచేతనే సమగ్రమగునట్టివ్యాకరణమును వ్రాయఁగలిగి యుండె నని మన మూహించుచున్నాము. వాఙ్మయమును బాగుగఁ బరిశీలించియుండుటచే నతఁడు వాఙ్మయరహస్యములను దెలుపు నలంకారశాస్త్రమును గూడ బాగుగ గుర్తెఱింగి యున్నాఁడని చెప్పవలెను.

పాణిని కవిప్రవరుఁ డనుటకుఁ దత్కర్తృకముగ సుభాషితగ్రంథములలో నుదాహరించిన పద్యములేగాక వేఱొండాధారము లేదు. అతనియష్టాధ్యాయినిబట్టి యావిషయ మించుకయుఁ దెలియదు. కాని యతఁ డలంకారశాస్త్రము నెఱుఁగు ననుటలోను, దాని నెఱుంగుటయే కాక తద్రహస్యములను వివరములను బాగుగ గ్రహించె ననుటకును దత్కర్తృకము లగునష్టాధ్యాయి సూత్రములే కొంతవఱకుఁ జాలియున్నవి.

వైదికవాఙ్మయమున నలంకారాదికములు కొన్ని కన్పించుచున్నను శాస్త్రీయము లగుపారిభాషికపదములం దెచ్చటను గానరావు. నిరుక్తనిఘంటు

వును వ్రాసినయాస్కాచార్యులు "ఉపమ, లుప్తోపమ" మొదలగుఁ కొన్నిపదము లను వాడియున్నారు పాణినిముని యాలంకారికసముచుప్రసిద్ధము లగుశబ్దము లను జాలవఱకు వాడియున్నాఁడు.

1 ఉపమానాని సామాన్యవచనైః. 2-1-55

2 ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిః సామాన్యాప్రయోగే. 2-1-56

3 జీవికోపనిషదావౌపమ్యే. 1-4-79.

4 అవ్యయం విభక్తిసమీపసమృద్ధివ్యృద్ధ్యర్థాభావాత్యయ సంప్రతిశబ్దప్రాదుర్భావపశ్చాద్యథానుపూర్వ్యయౌగపద్య సాదృశ్య సంపత్తి సాకల్యాంతవచనేషు. 2-1 6.

5 తుల్యార్థై రతులోపమాభ్యాం తృతీయాఽన్యతరస్యామ్. 2-3-72.

6 ఉపమానా దాచారే. 3-1-10.

7 ఉపమానాచ్చ. 5-4-167.

ఈమొదలగుసూత్రములం దుపమాలంకారవిషయము చెప్పఁబడుటయే గాక పారిభాషికపదములు "ఉపమా,ఉపమానం, సామాన్యం[సాధారణధర్మ]" అనుమొదలగునవి చెప్పఁబడినవి. వీనింబట్టి యుపమాలంకారమున నుపమానము, ఉపమేయము (విశేష్యము) సాధారణధర్మము నుండవలె ననునంశము వ్యక్తముచేయఁబడినది. సామాన్యపదప్రతిపదము లగుసాదృశ్యాదిపదములు వీఁదిసూత్రములలోఁ గొన్నింటియందుఁ గానవగును.

1 తేన తుల్యంక్రియాచే ద్వతిః 5-1-115

2 తత్ర తస్యేవ. 5-1-116.

అను నీసూత్రములఁ బట్టి యుపమాలంకారమున నుపమావాచకము లగు "ఇవ" మొదలగునవి యుండవలె ననియు వానికిఁ దద్ధితాదివృత్తులయందు వతిప్రత్యయమువచ్చు నని యు నిశ్చయించుచున్నాము. ఇందుఁ గ్రమముగ నార్థి- శ్రౌతి- యనునుపమా భేదములు చెప్పఁబడియున్నవి. ఈపాణినిముని మతము ననుసరించియే ప్రాచీనార్వాచీనాలంకారికు లుపమయందు శ్రౌతార్థభేదముల నుదాహరించుచుఁ బ్రమాణముగఁ బైసూత్రములనే యెత్తివ్రాయుచున్నారు. పైసూత్రములంబట్టి పాణిని యుపమాలంకారవిషయమునఁ జేసినపరిశ్రమ వ్యక్తము కాఁగలదు.

1 మయూరవ్యంసకాదయశ్చ. 1-2-72.

వృత్తి- మయూరఏవ వ్యంసకః మయూరవ్యంసకః వ్యంసకోధూర్తః. ఈమీఁది సూత్రమునుబట్టి రూపకాలంకారమును పాణినిమహర్షి బాగుగ గుర్తెఱిఁగినట్లు నిశ్చయింపవలెను. ముఖమే చంద్రుఁడనునీతిని మయూరమే వ్యంసక మనునర్థమున సమాసము చేయఁబడినది కాన రూపక మనవచ్చును.

2 యథాసంఖ్యమనుదేశః సమానామ్. 1-3-10.

3 ఏచోఽయవాయావః 6-1-78.

ఈ రెండుసూత్రములనుబట్టియు యథాసంఖ్యాలంకారము కొంతవఱకు సూచింపఁబడుచున్నది.

షష్ఠ్యాఆక్రోశే. 6-3-21. దాస్యాఃపుత్రః ఆక్రోశేకిం? దాసీపుత్రః.

మీఁదిసూత్రముచే నిందయందు షష్ఠి కలుక్సమాసము [సమాసమున "సుపోధాతుప్రాతిపదికయోః" అనుసూత్రముచే సుప్ప్రత్యయమునకు లోపము రావలసియున్నను రాకుండుట] విధింపఁబడియున్నది. కావున "తొత్తుకొడుకా!" అని తిట్టునపుడు "దాస్యాఃపుత్ర" అనియే యుండును. "దాసీపుత్రః" అనినచో నింద గమ్యమానము కాఁజాలదు. తిట్టుటయందు "దాసీశబ్దమునకుఁ బ్రాధాన్యము కాని పుత్రశబ్దమునకుఁ బ్రాధాన్యము లేదు. కావున దానికిఁ బ్రాధాన్యము షష్ఠివలననే తెలియుచున్నది. అది ప్రధానము కానిచో విధేయావిమర్శ మనుదోషము వాటిల్లఁగలదు. కాళిదాసునికుమారసంభవమున "ద్వితీయమౌర్వీ మివ కార్ముకస్య" అనినచో మౌర్వి ప్రధానమై ప్రకృతోపయోగి యగు "ద్వితీయత" అప్రధానమై మీఁదిదోషము సంభవించుఁ గావున నచట "మౌర్వీం ద్వితీయా మివ కార్ముకస్య" అని పఠించుచున్నాము. మీఁదిషష్ఠీతత్పురుషసమాసమున నదియుత్తరపదార్థమే (పుత్రఅనునదే) ప్రధానము కావలసివచ్చును, గాన నలుక్సమాసమును విధించినఁ గాని యభీప్సితార్థసిద్ధి కలుగఁజాలదు. కావున నీయౌచిత్యమును బాగుగ గుర్తించినపాణినిముని ముఖ్యదోష మగువిధేయావిమర్శమును బాగుగసూచించె నని మనము నిశ్చయింపవలెను. ఈదోషము లాలంకారికసంకేతితము లగుట నిర్వివాదాంశము.

పాణినిమహర్షి మీఁదియలంకారదోషవిషయములనే గాక నాట్యమును గూడ బాగుగ నెఱుఁగుటయేగాక నాట్యవిషయకము లగుగ్రంథములను గూడ గుర్తెఱిఁగినట్లు నిశ్చయింపనవకాశము కలదు.

ఛందోగౌక్థిక యాజ్ఞికబహ్వృచనటాఞ్ఞ్యః. 4-3-29.

వృత్తి:-ఛందోగానాం ధర్మ ఆమ్నాయోవా ఛాందోగ్యమ్, నాట్యమ్ (నటానాం ధర్మ ఆమ్నాయోవా)

మీఁదిసూత్రమున నటులయొక్కధర్మము నాట్య మనియు, లేక వారిశాస్త్రము నాట్య మనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లు సామాన్యముగనే గాక విశేషముగ నాట్యశాస్త్రము గల దని చెప్పఁబడినది.

1 పారాశర్యశిలాలిభ్యాం భిక్షు నట సూత్రయోః 4-3-110.

2 కర్మందకృశాశ్వాదినిః 4-3-111.

1 శైలాలినో నటాః, (శైలాలినా ప్రోక్తం భిక్షుసూత్ర మధీయతే)

2 కృశాశ్వినో నటాః (కృశాశ్వినా ,, ,, ,, ,,)

మీఁదిసూత్రములలో శిలాలినటసూత్రములు, కృశాశ్వనటసూత్రములు విశేషముగఁ జేర్కొనఁబడినవి. ఇట్లు పాణినిసూత్రములం దలంకారవిషయములు కొన్ని కలవు. దిఙ్మాత్రము ప్రదర్శించితిని.

నీమగని కేమిచూచి మన్నించి మును వ,రించితే రామ పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలానభాలంబ శ్యామలాంబ.
బూడిదలోఁ బకి పొర్లాడువానికి గంధంబు మేన నలందఁగలిగెఁ
దోలు గప్పుకొనిగంతులు వేయువానికిఁ జలువదుప్పటిఁ గప్పుకులుకుగలిగెఁ
బాములఁ దాల్చి సంబరమందువానికి మేలిమిలొడవుల మేలుకలిగెఁ
గాడుల నెపుడు నిల్చాడ గల్గువానికి నింటఁ బూఁబాన్పున నుంట గలిగె
నింత నిన్నుంచి కాని మున్నెఱుఁగునట వె,కృత్తివాసుండు పెడనపురీలలామ-
చట్టుతాతికి ముద్దుఁబట్టివై నప్పు డాగట్టితనం బెట్లు పట్టువడదు
గట్టువిల్తునిఁ జెట్టవట్టినయప్పు డాగట్టితనం బెట్లు పట్టువడదు
మెట్టదారికిఁ దోడఁబుట్టు వైనప్పు డాగట్టితనం బెట్లు పట్టువడదు
తిట్టలతోఁ దున్ని పట్టైన యప్పు డాగట్టితనం బెట్లు పట్టువడదు
పట్టువడకున్న వజ్రసంఘట్టనంబు, హృదయమున కేల పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ,చంద్రశాలానభాలంబ శ్యామలాంబ. 30
మూఢుండు కాలాబ్దములఁ జూచి తనయింటి కడపనీ రెల్ల వెల్వడల నాకి
మొరగెడుమ్మాత్రిఁ గాముకుఁడు వారాంగనాసంగమంబున నగ్నిసాక్షిగా వి
వాహమాడిన వరారోహను విడనాడు కైవడిఁ దుచ్ఛభోగంబు లనుస
రించి సాన్నిధ్యంబు గాంచిన యంత విసర్జించి ఘోరసంసారజలధి
మునిఁగి కొందలు తిరుగుదు ర(నవరతము), రేవు గానక పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలానభాలంబశ్యామలాంబ.
నీయాన దుష్ట ... ...
జోరక తద్భీతిసంహరణార్థ మరసి నీచరణంబు లెద సదా భరణములుగఁ
బూని మానుగ నున్నవాని కేనాఁటికి నైనఁ బునర్జన్మ మావహింపఁ
జేయఁదలంచుట నాయమే వెఱచినవానినే వెఱపింప వచ్చినట్లు
గాదె నామీఁద నీదయ లేదె వేడ్క, నేలుకోరాదె పెడనపురీలలామ-
నిన్నుఁగన్గొన్నవాఁ డెన్నెన్ని పూర్వజన్మములపున్నెంబు లొనర్చినాఁడొ
కాని యాతండె కులీనుండు లోకవిఖ్యాతుండు లక్ష్మీనమేతుఁ డధిక
నిశ్చలజ్ఞాని సూనృతమాని తత్త్వాభిమాని మానితముక్తిజాని మఱియు
నది లేనివాఁడు నిరర్థకుం డిందునందును లేనివాఁడు గావునఁ దదర్థ
మంత నాయందు సార్థకంబనక కరుణ, వృద్ధిసేయవె పెడనపురీలలామ- 33

హరిశరుండే షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁ డలిన సౌభాగ్యదేవతవు నీవు
సతి వైనకలతమున నతఁడు హాటకమున కమితసౌగంధ్యం బహర్నిశంబు
గల్గినట్లె మఱి కమలాసనాది బృందారకసిద్ధవిద్యాధరప్ర
ధానసంతానంబు దాఁ గన్నవాఁడయ్యె శంకరుం డోదేవి సంతతంబు
హిత మొనర్చితి పశుపతి కింత కలని, రేఖ మంచిది పెడనపురీలలామ-

లోకు లనేకులు నీకు నీ వేకాకి వై కోర్కె నందఱ నేకకాల
మందు సృజించి యున్నందులోఁ గొందఱి కిందొక భాగ్యంబు గొందఱకు వి
శేషదారిద్ర్యము చేఁజేతఁ జేసితి పక్షపాతం బేమి భాగ్యవంతు
లనఁగ శుష్కదరిద్రులనఁగ నీకన్న కానుపు కాదె తప్పలే దపయశంబు
కప్పు నెఱికొప్పు నెపమున విప్పుదనరి, కూలె నొఁదలఁ బెడనపురీలలామ-

మందహాసము కౌముదీందిర మధురాధరమరందమహితసారంబు నవ్వ
మృగనాభితిలక ము త్కృష్టక ... నీదువదనరాకాసుధాంశు
మండలంబు కటాక్షతండోపతండమరీచులలోకవిలోచనప్ర
కాండచకోరసంఘంబుల కెడ లేని కవఁగూర్చి సురనేత్రకైరవముల
కెప్పుడు వికాస మొనరించె నిందునాద,రించి యెమందుఁ బెడనపురీలలామ-

అసితఘోరాకారుఁ డత్యంతశూరుఁ డుత్కృష్టమదాంధుఁ డూర్జితబలుండు
మహిషాసురుం డుగ్రమహిమ దురాగ్రహుం డై విగ్రహంబున కరుగుదేర
నట్టహాసంబున నరిగుండె వగిలించి తోన కాలాహిసమాన మైన
శూలాగ్రమున వాని నెలకుఁ బడఁగ్రుమ్మి మో మెఱుఁగుఁ దామర మురువుమీఱ
నసువులకుఁ బాపి దివిజులకభయ మొసఁగి,ప్రీతిఁ జెందితి పెడనపురీలలామ-

దేవతామకుటప్రదీప్తమాణిక్యనీరాజితపాదసారసవికాస
కాసరాసురకులాగ్రేసరామృతముగ్విలయసమయమహానిలప్రభావ
భావజారాతిసంభావనామూలజగన్నుతాకారరేఖావిశేష
శేషఫణీంద్రభూషితభూషితాదిసత్త్వగుణప్రధాననిత్యస్వభావ
భావనాతీతసుమహత్త్వ భువనభువన, పాలనామోద పెడనపురీలలామ-

ధ్యానంబు లేని ప్రాతిస్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానకర్మసందోహ మేల
జ్ఞానంబు లేని శాస్త్రపురాణ(కావ్య)తిహాసపాఠపఠనాభ్యాస మేల
కింతంబు లేని రాగితరంగిసంగీతలాస్యాభినయదోర్విలాస మేల

భామినిలేని పుష్పసుగంధకర్పూరతాంబూలతూలికాతల్ప మేల
భవదనుగ్రహ మిల లేని పంచజనుల, కేలొకో భక్తి పెదనపురీలలామ-
బహులోభమతికి ద్రవ్యం బగ్గలం బైన నేమి మొదల్ తగ్గనేమి ఫలము
విశ్వస్తకు సమస్త విధభూషణము లుండ నేమి లేకుండిన నేమిఫలము
షండున కంగనాసాంగత్య మబ్బిన నేమి యబ్బకయున్న నేమి ఫలము
వసుధ వంధ్యున కక్షి వైశాల్య మొంతైన నేమి కొంచంబైన నేమిఫలము
గుణముసూత్రంబుపుంస్త్వంబుగోచరంబు, గోలుపోయినఁ బెదనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ.
బాల్యవైధవ్యసంప్రాప్తకులాంగనాకులమునమ్ముంబలెఁ గోర్కెలబ్ధి
కల్లోలముల భంగిఁ గడువడి జనపడి పుట్టి పుట్టినయట్లు మట్టుపడు ద
రిద్రులం దెవ్వఁ డుర్వీతలంబున దుర్మదాంధసంబంధభాగ్యంబు ముందు
గలుగఁ దోడ్తోడ నె తోలఁగు నొక్కింత తిరంబుగా నేర దప్రాప్తమైన
స్వప్నలబ్ధపదార్థంబు సరణిఁబట్టి, జాలమే కాదె పెదనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ.
బాలేందుసంకాశఫాలదేశాంకితకస్తూరితిలకాతిగంధసార
సారకాశ్మీరసంభారసీమంతని(రంత)రసాభాగ్యరాణివాస
వాసవనీలాశ్మవారవిస్తారభాస్వరకచరచితపుష్పప్రకాశ
కాశనీకాశసంకలితరోమావళీకల్పవల్లీస్తబకస్తనాభి
రామ రామామణీశ్యామసుర(ణశిలా)గ్ర, రిపుగణవిరామ పెదనపురీలలామ-
పాండిత్య మొక్కింత పాటిల్లినంత దుర్వాదియై బుధులఁ దిరస్కరించు
భాగ్యం బొకింత సంప్రాప్తమైనంత యున్మత్తుఁడై ధనికు ననాదరించు
భుజశక్తి యొక్కింత పుష్టియైనంత నిర్దయుఁడై యితరుల బాధలఁ గలంచుఁ
బడుచు నిచ్చుడొకింత పదిల ప్రత్యర్థియైత లపహరించు
మూ ండుసాధు, వృత్తి యూనటె పెదనపురీలలామ-
తలచుగా మొసలివాతను నున్న మానికంబును బెకలించియే లెనయవచ్చుఁ
గడలేని కరకుల వడి మొరంగెడు సముద్రంబు నొక్కుమ్మడి దాఁటవచ్చుఁ
జటులకర్కోటకజాతిపామును బువ్వదండపోలికఁ దలఁదాల్ప వచ్చుఁ
బొంచి మంచితనంబు గాంచి పంచాస్యంబు నింపుగాఁబట్టి యాడింపవచ్చుఁ
గాని మూర్ఖుని దెలుపఁగాఁ గా దనాక, యేలుకోవమ్మ పెదనపురీలలామ-

నీవాఁడ నంటి మన్నించుమటంటి నింకేమనందునటంచు నెంతదాఁక
వేఁడుకొందు నటంచు విసువక మఱియు నెన్నెన్నివిధంబుల నెన్నినామ
నవి విన్నపము చేసినను నూఁకకుంట న్యాయంబుగా దంటి నే మన్నఁ గరుణ
రాదాయె నామీఁద లేదాయెఁ గనికరం బాఁడువారిమనంబుఁ జూడ వజ్ర
నిష్ఠురం బనుశాస్త్రోక్తి నిక్క మనఁగ, నేలుకోవమ్మ పెడనపురిలలామ-
ఇలలోన నెన్నియోనులఁ బుట్టి గిట్టెనో కాని పునర్జన్మకాంక్ష వదలె
భువిలోన నెన్నిజంతువుల హింసించెనో కాని ఘాతుకధర్మక(లనతోలఁగ)
జగతిలో నెన్నిదుర్జాతులఁ గూడెనో కాని పుమ్మధమర్వికార మణఁగ
వసుధలో నెన్నిపాపము లొనరించెనో కాని దుర్మార్గసాంగత్య మరిగె
నెప్పు డెట్లున నీజీవుఁ డే స్వతంత్రుఁ, డేలుకోవమ్మ పెడనపురిలలామ- రగి
పుట్టినయదిమొదల్ పొట్టకై హీనుల యాచించుచో బిడియమ్ము లేక
పొట్టనిండిన యంతఁ బొలఁతుల పై నాస గాసిల్లుచోఁ దన వాసిలేక
పొలఁతి గల్గినమాత్ర భోగంబు గొన నుత్సహించుచో నేమైన నెగ్గులేక
భోగంబు లమర నపూ లాఙ్జించుచో వినయమ్ము లేక
క్రాలె నీఘట మెంతదుష్టట మనాక, యేలుకోవమ్మ పెడనపురిలలామ-
మత మొందు గల దని మద్యమాంసంబుల భక్షింపఁ జూతు రపేక్షఁ గొలఁది
మహి వింత కా దని మహిమమాజ్ఞాలాది దానముల్ గొందు రుదారకాంక్ష
స్వర్గభోగంబు నిశ్చయ మని పశువధఁ జేయఁ బాల్పడుదు రన్యాయబుద్ధి
విధ్యుక్త మని మునివేషంబు దాల్చి యింటింట భుజింతు రూర్చెడలకుండఁ
గాని హానికి వెఱవ రెంతేని భైసి, మూలి కలిమాయఁ బెడనపురిలలామ-
సత్యంబు శూన్యం బసత్యంబు మాన్యంబు ధర్మంబు కఱవు దుష్కర్మ మురవు
నీతిదూరం బవినీతి సారంబు సౌజన్య మొక్కింత దాక్షన్య మింత
యని చెప్ప నలవిగా దక్కటా యీప్రపంచంబునం దేమైన సంతతంబు
నను గన్నతల్లి వీ వని నమ్మి యున్న నా కేల నో యమ్మ నీకృపగలుంగఁ
గా నెట్టి యపవాద లేని కుచ్చితులు గూర్చినఁ జెందు నే విమలుని దమంబు
రవినిఁ బొందునె నిర్విచారమిది నామొ, తాలకింపుము పెడనపురిలలామ-
తనతప్పు లెన్నెన్ని తలఁదన్నుచున్న నూహింపక యొరులతప్పే గణించుఁ
దనవృత్తి కొఱగాని దని విచారింపక యితరవృత్తిగుఱించి యేవగించు
దనధార్ష్ట్య మెంతైనఁ దలఁపక పరులందుఁ గలుగు ధార్ష్ట్యమునకుఁ గలవరించుఁ

దనబుద్ధి లేమిలోఁగొనవేరకత్యంత మద్యబుద్ధిఁగొలుతె కపహసించుఁ
దనకుఁదోడను రాముఁడు క్షనుజుఁ డౌదు,(శీలమెఱుఁగక) పెదవపురీలలామ-
భువి మగవాఁడయి పుట్టినందుకు ముందు తనకుఁ గల్గినకొలందిని గడించి
కలమాన్నమైన నాఁకలిదీఱఁ గలిమైన గంజిమైనను మహోత్సాంత నొక్క
రికిఁ బెట్టి తాను గోరిక మీఱఁ గుడుచుట యుక్తిగాక పొరుగు ముదర పోష
ణముమాత్ర మొకలక్షణమె గృహిణికొక్కైర ముక్కు నంబరిగెలనొక్కి మొక్కి
తనకడుపుఁ బ్రోదిగొనలేదె తనసుఖం బె,తిఁగినది కాదె పెదవపురీలలామ.
ధనికులైయుండి కొందఱు దురాశల నొక్క వేల్పుపై నెపపెట్టి దాల్పుగట్టి
యొక్కొక్కరిని బట్టి గృక్క్రిపుక వట్టి మఱుమాటలాడఁ బల్కాఱు వేఁడి
విత్త మాదిమధనద్విగుణంబుగాఁ దెచ్చి కలదానిలోపలఁ గలిపికొందు
రది యిది కూడ ముందరుగునం చెఱుఁగరు క్రొత్తను బ్రాఁతనీ రత్తిపోదె
తలబరువు చాలఁ గల్గిన తరువు మొదలు, నేలఁగూలదె పెదవపురీలలామ-
శాంభవీ శుంభనిశుంభవీరభటసంరంభవీతూలతారంభ హేతి
యోగధీహృతకృష్వయోగధీరవిహారి వాగధీశనుత శీతాగసూతి
ధామణీధరగదాధోరణీచంద్రమోధారిణీ భావుకాధారహాతి
వాహినీసుమహూర్త వాహినీ హర్యక్షవాహినీచం రాహిపీతి
హానిత్రనేత్రకళత్రపవిత్రసచ్చరిత్ర మాంపాహి పెదవపురీలలామ- ౭౧
అఁకుబిడ్డమగండు వేడుకతోఁ దాళగాఁడయి లయతాళగతులఁ దెల్ప
మద్దెలగాఁడయి మఱితోడఁబుట్టిన యతఁడు మృదంగవాద్యంబు నెఱప
మఱఁదలు కిళబ వ్యస్తహస్తాంబుజలై స్వరప్ర
మాణ మేర్పఱుప నెమ్మది తేఁడు తాండవం బాడ మాణిక్యసింహాసనమున
నెలమిఁ గూర్చున్న నీకేవి నెన్నఁదరమె, త్రిపురసుందరి పెదవపురీలలామ-
పుట్టిని ల్వడలి తపోవనంబున నిష్టభవభక్తి నిష్టఁ దపంబొనర్చు
చున్నెడ జడదారి మిన్నయై వచ్చిన తెల్లడా ల్వేల్పు గుట్టెల్ల బట్ట
బయలు గావించి సంభావించి యతని నిజస్వరూపంబు సర్వస్వతంత్ర
రాలనై క్రైకొని కైలాసశైలంబుఁ జేరి తయ్యారె నెచ్చెలులమొఱఁగి
కోరినమగండు దొరకిన కోమలాంగి, కేల కరచింత పెదవపురీలలామ-
సంతతం బాజవంజవసౌఖ్యమూలం బనంతజీవంజీవనయన లనుప
దార్థనిర్ణయము యథార్థంబుగా పట్టిజోగి సదానంద యోగి పుట్టు

భోగిఁ గావించితే యోగనిష్ఠాగరిష్ఠత నెంత దృఢమైన పతిమనంబు
సతి హావభావచేష్టాలతావలి వలగొన్నంత సెకపొంత వెన్నగాదె
కానిచో మేని సగము నీలోనఁ గలిపి, త్రిస్మరుటయెల్ల పెడనపురీలలామ-

దక్షుఁ డుగ్రాక్షునిందాపరుఁ డయి చేయునధ్వరంబున కాదిమైన నీయు
దాసీనమున కాత్త రోసి పద్మాసనాసీనవై పోలి నీచిత్త మీశ్వ
రార్పణ సేయుచో నఘుక్త్రి తలవంప యోగదగ్ధ మొనర్చి యలరి తింతె
కాప తండ్రని యుల్లమానితే పతినింద కోర్తురె సుచరిత్ర లుర్వి నీప
తివ్రతామహిమంబు నుతింపఁ దరమె, కృతము(నిస్తోత్ర)పెడనపురీలలామ-

కనుఁగొన్న నీకు నే ననుఁగుభృత్యుఁడఁ గాని కలనైన నన్యుఁడఁగాను దలఁప
గనికరంబునఁ గావఁగా దిక్కు నీవని నమ్మియున్నాను నిజమ్ము నంశ
యమ్ము లేదమ్మ నేనననేల నాగుణ మ్మెఱుఁగవే నీవు న న్నేలమిఁ బ్రోవు
తనయుల గుఱుతెఱుఁగని తల్లికలదె లోకముల న్సాక్షవైనఁ గంటివే వి
శేషసర్వజ్ఞరాల వశేషధర్మ,మూల మాలించు పెడన పురీలలామ- ౬౬

శరణుసొచ్చిన నెంతశాత్రవునైన ముష్కరుణింతు ననుకంత మఱుగ నన్ను
శరణన్న వాని వంచనసేయ నగునె నీ చరణారవిందసంస్మరణ మనిశ
మఖిలదుర్భరరోగహరణము కళ్యాణకరణ మాభరణముగా రచించి
రీవి మద్రసనానటీవిలాసినికిఁ గల్పించి యాడించి పాడించి మెఱతు
నేమి లోపము లేదు లే దేలుమేలు, చాలుఁజాలును బెడనపురీలలామ-

తరుణేందురేఖావతంసంబు వికసితపుండరీకశిరోవిభూషణంబు
కీలాకరాళదృగ్వీస్తంబు లోహితకుంకుమాంకితతిలకాంకురంబు
విశదప్రభాపూరభసితాంగరాగంబు సురభిచందనగంధశోభితంబు
కాళోలకాంతిసంకలితలాంఛనము ప్రసిద్ధకస్తూరికాచిహ్నితంబు
నేకమూర్త్తి వహించిన నీశ్వరేశ్వ,రివి మొఱాలించు పెడనపురీలలామ-

పోషింపవలయు మత్పూర్వజన్మార్జితదురితసంహతి నంత దోలఁగఁద్రోచి
మన్నింపవలయు సన్మానించి పైవచ్చు నిరపవాదము నెల్ల నీరుచేసి
రక్షింపవలయు నుపేక్షసేయక దుర్విపక్షశిక్షణమున దీక్షఁబూని
పాలింపవలయు నాపాలిదైవంబవై విపదంబుధిఁ దరింప వెరవుఁ జూపి
శరణు వేఁడెదఁ గరుణించు చరణధూళి, పాళి పైఁ జేర్చి పెడనపురీలలామ-

మాతంగనందనీ మాయాజగన్మోహినీ సింహవాహినీ నిగమమార్గ
సంచారిణీ నిత్యసత్యస్వరూపిణీ వాగ్వాదినీ ప్రణవప్రధాన

కేళీవినోదినీ కాళీకళామాలినీ లసన్మోదినీ కాలనియమ
వేదినీ కలుషవిభేదినీ మధుసుధామోదినీ ప్రాలేయమేదినీధ
రాన్వయపయోధి భాగ్య పద్మాలయా శరీరధారిణి పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలానభాలంబ శ్యామలాంబ. ౭౦
ఓయమ్మ! నీవు రా రా యని పిల్వఁ దా నరుదెంచి మ్రొక్కల సాష్టాంగదీర్ఘ
దండప్రణామంబు దగఁ జేయఁగా నేల నుదర ముబ్బునను లంబోదరుండు
కరచరణంబు లక్కడ మోపలేకున్కి యరసి దైవాత్మజుం డపహసించి
క్షయవృద్ధు లుభయపక్షముల నీదయఁ గాంచెఁ గానిచో నెట్టివారైన నేమి
సాధుసంతాపమునఁ గులక్షయముగాంతు, రేకదా ధాత్రిఁ బెడనపురీలలామ-
అఖిలజగంబు దైవాధీన మాదైవ మరయ మంత్రాధీన మనఁగ మంత్ర
దేవత వస్మదధీనవౌటరుదె మంత్రంబు సూత్రంబు సూత్రఁబునందు
మనువర్ణ్యములమూల్యమణులు నాయకరత్నమిా వనిమంత్రార్థమెఱిఁగి సుమతి
జపియించు జపితనై తిపుడు నం దోలఁగిపోఁ గలవె యీ తెల్వినీ నెలవు దేట
మరువు దెల్పితి నీమేలు మరువఁ జాలఁ, (జాల) బెలమ్యెఁ బెడనపురీలలామ-
మా ... ... మాయజిమ్ముగ్రుపాయ త్తచిత్తవై యేయపాయ
మేయెడ నను దాయనీక సహాయమ్ముఁ జేయకున్నంత నన్యాయమెందు
వినఁబడదు గదమ్మ వేమేలనీక నిన్నుఁ బాయఁజాలఁ దొలంగఁద్రోయకవల
నాయమ్మెఱుంగ నుపాయమ్ముఁజూపి నా సేయువిన్నప మెల్లఁ జిత్తగించి
కాచి రక్షించి వర్ధిల్లు కల్పవల్లి, శ్రీలు వెదచల్లి పెడనపురీలలామరామ-
ఓ దేవదేవి మహాదేవి నీదివ్యకరుణాకటాక్షవీక్షణము లొలయు
నందాఁకఁ గాక సంధ్యావిధు లన్న సన్నుతు లన్న నిరశనవ్రతము లన్న
జపము లన్నను దపశ్చర్య లన్నను మహాత్ములకనంతర మెందు కిలఁగలుంగు
తవనిధి దొరకునంతకుఁ గాదె ధూపదీపాంజనవివిధమాయాభియంత్ర
మంత్ర తంత్ర ఖనిత్ర సామగ్రు లెల్లఁ, గ్రియలుశోధింపఁ బెడనపురీలలామ-
నీకు మాటలేని నీకుమారులలోని వానిఁగా నన్నుఁ బ్రోవంగవలదె
నీకరాసి దొలంగనీక రాసిగలంగ నాయరాతులపాలు సేయ వలదె
నీకథామహిమల నేకథామహిమాన్య లలర నాకెఱిఁగింపఁ దలఁప వలదె
నీకృపాలోకనా నీకపాలనము దీనులయందు ముందుగాఁ దెలియవలదె
వలదు వలదు పరాకు నాపలుకు లవధరింప నదనిదె పెడనపురీలలామ-

చెల్లుఁబో నీ వేమి సేయనూహించిన వలదనువార లెవ్వార లెవ్వ
రిని నైన నీళ్ళ ముంచినఁ బాల ముంచిన నీవకా(కొరు లేరి) నీయుదార
మాయావిమోహితాత్మకులయిపలువే... మకలుమతత్వముగాంచుటంతె కాని
భవదాజ్ఞలేనిదే ప ... ... రేపణ ...
బాఅనేర్చునె వలఁబడ్డ పక్షిజాతి, త్రక్కలల్లార్పఁ బెడనపురీలలామ, రామ.
ఉండుండి తా నొంచు రెండుఁ బండ్రెండంచు నాకన్ను లెన్నుచున్నాఁడుచూడు
మెడలేదునాముక్కుపొడుగుమూరెఁడుబారెఁడనిమునుగొల్చినాఁడడిగిచూడు
మదిగాదునామోము లాఅంచుఁ బల్మాఱు వెక్కిరించుచు నాడు విధముఁజూడు
వెక్కిరించుట కేమి నిక్కమా డెద ముందు నులిపె నాచెవి జోడు దెలిసిచూడు
మనెడితనయులఁ గని ముద్దుగొనియెద వల, రినమదంబవు పెడనపురీలలామ-
నను బరిపంథిమండలమధ్యవర్తినిఁ జేసితే నీపాదసేవకుని మ
నోదృఢశక్తిఁ గన్గొనవచ్చు నాకడ శత్రుసంహారైక సాధనంబు
గలదు భవత్కటాక్షంబను సితమండలాగ్రంబు దానిసహాయ మూని
నిమిషమాత్రంబున నిర్జింతుఁ జుట్టుముట్టిన రిపుకోటి నెల్లను జలింప
నాత్మ నేమియు సర్వమాయామహేంద్ర, జాలనాశని పెడనపురీలలామ-
స్వప్నదశలయందు సహితంబు నీపాద సేవయేమఱ భక్తి సేయుచుండు
బాల్యచేష్టల నైనఁ బలు తెఱంగులఁ బోక వేడుక నినుఁ గొనియాడుచుండు
జాగ్రదవస్థల సతతంబు నీకథాసల్లాపముల గోష్ఠి సల్పుచుండు
నేకాల మెలమితో నీకటాక్షంబె నాకారవంచు మదిలోన మురియుచుండుఁ
గానియొక్కప్పుడితరమార్గంబెఱుంగఁ,దృణముమాత్రంబుపెడనపురీలలామ-
హీరతాటంకద్వయీకృత ప్రద్యోతనద్విజరాజ లనిరంత
రవశీకృత ప్రభుకర్ణకుండల కరు ఖండలధరి
తసమస్తభువనజాతభవాండభాండపిచండిలచండిలసన్మహార
జతమయాభరణవిద్యుతిమిశ్రహారిద్రవిస్రుతస్థండిలవిశ్వవిభవ
సాంద్రసౌభాగ్యమండలేశ్వరి యనశ్వ, రీమహేశ్వరి పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ,చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ. ౭౦
నరకుంజరులకెల్ల 'నాస్తి తత్త్వం గురోః పర' మను నీతి సర్వంబు గురుఁడు
గురుఁడు చరుండు నీశ్వరుఁ డన్ననీపతి కన్న వేఱొక్క పేరెన్న లేదు
తత్పరంధామసంధాతకాద్యంతరహితున కెల్లాల వాశ్రితుల నేలు

చీఁకటి రాజశేఖరుని చీఁకటితోడన కూడి పాయఁగా
నాకడ యక్షు లాతనికి నప్పురమార్గముఁ జెప్పి యంపఁగన్. ౧౦

ఉ. భాస్కరుఁ డంతలో నుదయపర్వత మెక్కఁగ భూవిభుండు శ్రే
యస్కరి యైనలక్ష్మికిఁ బ్రియ యగుగన తోడుగ నేగి కానలోఁ
దస్కరమార్గము ల్గడచి దవ్వులఁ *గాంచెఁ దటాంతకీలితా
హస్కరరత్నజాలవలయం బగుయక్షవిహారదుర్గమున్. ౧౧

ఉ. ఆనగరంబుచేరువ వనాంతముఁ జొచ్చి సరోవరంబులో
స్నానము చేసి భాస్కరుని సౌరజపంబునఁ గొల్చుచుండఁగా
మానవు లెల్ల నెవ్వనికి మద్రపురాధిపతిత్వ మిత్తు మం
చూనినచర్చ నున్నయెడ నొయ్యన యక్షులు బుద్ధి గొల్పినన్. ౧౨

క. మదకరిణిచేతి కొక చ, క్కఁదనపు వనమాల† యిచ్చి కదలించినచో
నది యెవ్వనియెడ నిడియెను, విదితంబుగ నతఁడె మనకు విభుఁడౌననుచున్.

క. అందఱు నొక మదహస్తిని, నందముగ నలంకరించి హస్తాగ్రమునం
జెందొవలదండ యిడి వే, డ్కం‡ దూర్యధ్వనులు చెలఁగఁ గదలించినచోన్.

క. జంభారి నెదురుకొనఁ జను, కుంభీంద్రునితోడి పిడియొకో యిది యనఁగాఁ
గుంభిని పురి వెల్వడి యా, కుంభినిపతియఱుత దండ కొమరుగ వైచెన్.

వ. ఇట్లేనుఁగు పువ్వులదండ మెడ వైచిన. ౧౩

ఉ. ఆ ద్రవిళేశుఁ డాత్మసతి యప్పురలక్ష్మియుఁ బోలె మున్నుగా
భద్రగజంబునెక్కి కరిపారికగాయకకీర్తనీయుఁడై
మద్రపురంబు సొచ్చెఁ దను మంత్రులు గొల్వ మహాసనస్థుఁడై
రుద్రసఖుండు వోలె నతిరూఢికి నెక్కె నుదారసంపదన్. ౧౪

మ. రమణీచందనగీతవాద్యకుసుమస్రగ్వస్త్రభూషాదిభో
గములం గోరికి మీఱిఁబోవ నతిసౌఖ్యం బందుచు న్మంత్రివ
ర్గము కార్యంబులు దీర్పఁ బౌరు లనురాగం బంది నందింప రా
జ్యము సేయంగ సహింపలేక బలిమి న్సామంతభూమీపతుల్. ౧౫

ఉ. ఎక్కడివాఁడొ వీఁడు మన మిందఱ ముండఁగఁ దేరకాఁడు దా
నిక్కడఁ జేరి మద్రపుర మేలెడి వీనికి రాజ్య మిం కిటం

---

* గాంచెను రత్నకారితా,హస్కరరత్నరాజినిలయంబగు- † చక్కఁదనముగలవనమాల- ‡ వేడు కం దూర్యధ్వనులు.

డక్కిన హాని యెఱవని కడంగి తదుద్ధరణాభిలాషులై
రొక్కెడ దండు గూడుకొని యుక్కునఁ గోటకుఁ జుట్టుముట్టిర్. ౮౯

గీ. అపుడు సంధిమాట లైన నాడింపక, దొరల నైనఁ బోరి కరుగఁ డనక
ధరణివల్లభుండు తా నైనఁ గదలక, యతివతోడ నెత్త మాడుచుండె. ౯౦

వ. అయ్యవసరంబున మంత్రులును దొరలును బరివారంబును వైరు లెత్తి వచ్చి కోటమీఁద విడిసినప్పుడు నీ వూరకుండుట రాజధర్మం బగునె మాకు నైన సెల వానతిమ్మనిన విని యవనినాథుండు నున్నఁ దత్కాంతారత్నంబు పాచికలు చేతంబట్టుకొని. ౯౧

గీ. తెలిమి సామదానదండభేదములలో, నొకట నైన వైర ముడుపవలయుఁ
బగతు రెల్లఁ గూడి *పై నెత్తివచ్చిన, నెత్త మాడుచుండ నీతి యౌనె.

క. అనవుడు జనవల్లభుఁ డిది, మనచేతల నౌనె †దైవమాయాగత మై
చననున్నది చను నెచటను, మననున్నది మను జలాగ్నిమధ్యములందున్.

క. వృక్షముననున్న యేగురు, యక్షులు మనరాజ్యమొసఁగ హరియింపఁగ న
ధ్యక్షులు మన కిది పనియే, యక్షంబులు వైపు చాలు నాడుద మబలా.

వ. అని యనంతరంబ తత్ప్రతిస్మరణంబుగాఁ బలికిన మనంబున నెఱింగికొని యయ్యక్షు లక్షణంబ మన కిచ్చిన రాజ్యంబున కుపద్రవంబు పుట్టుచున్న యది యొక యుపాయంబు తర్కింపవలయు నని వచ్చి యాకూడిన రాజుల లోఁ బరస్పరవైరంబును మనోవైకల్యంబును బుట్టించిన నాదండు రెండ ట్టలై. ౯౨

మ. తమలోఁ బోరుచు శస్త్రఘట్టన సముద్యద్భూరివహ్నిస్ఫులిం
గము లాశాంతములం బతంగములుగాఁ గావింపఁగా బాహువి
క్రమముల్ చూపి గజాదిసైన్యములు మగ్గం ద్రోచి మై రక్తపూ
రము కెందూళి నణంపఁగాఁ గడఁగి రా రాజన్యు లాజి స్పర్ధన్. ౯౩

ఉ. అక్కలహంబు చూచి చని యానృపశేఖరుఁ డాజిభూమిలోఁ
జిక్కిన యశ్వరత్నములు సింధురబృందములు న్రథంబులుం
బెక్కుధనంబు శస్త్రములు భేరులు జోళ్ళును గోటలోనికిం
గ్రక్కునఁ గొంచు నేగి యధికం బగుసంపద నేలె నప్పురిన్. ౯౪

---

* పైవచ్చి విడిసిన, యపుడు నెత్తమాడ నర్హమగునె † దైవగతి పోఁగలిగో, చనసున్నది పోఁగవు చను.

వ. అనిన విని యయ్యవధూతకుం డిది భాగ్యం బంటి వేని పూర్వకృతసుకృతి విశేషంబున నిది లభించెం గాక కానినాఁ డిటు గా నేర్చునే తొల్లి నేఁడు నుం జేయువేని నింతియ కాదు యత్నసహాయంబు గలిగియు నుద్యోగి యయ్యరణ్యంబు గడచి మద్రపురంబుఁ జేరిన కతంబున రాజ్యంబు గలిగెం గావున దైవంబున కుద్యోగంబు ఫలసాధకం బగు నదికారణంబుగ నీవును రాజ్యంబేమఱక పాలింపు మా మ్మని వీడ్కొలుపుచు. ౯౮

క. నీమహిమకుఁ గడు నెలవగు, భూమీశ్వర భూమి నిది యపూర్వం బనుచుం
గామితఫలదాయక మై, లేమి యుడుపు చంద్రకాంతలింగము నిచ్చెన్.

క. ఇచ్చినఁ గైకొని పురికి, నచ్చునెడ న్నృపుఁ డొకఁడు వదనము వాడ
న్వచ్చని యార్పుల నాఁకట, వెచ్చుచుఁ జనుదెంచి మనుజవిభు దీవించెన్.

గీ. మూఁడు దినము లయ్యె నేఁడంగ నెచ్చట, గమికెఁడన్న మైనఁ గలుగదయ్యె
గ్రాసమాత్ర మేమి గలిగిన నాకిచ్చి, నన్నుఁ గరుణఁ బ్రోవు మన్నఁ జూచి.

క. ఇక్కడ నన్నము దొరకదు, దిక్కితనికి నెద్ది పసిఁడి జివరా దిఁక నీ
యక్కఱకు నడ్డ మగు నని, లెక్కింపక చేతి సిద్ధలింగము నిచ్చెన్. ౧౦౨

వ. ఇచ్చిన. ౧౦౩

శా. ఆసిద్ధుండు మణిప్రభావమున దివ్యాకారుఁడై క్షుత్పిపా
సావైకల్యము లెల్లఁ బాసి చనియెన్ క్ష్మాపాలు దీవించుచున్
దేవేంద్రప్రతిమానుఁ డావతఁడు నాదేశాంతరవ్యాప్తి, నా
కీవెంటన్ హిత మయ్యె నంచుఁ గళతో నేతెంచె నుజ్జేనికిన్. ౧౦౪

గీ. నీకు నట్టిగుణము లేక యీగద్దియ, నెక్కరాదు చలము దక్కు మనిన
నచ్చెరువుఁ బ్రియంబునొచ్చెముఁ బెనఁగొనఁ, దిరిగిభోజుఁ డంతిపురముసొచ్చె.

వ. అంతటఁ గొన్ని దినంబు లరిగిన. ౧౦౬

—॥ పదునైదవకథ. ॥—

క. కమలారిఁ గమలహిత దృ, క్కమలుని గమలాంక నాభికమలాకరునిం
గమలాంకరమణిరమణు, గమలాసనహృదయకమలకమలప్రియునిన్.

క. మఱిఁ దలఁచుచు భోజుం డొక, సుదినంబున నెక్కఁ గోరుచుం జనుదేరన్
మొదల నెహారించుచు నా, పదియేనవబొమ్మ యిట్లుపలికెం బెలుచన్.

క. మర్యాద మెఱుఁగ విది తగు, కార్యమె యీవిక్రమార్కు కరణిని నీకున్
ధైర్యము సాహసమును నా, దార్యమ్మును లేక యెక్కఁ దగవే దీనిన్.

వ. అనవుడు నతని సాహసాదికోదారభావంబు లెట్టి వనిన నప్పాంచాలిక నప్ర
 పంచంబుగా నిట్లని చెప్పం దొడంగె. ౧౧౦

ఉ. ఏ మనిచెప్పఁ దక్కిన నరేశ్వరు లెవ్వరుఁ గారు గాని నేఁ
 డీమహి విక్రమార్క విభు నీకున కొదు రమోఘబాణ సం
 గ్రామమున బ్రతి నిష్ప్రమతఖండన మై బలిమి న్నఖప్రభ
 రాముఁడుఁ గాముఁడుం బరశురాముఁడు భీముఁడు సోముఁడుం గదా.౧౧౧

గీ. అట్టి మనుజవిభుఁడు భట్టి ప్రధానిగా, నయ్యవంతి నేలు నాదినములఁ
 గలఁడు వేదవేది ఘనుఁడు ధర్మజ్ఞుఁడు, సుశ్రుతుండు నాఁగ నాశ్రితుండు.

ఉ. సుశ్రుతుఁ డెల్లతీర్థములుఁ జూచెద నంచు దృఢవ్రతస్థుఁడై
 యాశ్రితకల్పవృక్ష మగు నాకతిపంపున నేగి ధర్మ న
 న్మిశ్రముగా సుదేశములు ముట్టుచుఁ బుణ్యముఁ గూడఁబెట్టుచు
 న్విశ్రుత మైనతన్మహిమ వించు వెసం జనియెం బ్రయాగకుఁ. ౧౧౩

మ. తరఁగ ల్చేతులు పక్షిజాతములకూఁత ల్కంకణక్వాణముల్
 *నురువు ల్తెల్లని చామరంబు లన నన్యోన్యంబు నుప్పొంగుచు
 న్సురి గంగాయమునల్ తగం గొలువఁగా ఛాయావటచ్ఛత్రసం
 స్ఫురణం జెల్వగు తీర్థరాజ మచటం జొచ్చెం బ్రశంసించుచుఁ. ౧౧౪

క. నీలము ముత్యముఁ గూర్చిన, పోలిక హారిహారులు గూడుపొందున నొకచోఁ
 గ్రాలెడి గంగాయమునల, నోలాడె నినుంచు మకరయుతుఁ డావేళఁ.౧౧౫

మత్తకోకిల. అందు భక్తులు ముక్తిగోవకు నందుకోలగు నందమా
 బిందుమాధవదేవునిం గని ప్రీతిఁ గొల్చి విసీతుఁడై
 యిందుశేఖరు విశ్వనాథు ననేకభంగులఁ గొల్చునా
 పొందుచేకుఱ నేగె విప్రుఁడు పుణ్యరాశికిఁ గాశికిఁ. ౧౧౬

వ. అచ్చటం గదలి యక్కేగి యక్షభైరవేశ్వరంబును, భూతభైరవేశ్వరంబును,
 గాలభైరవేశ్వరంబును, గపాలేశ్వరంబును, బాతాళభైరవేశ్వరంబును, మ
 తంగేశ్వరంబును, జంబుకేశ్వరంబును, మణికర్ణికేశ్వరంబును, సాంబాది
 త్యంబును, గరుడాదిత్యంబును, లోలార్కంబును, బిందుమాధవంబును
 మున్నుగాఁగల బహుకోటితీర్థంబులచేత నలంకృతంబైన పంచక్రోశంబుఁ బ్ర
 వేశించుచుఁ దద్గుణప్రశంసోన్ముఖుండై. ౧౧౭

*అరుదాఫేనము వెల్లచామరలనఁ.

క. శివుఁ డిందుఁ బక్షవానికిఁ, జెవి మాత్రముఁ జెప్పఁ బూని శిర మటు వంపన్
శవముపయిఁ బడినసురనది, శివపద రాజ్యోచితాభిషేకము సుమ్మీ. ౧౦౯

క. ఊరు మైనఁ దొండ మైనను, గడఁ జైనను దుష్ప్రియమైనఁ గడువెస వీటం
బరువవ్వాడె పురుషుండును, బడఁతియు నగుచూపు వడసి పడ నేరదటే.

వ. అని కొనియాడుచు. ౧౧౦

శా. ప్రాలేయాచలచందనద్రవసుధాప్రాచుర్యవీచీలస
త్కైలీడోల విశాలశీలసుమనఃస్త్రీజాలఫాలస్థలా
వ్యాలోలాలకమాలికానుకలనావ్యాలంబరోలంబలీ
లాలోలాంబుజచిహ్నితం గనియె మధ్యాహ్నంబునన్ జాహ్నవిన్. ౧౧౧

వ. కని యందు నిమజ్జనం బొనర్చి భస్మత్రిపుండ్రాదిశైవలక్షణలక్షితుండై సకల
దైవతారాధ్యు విశ్వేశ్వర శ్రీమన్మహాదేవుని సందర్శించి సాష్టాంగదండప్ర
ణామంబు లాచరించి నిటలతటకరకమలపుటుండై నుతియించుచు. ౧౧౨

శా. వింటి న్సర్వపురాణము ల్ద్విజు లేవెంట న్నినుం బొలతే
రంటం దీర్థవిలోకనాజపతపోయజ్ఞాదిపుణ్యంబు లొం
డొంటి న్నీమహిమ భాగ్యవైభవము నేఁ డుప్పొంగ మ్ముక్కంటి ని
న్గంటిన్ జన్మఫలంబు గంటి నిచటం గాశీశ విశ్వేశ్వరా. ౧౧౩

మ. నినుఁ జూడం జనుదెంచు నప్పట నెద న్నెక్కొన్న మార్గశ్రమం
బున విచ్ఛాయములైన భక్తులపదాంభోజంబు లత్యంత స
మ్రనిలింపావళిమౌళిరత్నములచే రక్తాతిరక్తప్రభం
గనుపట్టన్ శివరాజ్యపట్ట మగుచుం గాశీపురాధీశ్వరా. ౧౧౪

వ. అని కొనియాడి కృతకృత్యుండై యందు మాసత్రయంబు గడపి పదంపడి
ఫల్గునవర్ధనంబును, జిహ్వాలోలంబును, దక్షిణమానసంబును, నుత్తరమా
నసంబును, బ్రహ్మసరోవరంబును మున్నుగాఁ గల స్థలంబులఁ బితృపిండ
ప్రదాన తర్పణపరుండై,పితృముక్తికారణంబు లగు నీశానవిష్ణుకమలాసనకార్తి
కేయవహ్నిత్రయార్కరజనీశగణేశ్వరాదిదేవతాచతుర్దశపాదంబులను,నక్ష
యవటచ్ఛాయయు, జనార్దనహస్తంబును, మొదలగుస్థలంబులఁ గల్పితపితృ
తర్పణుండై గదాధరునకుం బ్రణమిల్లి, యుగళగారికి మ్రొక్కి మగిడివచ్చుచో
నొక మహావనంబున. ౧౧౫

సీ. కన్యకాధీన మై ఘన వైభవంబుతో మణిమయప్రాకారమహిమ గలిగి
పురుషవర్జిత మైన పురము గనుంగొని యట నొక్క దేవాలయంబుఁ జేరి
దానిచేరువ నుడుకునూనెకొప్పెర పొంత విపులమౌ కనకమండపము క్రింద
మోహనం బైన వివాహవేదిక మీఁది *రత్నపట్టికలోని వ్రాఁత చూచి
వరుఁడు తైలకటాహంబు నడుమఁ బడిన, నెఱయఁ గందర్పసంజీవినీసమాఖ్య
నమరుకన్యయు రాజ్యంబు నతని సొమ్ము, లనుచు నేర్పడియున్న పద్యంబు చదివి.

వ. దానికి విస్మయభయసంశయాన్వితుం డై. ౧౨౮

క. ఈయుడుకునూనె డగ్గఱఁ, బోయినఁ దాఁ జచ్చుఁ జచ్చెఁబో యీవిభవం
బేయనుభవమున కగు నని, డాయక మది నులుకు మిక్కుటం బై మగిడెన్.

క. ఉజ్జయిని కరుగుదెంచి సుహృజ్జనములఁ గూడి వార లెల్లం బ్రీతిం
బజ్జం జనుదేరం జని, యుజ్జనవల్లభుని నుతుల నభినందించెన్. ౧౨౯

క. ఆవిక్రమార్కుఁ డతిసం, భావనమైఁ గుశల మడిగి పరభూముల నీ
వేవెంటఁ దిరిగి చోద్యము, లేవేఁ జూచితివొ చెప్పు మేర్పడ నన్నన్.

సీ. ధరణీశ యెల్లతీర్థంబులు చూచుచు వెలసిన క్షేత్రములకు నేగి
మగిడి యేతెంచుచో మాణిక్యమయ మైనపురములో గుడియొక్కఁ బొంగి క్రాఁగు
నూనెకొప్పెరఁ గంటి నానూనెలోపలఁ బడ్డవారికి నట్టిపట్టణంబు
నందులకన్యయు నగపడు నని యున్న పద్యంబుఁ జూచితిఁ జోద్య మదియు
వినిన సాహసాంకుఁ డచ్చెరువందుచు, నాపురంబు చూత మనుచుఁ గదలి
చనియె నతనిఁ గూడి శత్రుసహాయుఁ డై, దుర్గమంబు లైనమార్గములను.

వ. చని చని యచట దేదీప్యమానం బైనపురంబు సొచ్చి తద్విభవంబు వర్ణించుచు ముందట నతి సుందరం బైన మందిరి క్రింద సువర్ణమయ జలపూర్ణకలశంబులను మృగనాభిలేపనంబులను ముక్తాఫలరంగవల్లికలను, గనకరంభాస్తంభంబులను, రత్నతోరణంబులను నలంకృతం బైన వివాహవేదిపై పలకలోని పద్యంబు చూచి సముత్సుకుం డై. ౧౩౨

క. చేరువగుండములోపలఁ, గోరికతో జలక మాడి గుడిలో లక్ష్మీ
నారాయణులం గాంచియు, ఘోరం బగు నుడుకునూనెకొప్పెరఁ జేరెన్.

వ. ఇట్లు చేరి. ౧౩౪

---

* పసిండి ఘంటికలోని.

క. నలనలఁ గ్రాఁగెడు తైలము, కొలఁది మెఱుఁగఁ దలఁచు భంగి గుణరత్నసము
జ్జ్వలుఁడు గుబేలున నుఱికెను, జలనిధిలో నసమించు జలజాప్తు క్రియన్.

వ. అంత సంధ్యాంగనయుం బోలె హరిచందనారుణపయోధరభారయు నారక్తాంబరయు వికసదిందీవరాక్షియు రాగవతియు నైనకందర్పసంజీవనీ నాగకన్య చనుదెంచి నిజవిద్యాప్రభావంబున నారాజుం బునరుజ్జీవితుం జేసిన.

గీ. జలజకాంతి మెఱయ జలధి వెల్వడి తూర్పుఁ, గొండ యెక్కునట్టి యెండతేని
చొప్పు దోఁప నూనెకొప్పెర వెల్వడి, నిలిచె విప్రుమోము తెలివి కెక్క.

ఉ. అతనిఁ జూచి కన్య వినయంబున మ్రొక్కి యమేయసాహస
ఖ్యాతచరిత్ర నాదువ్రతకల్పత నేఁడు ఫలించె నే నిఁక
న్నీతగుదాసి నైతిఁ గరుణింపుము రాజ్య మనుగ్రహింపు సం
ప్రీతి యొనర్చుదానఁ దగురీతి ననుం బని వంపు మిత్తఱిన్. ౧౩౮

ఉ. నావుడు దాసివేని విను నావచనం బిఁకఁ ద్రోపుసేయ కీ
దేవసమానునిన్ ధరణిదేవుని శుశ్రుతు నాశ్రయింపు త
ద్భావము పల్లవింప నని పార్థివుఁ డానతి యిచ్చె నంత ల
జ్జావనతాస్య యాచు నెదురాడక లేమ వరించె విప్రునిన్. ౧౩౯

మ. ధరణీనాయకుఁ డిట్లు చేకుఱిన కాంతారత్నమున్ రాజ్యమున్
ధరణీదేవున కిచ్చి నిల్పి తనయత్నం బీగతిన్ ధర్మసం
చరణాసక్తి ఫలించె నంచు మదిలో సంతోష ముప్పొంగఁగా
నరుదెంచె న్నిజదానధర్మగుణగణ్యుం డైన యుజ్జైనికిన్. ౧౪౦

క. విను మదికారణముగ నో, జననాయక యెక్కఁ దగదు చను మనవుఁడు నె
మ్మనమున నచ్చెరు వందుచు, మనుజేంద్రుఁడు సదనమునకు మగుడం జనియెన్.

శా. ఉష్ణాంశుద్విజరాజలోచను నపాయోపేతతావచ్ఛిదా
నిష్ణాతస్థిరతత్త్వబోధమయమానిస్వాంతపంకేజవ
ర్తిష్ణుఁ న్విష్ణు నగణ్యపుణ్యధనవర్ధిష్ణు న్గదాధృష్ణు భ్రా
జిష్ణు న్నంబిలకృష్ణకాంతిచయరోచిష్ణుం దమోజిష్ణునిన్. ౧౪౧

ఉ. నిర్జరసిద్ధసాధ్యభజనీయపదాంబుజయుగ్ముఁ దిగ్మపా
దార్జునరశ్మిమారుతహితాత్ముని రక్షితయక్షరక్షకున్
గర్జితభాసురప్రళయకాలసమంచితపంచవక్త్రు న
త్యూర్జితతర్జనాచరణదుర్జయు దుర్జనుదూరు ధూర్జటిన్. ౧౪౨

మాలిని. ప్రవిమలతరచిత్తా బ్రహ్మసంస్తుత్యవృత్తా
భువనభరితకీర్తి పుణ్యలావణ్యమూర్తీ
దివిజభరణలోలా దీనరక్షానుకూలా
భవమురరిపురూపా భాగ్యభోగ్యస్వరూపా. ౧౪౪

గద్యము. ఇది రాయగజగంధవారణ వైరిమండలీకభేకఫణీంద్ర వీరఘోట్టవిభాళకళింగదేశనిర్ధూమధామ త్యాగనాగార్జున కర్ణాటద్రవిళాంధ్రమహారాష్ట్రభూపాలరూపనూపురసుందరచరణారవింద సనదప్రోలిపురవరాధీశ్వర వెలనాటిపృథివీశ్వరరాజ్యసముద్ధరణ శ్రీకొలవి వెన్నయామాత్యపౌత్ర హారితసగోత్ర పవిత్రసకలసుకవిమిత్ర కసువరాజతనూజ గోపరాజప్రణీతంబైన సింహాసనద్వాత్రింశిక యనుకావ్యంబునందు విక్రమార్కుని ధైర్యసాహసౌదార్యప్రశంస యన్నది షష్ఠాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

సింహాసనద్వాత్రింశిక.

సప్తమాశ్వాసము.

క. శ్రీసంపన్నకుబేర, ప్రాసాదోపవనపవనపానస్ఫురదు
ల్లాసఫణీంద్రఫణామణి, భాసురనిజమూర్తిఁ బరమపావనకీర్తీ. ౧

క. మదిలోపలఁ దలఁచుచు న,భ్యుదయం బగునట్టిలగ్నమున గద్దియపైఁ
బదమిడు నెడ వారించుచుఁ, బదియాఱవబొమ్మ భోజపతి కిట్లనియెన్. ౨

— పదాఱవబొమ్మ చెప్పినకథ —

క. అతిశయముగ నుజ్జయినీ,క్షితిపతి క్రియ దానగుణము సిద్ధింపక సం
గతిమాలిన చేఁతల సుర,పతిసింహాసనముమీఁదఁ బదమిడఁ దరమే. ౩

వ. నావుడు నతనియతిశయగుణజాలం బెట్టి దనిన. ౪

మ. వినుమీ భోజధరాతలేంద్ర త్రిజగద్విఖ్యాతకీర్తిప్రియుం
డనుకూలక్షితిపాలరక్షణకళాయత్తప్రభావుండు స
జ్జనచిత్తాంబుజమిత్రుఁ డిష్టవనితాసంభోగపంచాయుధుం
డనఘుం డుజ్జయినీవిభుండు నిజరాజ్యం బింపుతో నేలఁగన్. ౫

శా. ఆరాజన్యశిరోమణిం గొలువ నెయ్యం బొప్పఁగా నింపు పెం
పారం దక్షిణభూమిపాలురు మహాయత్నంబుతో రత్నము
ల్నారీరత్నములుం దురంగములును న్నాగంబులు న్మున్నుగాఁ
జేర న్వచ్చి వనంబులో విడిసి రాసీమావిభాగంబులన్. ౬

ఉ. ఇంతులమానభంగము మహీరుహపంక్తులదర్పమూల మ
త్యంతమహోత్సవంబుల విహారము జాణలభోగభాగ్య మా
కంతుని ప్రాపు కోకిలశుకంబుల వాచవిపంట నాఁ బ్రజల్
సంతసమంద నంతట వసంతము వచ్చె వనాంతభూమికిన్. ౭

మ. మొదలన్ దక్షిణమారుతంబు వనభూముల్సోఁకుచు న్వేఁక ను
న్మదపంచాయుధవహ్నిచిహ్న మగు ధూమంబో యన న్వేఁగఁగాఁ
దుద లొక్కించుక యెండఁ గందు వెడలం ద్రోచెం గడల్ స్రుక్కఁగాఁ
బద నింకన్ బిరు సయ్యెఁ బండెఁ బడియెం బర్ణంబు లుర్వీస్థలిన్. ౮

క. కాకులలోఁ గోకిలములు, కాకులఁ బడలేక కులము గలయఁగఁ బవనుం
డాకులపా టొనరింపఁగ, నాకులపా టయ్యె విరహు లగులోకులకున్. ౯
క. శీలము వదలనిపథికుల, తాలిమిఁ దూలించు మారుతము పెల్లున నా
భీలం బగుమదనాగ్ని, జ్వాలలక్రియ బాలపల్లవము లొప్పారెన్. ౧౦
శా. ఏచెం గ్రొన్నన మాధవీలతలపై నింపెక్కి సంపెంగలుం
బూచె న్మావులుఁ బొన్నలుం బొగడలుం బొల్పొందె రాచిల్కలు
న్వాచాలత్వము సూపెఁ బుప్పొడి దిశ ల్వాసింప సొంపారఁగా
వీచెం గమ్మనితెమ్మెర ల్మరునకు న్వీచోపులై ప్రాపులై. ౧౧
శా. కాయం జొచ్చె రసాలము ల్విరహు లాకంపింపఁగాఁ గోయిల
ల్గాయం జొచ్చె మనోజదిగ్విజయ మాఘోషించుచుం దుమ్మెదల్
మ్రోయం జొచ్చె నవీనపుష్పశరము ల్మొత్తంబుగాఁ జిత్తజుం
డేయం జొచ్చె నతు ల్మదిం గలఁగఁగా నెచ్చోటులం దానవై. ౧౨
సీ. గంధబంధురుఁ డైన గంధవాహుండు మున్నేర్చినపట్టపుటేనుఁ* గనఁగఁ
బచ్చపక్కైరలట్లు పత్త్రంబు లొప్పారు వరకీరములు వారువము లనంగఁ
బదహతిఁ బుప్పొళ్లు పర్వఁగా నేతెంచునలులమూఁకలు కాలిబలములనఁగఁ
బంచమస్వరములఁ బరిణమింపఁగఁ జేయు పికములు కీర్తిగాయకు లనంగ
నేచియున్న మావు లెల్ల గొల్లైన లన, లలిత మైనరాజ్యలక్ష్మి మెఱసి
యితరనృపులభంగి ఋతుచక్రవర్తియు, నతనిఁ గొల్వవచ్చి యచట విడిసె.
క. అవ్వృత్తాంతము దెలియం, గా విని సచివేంద్రుఁ డచట గంధర్వసఖున్
భూవరులను సత్క్రియ సం, భావింపఁ దలంచి సార్వభౌమున కనియెన్. ౧౪
గీ. ధరణిపాలురెల్ల ధరణీశ మిముఁ గొల్వ, వచ్చియున్నవారు వనములోన
గౌరవంబు మెఱసి వారల కవసరం, బిచ్చి కరుణఁ జూడ నిచ్చగింపు. ౧౫
క. ఇంతియ కా దనరేశ్వర, యింతులతోలువేఁట† ఋతువు లేలెడుఘనుఁ డా
కంతుని ప్రాణసఖుండు వ, సంతుం డున్నాఁడు కొలువఁ జనఁగావలయున్.
క. "కాలో వసంత" యనువా, క్యాలంకృతి నన్నిఋతువులం దధికుఁడు త
త్కాలోచితపూజలచేఁ, గాలాత్మకుఁ డైనవిభుఁడు కడుఁ బ్రియ మందున్.
గీ. పూజ్యులైనవారిఁ బూజింపకున్నచో, మేలు దొలఁగునండ్రు మేదినీశ
యష్టసిద్ధు లాది నగపడ్డ వనక నేఁ, డవ్వసంతుపూజ కరుగవలయు. ౧౮

*పట్టపుసేనుఁగు- †తోలువేట, లేటవెంట.

క. అనవుడు నౌఁగా కనినం, జని యుపవనమధ్యమున వసంతోత్సవశో
లనమునకుఁ దగినవస్తువు,లొనగూర్చియమాత్యచంద్రుఁ డొయ్యనమగిడెన్.
వ. ఇట్లు మగిడి. ౨౦
ఉ. పంచశరాధిదేవతలపట్టులుగా మణివేదిపంక్తిని
ర్మించితి రత్నమండపము మించులబట్టల మేలుకట్లు గ
ట్టించితిఁ గాంతి దిక్కుల నటింపఁగఁ గాంచనతోరణంబు లె
త్తించితి విన్నవింప నరుదెంచితి రాఁ గరుణించు భూవరా. ౨౧
సీ. అని విన్నవించిన జనవల్లభుండును జతురంగబలములు నరస నడువ
భేరులు శంఖము ల్పెక్కగారులు మ్రోయ దిక్కుల నినదంబు పిక్కటిలఁగఁ
కవిరాజగాయక స్తవములు నిగుడంగ శూరులు ధీరులుఁ జేరికొల్వ
నన్మహోత్సవమున కాధరణాబుతో నంగనారత్నంబు లరుగుదేరఁ
బ్రజలకెల్లను కన్నులపండుగాచు
వాయువేగ మనుత్తమాశ్వంబు నెక్కి
కతులఁ బ్రోత్సాహించి మెఱయుచు గవనివెడలి
యరిగె నుద్యానవనములో నవనివిభుఁడు. ౨౨
ఉ. అప్పుడు చేరవచ్చి సమయం బిది దర్శనయోగ్యమంచు న
వ్వొప్పెడుకాంతలుం దురగయూథము రత్నచయంబు ముఖ్యగాఁ
గప్పము లెల్లఁ దెచ్చి మది గప్పెడుభీతి దొలంగ నమ్రులై
యొప్పన చేసి రాన్నృపతు లుజ్జయినీపతికిం గ్రమంబునన్. ౨౩
సీ. అంగాధిపతి వీఁడె వంగాధిపతి వాఁడె నేపాళపతి వాఁడె భూపతిలక
కర్ణాటపతి వీఁడె కాంభోజపతి వాఁడె సౌవీరపతి వాఁడె సార్వభౌమ
గూర్జరపతి వీఁడె కోంకణపతి వాఁడె కుంతలపతివాఁడె కంతురూప
బర్బరపతి వీఁడె పాంచాలపతి వాఁడె మత్స్యాధిపతి వాఁడె మానవేంద్ర
యనుచు వేలువేల నందఱు నెఱిఁగించి, యధిపుచేతఁ గుశల మడుగఁజేసి
వీడియముల గౌరవింపించె నీతిస్వ,తంత్రబుద్ధి యైన మంత్రివరుఁడు. ౨౪
క. అజ్జనపతు లందఱుఁ దన, పజ్జం జనుదేర మండపములోనికి వి
ద్వజ్జనచింతామణి యగు, నుజ్జయినీధరణిపాలుఁ డొయ్యనఁ జనియెన్.
ఉ. అందు వసంతుని బ్రతి ననంగుని లక్ష్మి నుపేంద్రు గౌరి న
య్యిందుకళాధరు న్శచి సురేంద్రుఁ గ్రమంబునఁ బూజచేయఁగా

దుందుభిమర్దళప్రముఖతూర్యరవంబులు నిండ నేర్పున
నుందరు లాటపాటల వినోదము చూపిరి తీపులంటఁగన్. ౨౬

వ. అప్పుడు కర్పూరాదిసుగంధద్రవ్యంబులు వసంతచాలనం బొనర్చెడి వారి
లో నుండి కలహాకంటకుం డను రాచలెంక వెడలి వచ్చుచుఁ దనమీసము
లను నంటిన సుగంధంబు విదిర్చికొనుచుఁ జూచిన నెదుర నున్న యేకాం
గవీరుం డను నంగపతిలెంక తనదు దురభిమానంబునం గనలి. ౨౭

క. ఏరా ముందఱ గానక, నేరమి పైఁ జెచ్చుకొనుచు నీమీసలు నా
చేరువ వడిపెట్టెద విది, ఱోకీ యేకాంగవీరుఁ డుంట యెఱుఁగవే. ౨౮

క. నావుకుఁ బరిమాళించెద, నీవుండుట యెఱిఁగి కాదె యిది వ్రేటుగ నేఁ
గావించెదఁ బేరికిఁ దగు, లా వించుక కలిగ నేని లటపట లేలా. ౨౯

వ. అనిన నందఱు నవ్వుచు నయ్యిద్దఱుం గప్పిన దుప్పట్లు తొలంగవైచి
జిత్తులం గఠారంబులు దుస్సిన దగ్గఱం గల తలవరు లెడసొచ్చి పట్టి తొలం
గం దిగిచి యీమహోత్సవంబులో నిట్టిగలబలు సేయ మీయట్టి బలుబం
ట్లకు నందిక్రంతలజగడంబులు వల దని తోడ్కొని చని రత్నమండపముఖ
శాల నైన కొలువుమండపంబులో నున్న గోవిందచంద్రుం డనుపడవాలు
ముందటం బెట్టి యీకలహాకంటకుం డంగాధిపతిలెంకతోఁ బోట్లాడఁగడగ్గ
ఱనెడ మానిపించి యిద్దఱం దోడితెచ్చితి మవధరింపు మనిన నతండును.

క. తగునోయి కలహకంటక, జగడంబులు సేయు కొంకునమయము లేదే
పగపాటి నీకు నితనికిఁ, దగిలిన దీనిందుతో వితండము గలదే. ౩౦

గీ. అనుచు నతని దూఱి యూతనిదెసఁ జూచి, యితనితోడ జగడ మేల యయ్యె
ననుడు నతఁడు వలికె నను నితఁ డిప్పుడు, వ్రేసెఁగాన నిట్టివివర మయ్యె.*

క. ఆపడవాలును దమభటుఁ, గోపించుచుఁ గవుల బాలకుల శూరుల నా
లోపలఁ గూర్చుండఁగ నిడి, యాపాడి దగంగఁ దీర్పఁ డని నియమించెన్.

సీ. వారలు నేకాంగవీరుఁడ వ్రేటున కైతగిలినవాఁడ వచుచుఁ జూచి
కలహాకంటక యేలకలహంబు గైకొంటి వనుడుఁ బోట్లాడ వేడ్క యయ్యె ననుడు
మఱి తావు లేదె యీమర్మ మేర్పడఁ జెప్పు మనవుడు వ్రేయుటయదినిజంబు
నామీసములసుగంధము విదిర్చికొనంగ నితఁడు నేనుండుట యెఱుఁగ వనిన
మాటమీఁద నదియె వ్రేటుగాఁ జేసితిఁ బిఱికి వీఁడు బురుకపిట్టయంత
గాని లేఁడు వీనిఁ గైకొందునా నేను, జెండి పాఱవైతు ఖండనమున. ౩౧

*వైచెగాన నిట్టివైరమయ్యె.

వ. అని పలికినఁ గలహాకంటకుం గోపించి తుచ్ఛపుఁబలుకులు పలుకుమరె వగవాని ఘనత చేసినఁ దనదొడ్డతనం బెక్కు డగు నతని హీనంబుగాఁ బలికిన నరిపుఁనికెం దానును హీనుం డగు నింతియ కాదు విక్రమార్కుండును నం గాధిపతియును మిత్రులు వారికన్నులం బుట్టిన కొడుకులు మీలో జగడంబు వలవదు. ౩౭

క. మగతనము నెఱపఁ బూనియుఁ, బగ యేమియు లేనిచోటఁ బరిమాళింపం* దగ దతనికి నది నీకును, దిగులువడ న్నిలువనాడఁ దగ దాతనితోఁ. ౩౮

గీ. అనఁ గలహాకంటకుం డమునల్ల నవ్వి, వంతమా మీరెఱుంగని పాడిగలదె గుడికొలువుబంటు మల్లనికొలఁది వంత,మయ్యె నిచ్చట నదియెట్టు లంటిరేని.

వ. ఒకడు దేవరభాండాగారంబు నింటికడం బాలెము వడం గొలిచి వల్లరం బులఁ బ్రసాదంబు దినుచుఁ బోతుక్రియ నుండ నొకనాఁడు దేవర దర్శింప వచ్చి వారినందడిలో నొక్క యీడిగ తనకాలు ద్రొక్కినం గోపించి యే మిరా బంటుకుల్లు న న్నెఱుంగవా తన్నితి వనిన నతండు నేనెఱుంగన యీ నందడిలోఁ గాలు దాఁకె ననిన నెరయం దన్ని యెఱుంగ ననినం బోని చ్చెదనా యనుచు నందంద దట్టించిన నయ్యీడిగ డాకేలి కటారి వలకేల నందుకొని తన్ని నాఁడ నే మనియెదవురా యనిన నతని బిఱుసు చూచి బంటుమల్లంను ప్రక్కి యేమియు నే మనియెద దేవర కూడికంపుబంటుం గాన దోన మనియెద ననియెం గావున. ౩౯

క. ఆపంతము గాకుండఁగ, నాపేరును నతనిపేరు నానెబులుగా మీపిన్నవాండ్ర మన్నును, జేపట్టియొకింత వేడ్క సేయింపఁదగుఁ. ౩౯

వ. అని ప్రొక్కిన నట యంగపతిభటుండు- ౪౦

గీ. మీకుఁ బిన్నవాఁడ నేకాంగవీరుండ, అంకెవైచిన నడబింక మైన నగినఁ గేరడించిన స్త్రీనలంటినఁ, †బట్టి తివియ నాకుఁ బాడిగాదె. ౪౧

గీ. నృపులుగవులుభటులుఁగృపఁణులుశూరులు,నొక్కచోటఁగూడియున్నవారు వీరుమెచ్చమన్నువిడిచిమన్నించుట,ఘనతయిదియుమీకునసుచుమ్రొక్కె. ౪౨

క. అన్మాటలు విని పెద్దలు, మన్నిట మన్నించి మీరుఁ మాకిట జగడం బిమ్మనినఁ గలహాకంటకుఁ, డెమ్మెయి మెయికొనక యున్న నిరవడనిమతిఁ.

*బగలేపింపఁదగదతనికేని నీకును. †మాడ నిదియు నాకుఁ బాడిగాదె.

వ. మీర లిద్దఱు రాచలెంకలు గావున నా రాజులు సూడంగఁ బోట్లాడవలయు
నాయితపడి రం డనిన మాకు నిదియ యాయితంబు బంటువానికిం
గటారి చేత నున్నం జాలదె యనుడు నేమియు బంటుతనంబునకుఁ గొఱఁత
గాదు రాజు వెడలివచ్చునంతకుం బోయి రండని యొండొండ యనిపినం
జని రనంతరంబ. ౪౪

సీ. కఱకంచువలిపెంబు గట్టిగాఁ గాసించి చెలిత్రాడుకాసెపై బిలియఁ జుట్టి
దేహంబు కప్పుగా లోహకంచుకలీల జిగిబిగిగల నల్లజిగు రమర్చి
వక్షఃస్థలంబున రక్షపూసలపేరు దండతాయెతులును దగ ధరించి
తిలకంబు దళముగాఁ దీర్చి చుంగులపాగ తలముడితోఁ జొల్లెమలవరించి
కేలఁ బుల్లతియును నీలి నూలునఁ బూని కేలిగతిఁ గటారికోల వట్టి
సంగడీలుగొల్వఁ జనుదెంచె నొకమత్తగజముభంగి కలహకంటకుండు. ౪౫

వ. అటఁ గొందఱు సంగడీలం గూడి. ౪౬

క. నగుమొగమలరఁగఁ గస్తురి, తిగురు మెయి న్నలఁది కాసె దిటమై మెఱయన్
మగతనముఁ గటారియుఁ దో, డుగ నయ్యేకాంగవీరుఁ డుం జనుదెంచెన్. ౪౭

సీ. అపుడుచుక్కలలోన నమృతాంశుగతి దోఁప రాజులు గొలువంగ రాజు వెడలి
వచ్చినఁ దత్పరివారసమేతుఁడై వడవాలు డగ్గఱి భటులఁ జూపి
వారివైరముఁ బరివారంబుఁ దగవును మున్నుగా నన్నియు విన్నవించెఁ
దనలెంకఁ దిట్టి యిద్దఱ నొక్కటిగఁ జేయ భట్టి సంగాధిపుం బొలుపెట్టె
వారు మాకు సెలవుగా రెండుమాటలు, విడువుఁడనియు నృపుని వెఱపునూఁ
బనిచెఁ గర్త గాన బంటుతనమునకు, విడుతురయ్య ౪౮

క. నావుడు నిద్దఱుఁ జని పృథ్వీవరునకు వాంఛ్రచలము వినిపించిన నే
నీవీరుల నొప్పించుట, భావం బొడఁబడ దటంచుఁ బతి చింతించెన్. ౪౯

క. ఆవేళ నమాత్యుం డను మ,హీవర నీమాట సేయ రేమనవచ్చున్
లావరులై లెంకల మని, కావరమున నున్నవారు గైకొన రొరులన్. ౫౦

గీ. వసుల కుయ్యిగాదు బ్రాహ్మణుచెఱగాదు, స్వామిహితముగాదు వ్రతము గాదు
లోకహితముగాని యేకాంగిపోరునఁ, జచ్చువాని కేమి స్వర్గహాని. ౫౧

వ. నావుడు వీరకులోత్తముం డగు వీరకులోత్తముండు. ౫౨

గీ. మానభంగమైనమరణంబు శూరుల, కదియ చూడ నాత్మహత్య గాదె
యాత్మహత్య పాప మది నీవ యెఱుఁగుదు, పాప మొందకున్న బ్రదుకు బ్రదుకు.

వ. వ్రేసినవ్రేటును గాఁడినమాటయును లేకయుండుటది మహావ్రతంబు. ౫౪

క. బొంకుట సుర సేవించుట, బొంకమి వేయశ్వమేధములఫలము భటుం
డంకమున సత్యమున్నెక, శంకింపక వచ్చెనేని స్వర్గము గాదే. ౫౫

క. అది యెట్లనినను మిత్త్రుఁడు, మదిఁ గలఁగెడుననియు వీంద్రుమడిసెదరనియుం
గొదికెడు వామన మనవుఁడు, నిదియెంత ప్రసంగమనుచుహితమతిఁబలికెౕ.

క, *అంగాధిపతి యు నేను ను, ముంగల నిరుదెసల నిల్చి మొనయుకతారుల్
ఖంగనఁగఁ బట్టి బంట్లకు, భంగము గాకుండ మనసుఁ బట్టెద మనఘా.

క. అనునెడ నిద్దఱు బంటులుఁ, జనుదెంచి కడంక మ్రొక్కి జనవర మముఁజూ
డ నవధరించియు విడుమా,యనవుడుఁ బంతముల కొలఁదు లడిగె న్వారిౕ.

వ. అప్పు డొక్కదండనె పోట్లాడంబూని యేకాంగవీరుండు. ౫౯

సీ. పుల్లతి వెట్టిన భూమికిఁ గొనరిన నెదిరిపోటునకుఁ జే రొయుఁగుచున్న
దండకైదప్పినఁ దప్పగ్రేళ్ళుఱికినఁ బంతంబుగొన్నఁ జౌబళము గొన్న
దాఁణికిఁ జొచ్చిన దాఁచిన మానిన నరువనొడ్డిన బయలాసపడినఁ
జాఁగఁబొడువకున్నలాఁగంబునకుఁగొన్నమడమగెంటినవ్రేళ్ళుమగుడఁబడిన
దాఱుమాఱులైనఁ దలవంచి పొడిచిన, బాగుగాఁ దలంచు పంతమిదియె
కదిసి యొక్కపోటు పదిముఖంబులుగాగఁ, బొడుచువాఁడ దేవరడుగులాన.

వ. అను నంతకమున్న వానిపంతంబులకొలందిం బుల్లతి మున్నగా నన్నియుం
గొని యున్న కలహాకంటకుండు. ౬౧

సీ. మఱిఁ గాకదృష్టి నేమఱక రక్షించుచు సూకరదృష్టిపై ఢాకగొలిపి
గర్దనసేయక మార్జాలదృష్టిమెఁ దరలక పరుజించి తాఁకఁబూని
భల్లూకదృష్టి నపాంగసంగతి గని కపిదృష్టి వంచించి కాపుసూపి
చేష్టదప్పక గృధ్ర దృష్టి గనుంగొని యొయ్యన ఫణిదృష్టి నోడియఁజూచి
మనసు దేఱఁజూచియును జూడకున్నట్లు, దృఢముగాఁగఁ జోరదృష్టి నడఁగి
జంకిమీఁదఁనొడిసి శార్దూలదృష్టిఁబైఁ, బడుటసురియకాండ్ర పంతమిదియు. ౬౨

క. తొమ్మిదిదృష్టులలో నా, యిమ్మగు పులిదృష్టిఁ జొచ్చి యెదుటొమ్ము కఠా
రమున నదిలొలుపోటుగఁ, గ్రుమ్మెద నే నొండు లేక కుంభినిఁ గూలౕ. ౬౩

వ. అనుడు వింతపంతంబుల కచ్చెరు వంది పొఁదుగాఁ జూచి విడువుం డన
భట్టియు నంగాధీశ్వరుండును నిలువఁబడి విస్తారంబు గలుగ వైహాళి దీర్చి

* ఘంగున దాటుచు రాజాఘ, ముంగలఁ.

యెల్లజనులం గూర్చుండ నిడి గలబపుట్టకుండ నెడ నెడం దలవరుల నిలిపి పట్టెడువారల మాట మాటలలోనఁ బట్టుం డని నియమించి నలువురుబంట్ల నడుమనిడి కఠారంబు ల్వ్రాకోలందిగాఁ గొలిచి నిమ్మపండ్ల దొడసి యెడ గలుగ బంట్లచేతి కిచ్చినం బుచ్చుకొని యవ్వీరులు చూచువారి చూపుగముల కెల్లఁ దార లక్ష్యంబు లగుచు ధీరధీరంబుగఁ జొచ్చి. ౬౪

క. మ్రింగెడు కృష్ణోరగముల, భంగి న్బొబ్బలుల క్రియ నిభంబులకరణిన్
సింగములభాతి నలవడు, సంగతితోఁ గదిసి రెల్లజనులుం బొగడన్. ౬౫

వ. కదియుచుం గలహాకంఠకుండు తెలిసి పొడుపు మోయన్న యని తెలుపుచు ఘాతగొనంగ నోహో చాలుం బట్టుం డని యుద్ధలం బట్టించి భట్టి నృపుని దగ్గఱం దెచ్చి వీరిజగడంబులు సంతసపడియె* ననిన. ౬౬

క. ఏను కహాకంటకుఁడ గ్ర, క్కున నాతని గౌఁగిలించుకొను మనవుడు నే
మని సంతసపడుదు మొకటి, యును వీడము పోటులాట యుడిపితి రేలా.

గీ. అనుడు దెలిసిపొడువుమమాయన్నయంటి, యన్నదమ్ములకొకకలహంబుగలదె
యనిన దక్కలపడుచు నెట్లాడి రేని, నేమి దప్పగునను మంత్రీశ్వరుండు.

క. ఓకలహాకంటకుఁడయిది, నీకొఱకై కాదు శత్రునిన్ దగ్గఱుచున్
రాకొట్టి పిలిచి యది ను, ద్రేకము పుట్టించి పోటు దెలుపఁగవలయున్.

గీ. కవులు పొగడువేళఁ గాంతలు రతివేళ, సుతులు ముద్దువేళ శూరవరులు
రణము సేయువేళ రాకొట్టి పిలుచుట, పాడి యిదియ మిగుల భజనకెక్కు.

వ. వెండియు నీ వెంతిచలంబు గొన్నను గారణంబు లేనిజగడంబు గావున భగవతియు బేతాళుఁడును నట్టాడించి రింకఁ బాడిగాని చెంతిలకుం జొరక రమ్మని డగ్గఱం దిగిచిన నప్పుడ రాజులుం బరివారంబును బ్రజలు నిదియ వింతంబనం గలహాకంటకుండును నేకాంగవీరుండును గౌఁగిలించుకొని యొడ యని యడుగులం బడిన. ౭౧

మ. ధరణీనాయకుఁ డీదలి న్సమముగాఁ దాంబూల జాంబూనదాం
బరభూషాదుల నాదరించి వరుసం బార్శ్వంబుల న్రాజులుం
బరివారంబుఁ గవీంద్రులుం గొలువఁగా భద్రాసనాసీనుఁడై
సరసాలాపకథానుకీర్తనముల న్సంప్రీతితో నుండఁగన్. ౭౨

క. ధనహీనుం డొకఁడు ప్రొఁ, డనుపగుచోఁ బెండ్లిసేయ నరము వేడం
దనయుచెయి పట్టుకొనుచుం, జను దెంచెన్ దైన్యవృత్తి జనపతికడకున్.

*వీరి జగడంబులంతిరపడిరు.

శ్రీరస్తు.

పరిషత్పుస్తకభాండాగారము.

తృతీయభాగము.

(1) సమయోచితవచనకదంబము. గ్రం-సం. 1345.

ఇం దనేకవిధము లైన సమయోచితము లగుశ్లోకములు గలవు. చాల భాగము వాడుకలో నున్నవియే కనఁబడుచున్నవి. అనేకగ్రంథములలోనివి గాని యొక్కదానిలోనివిగాఁ గాన్పింపవు. గ్రంథాది నేమియు వివరము కనఁబడదు.

శ్లో॥ నక్షత్రభూషణం చంద్రో నారీణాం భూషణం పతిః
స్వదేశభూషణం రాజా విద్వాన్సర్వత్ర భూషణమ్. ౧
హస్తస్య భూషణం దానం సత్యం కంఠస్య భూషణమ్
శ్రోత్రస్యభూషణం ధర్మో భూషణాం కిం ప్రయోజనమ్. ౨
ఉదారస్యతృణం విత్తం శూరస్యాపి రణం తృణమ్
విరక్తస్య తృణం నారీ నిస్పృహస్య తృణం జగత్. 3
కళే పాదం తృణే పాదం పాదం రాశద్గుమేవచ
ముద్రపిండ గణేశాభ్యాం సర్వం హారతి పాలికా. ౪
నిర్దయరాజావ్యాఘ్రసమానో నిర్ఘృణభార్యా మృత్యుసమానా
నిర్దలమేఘస్థూలసమానో నిర్ధనపురుషః శవ్వసమానః. ౫
ఏకమహిషీ ద్విభార్యాచ అన్యగ్రామే స్వయంకృషిః
రాజయుగ్మం భిషగ్యుగ్మం పంచైతే ప్రాణఘాతుకాః. ౬

(2) లక్షణదీపికా-గ్రం. సం. 1391.

ఇది యొక సంస్కృతవచనము. గద్యము- "ఇతి వితరణవిజిత వినుత పారిజాత చాతుర్యగుణాభిరామ శ్రీమదయ్యలు మంత్రిశేఖర గర్భరత్నాకర రాకా సుధాకర గౌరనార్యవిరచితాయాం లక్షణదీపికాయాం" అని. అయిదు పరిచ్ఛేదములు గలవు. ఇది తెలుఁగుకవిత్వమునకే యుపయోగపడునట్లు కవియుద్దేశించియున్నట్లు తోఁచును. తొలుత-

"ప్రణమ్య విద్వజ్జనపారిజాతం కవీంద్రవిప్రార్చితపాదపంకజమ్

విభుం ప్రభుం విశ్వసృజం మహేశం సంవక్ష్యతే లక్షణదీపికాయామ్.

అస్య గద్యప్రబంధానాం ఛందోలక్షణ నియామకస్య గ్రంథస్యాదౌ పత్స్వీకారః పరిహరతే. పకారప్రయోగే దోషహానే కథ ముచ్యతే-పః ప్రతాపి భయో సౌఖ్యం మరణక్లేశతాపకృత్- పవర్గ ఇత్యలంకారసంగ్రహే-

ఈరీతిగాఁ గవినిర్ణయము, గణవివరణము, నాయకలక్షణము, మాతృకాపూజ మొదలైన పెక్కులు, కవికంఠపాశము, సాహిత్యచూడామణి, చమత్కార చంద్రిక, మొదలగు సంస్కృతగ్రంథములలో నుండియే కాక తెలుఁగు లక్షణగ్రంథములనుండియుఁ బద్యము లెత్తి చూపియున్నాఁడు. చూడుఁడు.

ఆంధ్రగోకర్ణచ్ఛందమునుండి-

క. దేవనృపతిర్యగౌరవ, భావగతుల కులము వేరుపడి నిల్చిన వ
ర్ణావళుల కందువనరగ, దేవతలుం గచటతపలు దీర్ఘము లలఁతుల్.

ఆంధ్రశ్రీధరచ్ఛందమునుండి-

క. సురనృపతిర్యగ్గౌరవ, వరగతులవి భూసురాది వర్ణాక్షరముల్
గురులఘువులు సురనరగతు, లరిరాయవిభాళ సోమయవనీనాథా.

మ. పటురూతక్షౌక్షరపంక్తిలో నొకటియుం బద్యాది నూహింప కు
ద్భటనిర్ఘాతకఠోరదారుణమహాప్రాణాక్షరంబుల్ ప్రథా
నటనం జేర్పడఁగా నొనర్పక జనానందంబుగా నెంతయుం
బటుబుద్ధిం గృతిసేయుసత్కవి యశఃపాత్రుండు ధాత్రీస్థలిన్.

ఆంధ్రాథర్వణచ్ఛందమునందు-

క. తగణంబుఁ గూడి చంపును, రగణముతోఁ గూడి ఘోరరణ మొనరించున్
భగణం బిఁక నొకచిత్రము, మగణముతోఁగూడఁ గాలమానము పతికిన్.

ఉత్తమగండచ్ఛందము-

క. నభలంజెప్పిన విభవము, రభఁ జెప్పిన చోటఁ జెట్ట రయమునవచ్చున్
సభఁజెప్పె నేని భువిపై, నుభయము వర్ధిల్లు చుండు నుత్తమగండా.

ఆంధ్రకవిగజాంకుశమునందు-

క. మృతుఁడగుఁ బద్యాదినిఁ దా, మృతనక్షత్రంబు లిడిన మేదిని సౌఖ్యా
మృతుఁడగు నమృతమునన న,ప్రతిమములగు తారకములఁ బద్యాదినిడన్.

ఇత్యాదిగాఁ బెక్కు పద్యము లీఁబడినవి- తప్పులు మెండు-

శ్లో॥ ఏపా లక్షణదీపికా విజయతే విద్వజ్జనానందినీ
ఛందోల ... ణాద్యనేకవివిధ గ్రంథప్రయోగాన్వితా
గర్వాఖర్వకుతర్క కర్కశకవిగ్రీవాస్పదానంశ్రిత
వ్యాలీస్తత విరాజ ... ...
అని తుద నసంపూర్ణశ్లోక మున్నది. ఇది యిరువదిపత్రముల తాళపత్రగ్రంథము. దీనిలో మొదటఁ గేతనయాంధ్రభాషాభూషణముగూడ నున్నది.

(3) లంకసారథి-గ్రం. సం. 1650.

ఇది యొక్క యసంపూర్ణరామాయణకథ. ఒక విధమైనపాటగా రచియింపఁబడినది. మొదట నాలుగు పుటలు లేవు కావునఁ గవిపేరు తెలియరాలేదు. చాలఁ బ్రాఁతపుస్తకము. అక్షయనామసంవత్సరం ఆడినెల ౧౭ తేదివరకు రామవేలూరిలో మిరియాల రామినాయని కొమారుడు వెంకటస్వామి వ్రాసినలంకసారథిపుస్తకం సంపూర్ణం, అని చివరనున్నది. 175 సంఖ్యగలదియు లంకసారథియే కాని యందుఁ బ్రారంభమున్నను గవింగూర్చి యేమియు లేదు.

శ్రీహరిని దేవతలు కోరుకొన యిలలోన దశరథపుత్రులగుచూ
దృఢమణి కౌసల్యాగర్భాన నుదయించి జనులపాలికి దైవమై
రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్ను లను మంచి రాజీవనేత్రులగుచూ
ఆమహామహులు శృంగారమున బెరిగిరి అవనిభారము మాన్పనూ

ఈరీతిని గథయే ప్రారంభింపఁబడినది. కృత్యాదిలేదు.

అడవులు కొండలు అటుగాన కారడవి అదిగాక వినులక్ష్మణా
ఎడసందులేదు యీయడవులలోపల యెట్లు బోదుము తమ్ముడా
తిన్నగా యీదోవ మెల్లనే పోదాము పుణ్యుడా వినురాఘవా
... ...
శ్రీరామచంద్ర మీసీతబోయిన జాడ జెప్పేము వినురాఘవా
హారామ హారామ అని పలవరింపుచు అటుదక్షిణము బోవగా
పోగాను గనుగొని పోకుండ నీబంటు పోరాడె కొంతసేపు.
... ...

ఈసంపుటములోనే పారిజాతనాటకమనుయక్షగానముగలదు. అది వాయలూరి నారాయణకవిరచితము. ఇక్కడి గద్య మిట్లున్నది.

"ఇతిశ్రీయోగాంబికావరప్రసాదలబ్ధకవితాచమత్కారచాతురీధురీణవర్ణితపరసనసాహిత్య సౌజన్యకౌండిన్యసగోత్రపవిత్ర వాయలూరి రామనామసూనునారాయణప్రణీతంబగు శ్రీవిష్ణుపారిజాతనాటకాలంకారకావ్యశృంగార ప్రబంధంబునందు రాధికావిలాసంబునందు రాధికరాయభారమును"

ద్వి. శ్రీకరంబగుచు లక్ష్మీకటాక్షమున, ప్రకటసకలసౌభాగ్యముల్ దేరి
దనరుచునుతికెక్కు దక్షిణకాశి, యనందగు పంచవన్నగ్రహారంబు
ఘనచెన్నపురి ప్రళయకావేరిమధ్య, మున పరస్వతితీరమున విలసిల్లు
భూమిని గీర్తి పెంపొంది పొన్నేరి, సీమలో జాగీరు శ్రీవాయలూరు"

అని వాయలూరు పొన్నేరిసీమలోని దని చెప్పుచున్నాఁడు. వాయలూరిని వాసుఁడగు నీకవికి వాయలూరివారను నింటిపేరు కల్గినది, గాని, చల్లవారే మొదటిగృహనామ మని క్రిందఁ దెలియవచ్చును.

చారుమదీయవంశం బెట్టిదనిన, సారసంబుగ యజుశ్శాఖయునంగ
గురుతరకౌండిన్యగోత్రవర్ధనుఁడు ... ...
పున్నమచంద్రుండు భువిఁగీర్తిగలిగి, వన్నెకెక్కిన చల్లవంశాబ్ధిచంద్రుఁ
డకలంక నారాయణప్పయ్య పౌత్రు, వకు జనకుఁ డౌ రామనామసత్పుత్రు
అనఘుఁడు నారాయణాఖ్యుండనంగ, వినయసజ్జనుఁడ దేవివరప్రసాదలబ్ధ
ఆతనిప్రియసతి శేషమాంబాభిధాన ... ...

ఇత్యాదిగాఁ దనవంశముం జెప్పుకొన్నాఁడు. కవిప్రతిజ్ఞ-

సీ. అక్షరపదపద్య లక్షణలక్ష్యముల్ స్వరయతి ప్రాసవిసి మమగణము
వలపలిగిలుక దాపలిసున్న వత్తువ్రల్ ఎక్కొత్తత్వనోత్వము లైత్వములును
ప్రారావడి విసర్గ...వట్రువులుకొమ్ము గుడిదీర్ఘములును సున్న
మూవత్తు లావత్తు మఱి నకారపుఁబొల్లు ఆదిగాఁగలశబ్ద భేదములును
ప్రాసద్విప్రాసత్రిప్రాసపద్యములంత్య, సీమయమకాదులందును నేర్పు నెరయ
వరకవీంద్రులకృపచేత వాయలూరి, పురిజనార్దనుచరితంబుఁ జూపఁగఁజేతు.

(4) సాత్త్వికబ్రహ్మవిద్యావిలాసము-గ్రం.సం. 1687.

ఇది యొకవచనము. ఎవ్వరు రచించినదో తెలియదు- ప్రారంభమున:-

"శ్రీ.సాత్త్వికబ్రహ్మవిద్యా విలాసంనామ :విస్తృతం
వైదికావైదికానేక మతతత్త్వ సునిర్ణయం

వేదవేదాంతశాస్త్రాది తాత్పర్యార్థ సునిర్ణయం
సందేహాంధతమో భాను జిజ్ఞాసుజనజీవనం.

శ్రీమద్వేదవేదాంతశాస్త్రధర్మశాస్త్ర పురాణాగమ సంహితేతిహాసాది ప్రమాణపారంగతుండై శమదమాది గుణగరిష్ఠుండై సదాచార నిష్ఠుండై సాత్త్వికధర్మనిష్ఠాగరిష్ఠుండై సత్కులశ్రేష్ఠుండైన యాచార్యుని చిత్తవృత్తు లెఱింగి శుశ్రూషచేసి తనయందుఁ గృపపుట్టిన వేళం దెలిసి జిజ్ఞాసువై వీతరాగియై ముముక్షువైన శిష్యుండు సాష్టాంగదండ ప్రణామములు చేసి తదనుజ్ఞను నుచితగతిం గూర్చుండి వినయశీలుండై యాచార్యునిం జూచి యేమనుచున్నాఁడు.

... ...

కృష్ణార్పణ మనుచోటను గొందఱు బ్రహ్మార్పణ మందురు. అయినం గృష్ణార్పణమనియు బ్రహ్మార్పణ మనియు నీరెండునామములును వచించినచోట నిద్దఱు వస్తువులు కారా యన్నను కారు. కృష్ణబ్రహ్మశబ్దములకు శబ్దభేదమే కాని యర్థభేదము వస్తుభేదమును లేదు. లేకుండుట యెట్లన్న:—

శ్లో॥ కృషిర్భూవాచకం శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకం
తయోరైక్యం పరబ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే ॥

అని వేదవ్యాసుల వచనమున్నది.

... ...

"భృగుశాపముననను విష్ణువు పదిమార్లు చచ్చి పుట్టె ననెడి యుక్తి యుక్తముగాదు. ఇంకను శాస్త్రసమ్మతము గాకుండుట యెట్లన్నను. భృగుశాపముననే దశావతారము లెత్తుట నిజమైన, వేదములు పోఁగొట్టుకొన్న బ్రహ్మదేవుఁడు మొఱవెట్టఁగా మత్స్యావతార మాయె నని చెప్పిన పురాణములు దబ్బరలే కావలెను. తాసృష్టించిన ప్రాణులకు ఆధారము లేదని బ్రహ్మదేవుండు మొఱవెట్టఁగాను హిరణ్యాక్షునిచే బడిపోయిన భూమిదేవి మొఱవెట్టఁగాను వరాహావతార మాయెనని చెప్పిన పురాణములు దబ్బరలే కావలెను "........ఇత్యాదిగా ననేకోదాహరణములతో వ్రాయఁబడినది. (ఇందలిమాటలు కొంచెము సవరించి వ్రాయఁబడియెను.)

"ప్రమోదూతనామసంవత్సర శ్రావణశుద్ధ పౌర్ణమాస్యాం భౌమవాసరే శ్రీమద్ధాత్రేయాన్వయ దుగ్ధసింధువిధునా శ్రీవేంకటార్య సూనునా అప్పశార్యే

ణ లిఖిత మిదం హ_స్త్రీక బ్రహ్మవిద్యావిలాసం నామ ప్రబంధం సమాప్తం'' అని చివరనున్నది. 82 పత్రముల తాళపత్రప్రతి.

(5) చిదానందమంజరి—గ్రం. సం. 1713.

ఇది యొకద్విపద వేదాంత గ్రంథము, కవి-ఆత్రేయగోత్రుఁడు- ఉమాపతికవి-తన్నుంగూర్చి గ్రంథాంతమున నిట్లు చెప్పుకొనియెను.

మదమొప్పఁగవులకుమ్రొక్కు గావించి, సదయుండునాయిండ్లశాసనాంకుండు
కూరిమి పీరయ కులపవిత్రుండు, నాహూఢిదసరు బుధాగ్రగణ్యుండు
అతనిపుత్రుఁడు శేషయామాత్యుఁడనఁగ, నతిపుణ్యుఁడిల వెంగమాంబందుగనియె
సకలవిద్యావిచక్షణుఁ డగునట్టి, యకలంకమతిపుణ్యుఁ డనఘుచరిత్రు
గుణనిధి యాత్రేయగోత్రపవిత్ర, మణియగు నార్వేలమంత్రిశోభితుఁడు...
... ...
సర్వవేదాంత నిశ్చయరహస్యములు, నుర్విద్విపదలోకోపకారముగ
గరిమ నుమాపతి గావించెఁ బూని ... ..." ఇత్యాది.

ప్రారంభము:—

శ్రీవాసుదేవైకచిరచిదానంద, పావనామృతరాశి బంధూకరాశి
తాపత్రయాంతకుఁ దత్వార్థ వేది, వ్యాపకు నవ్యయు వ్యక్తు సర్వజ్ఞ
నిగమాగమాచారు నిత్యప్రకాశు, జగదుద్భవస్థితి సంహారనిలయు
... ...
పాదపద్మములు భక్తితోఁ గొల్చి, వేదాంతమెల్లను విశదంబుగాను
మాయురే యని బుధు ల్మన్ననసేయ, మాయాచిదానంద(మహనీయపేర)
... ... ఈకథకుమూలము సూతగీతలలోనిదఁట.
అమరినముక్తి చిదానందచరిత, సూతగీతలలోనఁ జూచినవారి
కాతఱిఁ దోఁచు నీయతుల నిశ్చయము ... ...
అనిమునులకు సూతుఁడానతి యిచ్చె, వినుఁడు చిదానందవిభుఁడొక్కరాజు
పరమాత్ముఁడనఁదగు బ్రహ్మ మవ్యయుఁడు, పరిపూర్ణుఁడయ్యును బ్రకృతనుశక్తి
గలసియీశ్వరుఁడైనకాలంబునందు, బలుగుణంబులుమూఁడుప్రభవింపఁజేసె.

కథాభాగములో:—

ఈవలకునువిన్న దిది పిచ్చిగాదు, భావించి యిఁకమీఁదఁ బదిలమైవినుఁడు
జన్మబంధంబులు సరగునఁ దెగును, గన్మయానందంబు తరలకనిలుచు

పరమాత్మ జీవాత్మ బంధముక్తులును, గరతలామలకంబుగా వినిపింతు
అరసి చూడాలకోపాఖ్యానమునను ... ...
ఆమూర్తిగనియాసుఁ డమితవేగమునఁ, బ్రేమ నెదుర్కొని ప్రియముతో మ్రొక్కి-
అఖిలనద్వాక్యోదయానందమూర్తి, సుఖమె శిష్యులకెల్ల సుస్థిరాకార
తడవాయె సేవించి దయకుఁ బాత్రుండఁ, గడఁగి దర్శనమీని కారణంబేమి
... ...
కర్మబంధంబులఁ గడ తేరలేక, స్మరిలిజననమృతాదిబాధలను
బారయలేనిఁక మునిపుంగవ నీదు, సరసవాక్యామృతసరణిఁ బాలింపు
మని వేఁడుకొనినను నాశీర్వదించి, వినయమేర్పడఁగ నావిభుఁ జూచిపలికె
కటకటా నీవంటిఘనునకు భ్రాంతి, యెటువలెఁ బ్రాపించె నిదిమహాద్భుతము
నీయందుఁ దోఁచునీనిఖిలంబులోనఁ, బాయనినీకెట్లు బంధముల్గలిగె
నానందమయుఁడవై యలరిననీకుఁ, బూనిదుఃఖంబులు పొందనేమిటికి.

ఈవిధముగా మృదుమధురశైలిని వేదాంతము కథలతోఁ దెల్పఁబడినది. 31పత్రముల పుస్తకము. ఈసంపుటములోఁ బంచదశిప్రకరణములు, గురుపాదుకాశ్లోకములు, శంకరాచార్యాద్వైతశ్లోకములు మొదలైనవిగలవు.

(6) ఉపదేశకాండము—గ్రం. నం. 1714.

శిథిలభాగములుగలది. శివపురాణములోనిది, కాని దీనినొక్క భాగమునే కవితెనిఁగించినట్లు-

శ్రీమత్కైలాసనగ, స్థేమవిజితకామ భీమ ధీమహితముని
స్తోమ పరిఫుల్లహల్లక, సోమసతీధామ వామ సోమలలామా.

శ్రీసంభవాసుర వీరమాహేంద్రయుద్ధ దేవదత్తంబు లనునాలుకాండంబులకుం గడపటిది యగు నుపదేశకాండంబు కథాక్రమం బెట్టి దనిన చిత్తగింపుము.

అను ప్రారంభవాక్యములవలనఁ దోఁచుచున్నది. సంస్కృతములోనున్నట్లె నడుమ నడుమ "ఇతి శ్రీయుపదేశకాండే ద్వితీయోధ్యాయః, తృతీయోధ్యాయః" అని సూచించుచున్నాఁడు. అట్లు పదునెనిమిదింటివఱకు నగపడుచున్నవి. కవిపేరు తెలిసికొనుటకుఁ గడపటఁ గొన్నిపత్రములులేవు.

ఈ క్రిందిపద్యములనుబట్టి వేత్త లిదివఱకుఁ బ్రకటింపఁ బడియున్న గ్రంథములోనిదేమో తెలిసికొనుటకై 8 వ యధ్యాయప్రారంభము నందలి కొన్నింటిని జూపుచున్నారము.

క. నామాట వింటె తల్లీ, నీమాట వినంగ మతిని నేఁగోరద నీ
వేమాత్రిదాన వెఱుఁగం, గా మోద మెలర్పఁ దెలుపఁగా వలె నన్నున్.

క. అనికూఁతురు వేఁడినఁ ద, జ్జనని వలికె నేను దితిసఖ కశ్యప స
న్మునిపత్నిని దైత్యులుబహు, తనయులు నావలనఁ బుట్టి దర్పోద్ధతులై.

చ. అమరులతోడఁ బోరి విలయంబును బొందిన దుఃఖవహ్ని చేఁ
గుములుచు శ్రీనగంబునకుఁ గూఁతుర యేఁ జని యొండు జన్మమె
త్తిమరుద కారణప్రళయ తీవ్రులఁ బుత్రులఁ గాంతునంచుఁ జి
త్తమునఁ దలంచి వ్రాలితి నదస్థలభూమిని మేను వీడితిన్.

చ. తనువు దొరంగి పుట్టితిని దైత్యకులంబునఁ బుట్టి కశ్యపుం
గనివరియించి యమ్మునికి కంటిని బుత్రుల శూరపద్మము
ఖ్యునిగ ననేకుల న్సుతులకుంఠితవిక్రమముల్లసిల్లఁగా
ననిమిషుల న్వధించి ముదమందితి నిన్నును గంటి నత్తఱిన్.

ఈపుస్తకములోనే శ్రీధరమల్లి వెంకటరామకవి బ్రహ్మోత్తరఖండమునుగలదు.

(6) విజ్ఞానప్రదీపిక-గ్రం. స. 1772.

ఇది యోగకావ్యము, పద్యమయము. సుమారు రెండాశ్వాసములుమాత్రమె యున్నవి.

గద్యము—ఇది శ్రీమదనగోపాల చరణకమల ధ్యానానంద పవిత్ర కౌశికగోత్రపవిత్ర గోపయామాత్యపుత్ర సుజనవిధేయ ప్రణీతంబైన విజ్ఞానప్రదీపిక యను యోగశాస్త్రమునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

ఇందు సుజనవిధేయ యని తర్వాత లేఖకుఁడు కవినామధేయము వ్రాయమఱచినాఁడు.

ప్రారంభము:—

క. శ్రీకృష్ణునకును బహువిధ, లోకైకస్తుత్యునకును లోకేశునకున్
కాకోదర వరశాయికి, నాకౌకప్రమదకరణ నైపుణ్యునకున్.

వ. అనేక దండనమస్కారంబులు గావించి నాయొనర్పం బూనిన యోగకావ్యంబునకు నామనిర్ణయం బెట్టెదనిన.

క. పదునెనిమిదివిద్యలలో, నదమలమగుసారమెల్లఁ జర్చించి మదిం
బదిలముగ నెఱిఁగి చెప్పఁగ, నదివిజ్ఞాన ప్రదీపికననుతికెక్కున్.